

Kémes és Szaporca táncai és táncélete.

Az ormánsági kanásztánc tanításának módszertana,
hat modul órában

Témavezető:
Busai Norbert

Készítette:
Kirch Zoltán
Táncpedagógus Szak
Néptánc szakirány
2008.

Tartalomjegyzék

1 Bevezetés.....	3
2 Témaválasztás indoklása.....	6
3 Az Ormánság bemutatása.....	7
4 Kémes és Szaporca rövid bemutatása.....	10
5 Kémes és Szaporca táncai.....	10
5.1 Kanásztánc, ugrós tánc típus.....	11
5.2 A csárdás.....	14
6 Szaporcai zenekar.....	17
7 Kémes és Szaporca táncélete.....	20
7.1 A tánc hagyományozódása, tanulása.....	20
7.2 Tánc helyek.....	23
7.3 Táncalkalmak.....	24
7.3.1 Az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó táncalkalmak.....	24
7.3.1.1 Keresztelő.....	24
7.3.1.2 Konfirmálás.....	26
7.3.1.3 Lakodalom.....	26
7.3.1.4 Temetés.....	30
7.3.2 Időponthoz nem kötött jeles napok és a hozzájuk köthető táncalkalmak.....	30
7.3.2.1 Szüret.....	31
7.3.2.2 Fonó.....	31
7.3.2.3 Tollfosztás.....	32
7.3.3 Időponthoz kötött, és jeles napi táncmulatságok.....	33
7.3.3.1 Karácsony, szilveszter, farsang.....	33
7.3.3.2 Játszó.....	34
7.3.3.3 Húsvét, pünkösd.....	37
7.3.4 Bállok, búcsúk.....	37
8 Viseletek.....	40
8.1 Férfi viselet.....	40
8.2 Női viselet.....	44
9 Összefoglalás.....	47
10 Ormánsági kanásztánc tanításának módszertana.....	50
11 Módszertani összefoglalás.....	68
Mellékletek.....	70
Adattár.....	82
Motívumtár.....	83
Kották.....	87
Irodalomjegyzék.....	89

1 Bevezetés

2003 esős ősze. Két kollégámmal hagyjuk el Pécset, s vesszük irányba Kémet. Hová is utazunk? Mindhárman próbáljuk összerakni emlékeinket az Ormánságról (1. melléklet)!

- Harkánynak kell mennünk, s aztán Kovácshida felé fordulni. Megnéztem a térképen. De ennél többet nem tudok.
- Én az egykezés (2. melléklet) kapcsán hallottam róla. Tudatosan csökkentették magukat. A földdarabolással egyre kevesebb földje maradt a családoknak, egyre nehezebben tudtak megélni. Néhány gyerek eltartását tudta csak egy–egy család bevállalni.
- Szerintetek igaz az, amit hallottam? Ha már volt egy gyerekük és született még egy, akkor igyekeztek tenni arról, hogy csak egy maradjon. Kitették a hidegbe, hogy tüdőgyulladást kapjon, de a legdurvább szerintem az volt, amikor tűt szúrtak a fejébe, hogy szép lassan elvérezzen.
- Ez szörnyű. Én a szötteseikkel találkoztam már. Szép finomak, fehér és piros díszítésűek.
- Nem tudtok valamit az építészeti emlékeiről? Engem ácsként ez érdekelne.
- Úgy tudom, a vidéken a talpas ház (3. melléklet) a legrégebbi fajta háztípus. Ennek a háztípusnak a jellegzetessége, hogy alapot nem ástak, hanem hosszú, faragott tölgyfa gerendákat fektettek a földre és a sarkokon csappal összeerősítették.
- Akkor biztos, hogy ezekbe a talpakba illesztették a falakat tartó gerendákat, felül pedig koszorú fákkal kötötték össze (4. melléklet).
- Valahol úgy olvastam, hogy árvizek idején a házakat más helyre vontatták, úgy, hogy alájuk görgőket tettek. Nemcsak a házakat, hanem a templomokat is el tudták gurítani.
- S vajon milyen vallásúak?
- A legtöbbjük református (5. melléklet) volt még a 20. században is. A néprajzi csoporton belül kötöttek házasságot (6. melléklet), ezért is tarthatták meg közös vallásukat.

Az összeálló képemlékek, ismeretmozaikok után a tájat, házakat kezdtük szemlélni. Alig hihető, hogy ezt a vidéket hajdan hatalmas erdőségek borították. S az sem, hogy a vizeknek is gazdaságot, kultúrát befolyásoló szerepe volt.

Amint elhagytuk a főutat lehangoltság, s némi szorongás vett erőt mindannyiukon, ami nemcsak a borús időnek köszönhető. Az út minőségén is azonnal érződött az elhanyagoltság. Gödör, kátyú, hepehupa.

A néhány hetes ismerkedés után a falu és vonzáskörzetének gyerekeivel való sorozatos találkozásokról is ez a gazdátlanság érződött, de ez szellemi magára hagyottság benyomását keltette inkább.

Ilyen komor hatások értek először. S alig telt el néhány hét, megérett bennem a gondolat, hogy táncosként mily nemes feladat lenne, ha az eddig még szakmai körökben kevésbé ismert Ormánság táncéletét felkutatnám, a róla megjelent írásokat, az itt felvett anyagokat rendszerezném, s visszatanítanám.

Munkám során Kiss Géza Ormánysága, ifj. Kodolányi János Ormánysága, Várady Ferencz Baranya múltja és jelenéből az Ormányságra vonatkozó közlései, Zentai János: Baranya magyar néprajzi csoportjai című könyvek nyújtottak az Ormányságról, mint tájegységről lényeges kiindulási pontot. A gyűjtőmunkához Andrásfalvy Bertalan tanár úr könyvei adtak támpontot. A módszertani rész és a táncelemzésekhez Martin György Magyar tánc típusok és táncdialektusok, Magyar néptánc hagyományok, Sárközi-dunamenti táncok motívumkincse, Zórándi Mária szerkesztésében megjelent Néptáncaink tanítása; Ugrós táncaink című szakirodalmat néztem át.

Sikerült a Magyar Tudományos Akadémia 1977 – es¹ gyűjtéséhez is hozzájutnom. A filmen szereplők közül néhányukkal személyesen felvettem a kapcsolatot, interjút készítettem velük. Néhányukat sikerült táncra bírni.

Ahhoz azonban, hogy ebből egy kerek egész váljék, más hasonló felépítésű szakirodalmat is át kellett tanulmányoznom. Darnos István: Füzér táncai és táncélete, Kaposi Edit: Bodroghöz táncai és táncélete 1946–1948 című munkák a fejezek felosztásához, rendszerezéshez nyújtottak segítséget.

Dr. Várnai Ferenc: Szivárványos az ég alja című népdalgyűjtéséből a Zenetudományi Intézet honlapjáról és az Etnofon népzenei kiadó Elveszett éden című cd-ből merítettem az általam vizsgált falvak dalanyagát, melyek a mellékletbe kerültek be.

A dolgozat megállapításait a kémesi, szaporcai adatközlők válaszaival bizonyítottam. A mintegy 15 órányi hangzóanyagot 2007 és 2008–ban gyűjtöttem magnetofonra. Adatközlőim közül név szerint szeretném kiemelni Kovács Margit nénit, aki a kezdetektől szívvel–lélekkel támogatta munkámat, Tar Ágnes kolléganőmet, akit bármikor zargathattam, s aki megismertetett a zenekar egyetlen ma élő tagjával, Tar Istvánnal. Neki a maradandó élményt nyújtó cimbalomjátékát, s a szakirodalmat gyakran kiegészítő pontosításait, magyarázatait

¹MTA Ft:936

köszönöm. Szeretnék köszönetet mondani konzulensemnek, Busai Norbertnek, aki segített, hogy a dolgozat formailag, tartalmilag és nyelvezetileg megfeleljen egy ilyen szintű munkának.

Hálával tartozom Balogh Jánosnak, aki a Magyar Tudományos Akadémián őrzött és az általam gyűjtött táncanyagok táncjelírási lejegyzésében mindvégig a segítségemre volt. Deáky Péter zenészbarátomat is meleg szavakkal köszöntöm, aki a dalok kottázásában és a hangzóanyagok digitalizálásában állt segítségemre. A dvd melléklet és a tanítási órák felvételében Fajcsi Ferenc a Komló és Térsége Televízió munkatársa segédkezett. És külön köszönet feleségemnek, Podpáczy Beátának, aki mindvégig mellettem volt és segített, ösztönzött a szakdolgozatom elkészítésére.

Köszönöm!

2 Témaválasztás indoklása

Témaválasztásomban a hagyományörzés igénye mellett a pedagógiai indíttatás játszott szerepet. A Kémesi Általános Iskolában, ahol tanítok, elsőől hatodik osztályig heti egy órában folyik néptáncoktatás. Az iskola pedagógiai programjában a művészeti nevelés mellett nagy hangsúlyt kapott a hagyományörzés. Mivel a gyökerek felkutatása és a hagyományok felelevenítése számomra is nagyon fontos, ezért szerettem volna helyi táncokat és szokásokat tanítani. Sajnos ezzel kapcsolatosan semmiféle használható anyagot nem találtam. Kiss Géza: Ormányság című könyvén kívül más irodalmat nem tudtak ajánlani. Elolvastam a könyvet, de olyan nyelvezettel voltak leírva a táncok, hogy az akkori tapasztalataimból még nem tudtam belőlük, számomra értelmezhető képet összerakni. Szerencsémre a sors összehozott a Kémesen élő Tar családdal, akik nagy segítségemre voltak a kutatómunkámban. Löffler Jánosné, (szül. Tar Ágnes) kollégám az iskolában. Édesanyja, Tar Istvánné, Ibolya néni, sokáig a helyi tánccsoport vezetője volt. Betegsége után a stafétabotot tőle fia, Tar László vette át. Ugyanakkor édesapja a helyi zenekar cimbalmosa volt. Ő indított el az első gyűjtéseimre. Megbeszélte a környéken élő idős emberekkel, hogy fogadjanak, így nem mint idegent fogadtak és ennek köszönhetően könnyedén tudtam kutatómunkámat végezni.

A másik indok, a hagyományörzés igénye ebből következik. A gyűjtés kapcsán elkezdett érdekelni ez a tájegység. Tájékozódtam róla, olvastam, keresgéltem ide kapcsolódó táncos feljegyzéseket. A táncokról eredeti felvételek, lejegyzések szinte alig vannak. Saját feladatomnak tekintettem, hogy ezt az elfeledett vidéket felgyűjtsem, összerendezzem, magam és kollégák részére használható formába öntsem. Nekem, mint baranyai embernek, táncosnak, pedagógusnak a hagyományörzés kell, hogy az első helyen legyen, mind a szívemben, mind pedig az oktató, nevelő munkámban. Miért somogyit tanítunk az első évfolyamos gyerekeknek, ha van helyi, baranyai tánc-hagyományunk? A gyerekekbe a hagyománytisztelet, az identitástudat már nem nevelődik bele. Ez korunk nagy betegsége! Otthonról sokszor nem a pozitív értékeket kapják a hagyományokból. Elfelejtik a szülők, hogy honnan indultak az ő szüleik, nagyszüleik. Tisztelet a kivételnek. Nekünk jutott az a feladat, hogy visszatanítsuk a táncokat, ezeken keresztül a szokásokat, és mindezek segítségével újra hagyománytisztelő, hagyományértő és hagyományoszerető gyermekeket eresszünk újtukra, amikor az iskolát elhagyják.

3 Az Ormánság bemutatása

Az Ormánság Baranya megye déli, délnyugati részén terül el. Természetes határai a Dráva, Siklós–Nagyharsány felé nyúló hegyvonulat illetve a hegyszentmártoni dombok. A negyvenöt községet számláló aprófalvas vidék kb. negyven km hosszú és tizenöt km széles, melyet néhány folyócska szel át (7. melléklet). Közülük a leghosszabb és legszélesebb a Fekete víz. A ma már többnyire száraz, mély fekvésű terület korábban berkes, mocsaras vidék volt, melyet a vízen kívül az erdőségek jellemeztek¹.

A földrajzi táj elnevezése is erre utal, bár jelentésén sokan vitatkoznak. Vannak, akik *ny*-nyel írják, ők a finnugor *ormány* – kiemelkedő hely – töre vezetik vissza, mások *n*-nel írják. E szótót a török *orman* – erdő szóból származtatják. Mindkettő elnevezésnek van létjogosultsága, hiszen a falvak erdővel körülvett, kiemelkedő helyekre épültek².

A dús erdők, dombok, mocsarak miatt a művelésre alkalmas földek száma igen kevés volt, s ez meghatározta az itt élő emberek életmódját. Évszázadokon keresztül a terület arra volt alkalmas, hogy halászattal, gyűjtögetéssel, vadászattal, állattartással és kismértékű földműveléssel foglalkozzanak az itt élők.

A parasztság körében a 19. sz. első felében lényeges vagyoni és társadalmi különbség nem volt, a század második feléig egységes. A községek lakói befelé házasodtak, s mivel nem történt jelentősebb szervezett betelepítés, a lélekszám másfél évszázadon át fokozatosan gyarapodott³. A megélhetés alapvetően az önellátó gazdálkodás keretei között zajlott. A törzslakosok közül csupán a községi alkalmazottak nem rendelkeztek földdel.

Évtizedek alatt erősen megindult a vagyoni rétegződés, s sokkal erősebben jelentkeztek a társadalmi különbségek. A jobbágyfelszabadítást követően ugyanis az Ormánság földje csupán mintegy fele részében lett az egykori jobbágyoké, a másik fele nagybirtokosok kezén maradt. Az egyház, a pécsi káptalan a legnagyobb birtokos, míg a nyugati részek birtokosa – Sellye központtal – a Draskovich család maradt⁴.

A vékony gazdagparaszti réteggel szemben egyre többen váltak nincstelenné. Kevesek által ismert, hogy az elszegényedés legfőbb oka az ártéri gazdálkodás megzavarásával függ össze. A folyó szabályozások előtt e területen elsősorban a halászatból, az ártéri gyümölcsösökből, valamint ezeken az ártéri területeken folyó állati teeltetésekből éltek az emberek. A vízingadozások területeken gyűjtögetést folytattak, az erdőrégióban makkoltattak.

¹ Ifj. Kodolányi János: Ormánság. 1960. 3. p.

² Kolta János (szerk.) Baranya. 1958. 135. p.

³ Ifj. Kodolányi János: Ormánság. 1960. 11–12. p.

⁴ Ifj. Kodolányi János: Ormánság. 1960. 12. p.

A marhanevelés mellett a sertéstartás volt a fő jövedelme a lakosságnak. A tölgyesek, bükkösök bőven kínálták a makkoltatási lehetőséget. A víz a gabonatermesztésre használható földeket kis szigetekre osztotta. Nem volt igazán számottevő összefüggő földterület. Ezeket a szétdarabolt termőföldeket legelőnek, ritkábban kaszálónak használták. A gabonatermesztésből befolyó bevételek a belső szükségleteiket fedezte, pénzforrást az állattartásból, eladásból szereztek. A vízrendszer miatt nem lehetett nagy csordákat tartani. A legeltetés családi formában zajlott. A legelők szétdaraboltsága miatt a jószág őrzéséhez sok ember kellett. Főként a család öregei illetve fiataljai vették ki ebből részüket. A gazdálkodás hagyományos szervezete a nagycsalád volt.

Amikor az ideiglenes gátakat – rosszul – megépítették, a gyümölcsfák – mivel áradáskor több vizet kaptak, s tovább álltak a vízben – elpusztultak. A vizek gyűjtőterei elmocsarasodtak. A halászati lehetőségek is csökkentek¹. Nem csoda, hogy a folyószabályozás után nyert földeken gazdálkodó lakosság arra törekedett, hogy birtokát megtartsa, illetve növelje. Ha sok gyerek öröklí a földet – vallották – a vagyon is aprózódik. A lakosság vagyona megőrzésének és gyarapításának legnagyobb akadályát a nagycsaládban látta, mivel az örökösök között többfelé kellett osztani a birtokot. A problémát sajátos születésszabályozással, a sokszor tragédiába forduló "egykezéssel" oldották meg². Az asszonyok mindenféle módszerrel próbálták megakadályozni, hogy egynél több gyerekük szülessen. Az egykezéssel a lakosság száma csökkenni kezdett, s a halálozások száma a születések fölé emelkedett. Ezzel párhuzamosan átalakult erkölcsi világuk is. „A több gyerek nemcsak hátránnyá, de szégyenné is vált. A korábban intenzív közösségi élethez szokott ormánsági parasztok szemléletében egyre lényegesebbé vált az anyagiasság, a vagyon egybetartása³.” (Az Ormánság társadalmi, gazdasági problémájával foglalkozók – különösen Kiss Géza - már a kezdetektől felhívták a figyelmet erre a pusztító magatartásra, s idővel meg is tudták állítani.)

Ugyanakkor a családtagok számának csökkenése a munkáskéz csökkenésével járt együtt, napszámosokat kellett alkalmazni. Így egyre többen telepedtek le az ország más részeiről. Házasság révén az ormánsági családok tagjaivá váltak, mások a kihalt családok házáat, földjét szereztek meg úgy, hogy vállalták az öregek eltartását⁴.

Új gazdálkodási formákat keresve egyre többen foglalkoztak csikóneveléssel, illetve szőlőtermesztéssel. A 18–19. század fordulóján még nem sok becsületet szerző szőlő a 19. század első felére érte a megyében virágkorát, s ettől kezdve az Ormánságban is értékke vált.

¹ Andrásfalvy Bertalan órai előadásának jegyzete

² ifj. Kodolányi János: Ormánság. 1961. 13.p.

³ Id. mű 14.p.

⁴ ifj. Kodolányi János: Ormánság. 1960. 14. p.

Azok a települések, melyek gyorsan bekapcsolódtak a szőlőtermesztésbe, illetve nagyobb erdőségeken tudtak makkoltatni, gazdaságilag kiemelkedtek a többi, átlagos település közül.

A kereskedelmet is nehezítette a vizek változó világa. Szinte csoda, hogy a sellyei és vajszlói vásárok országos hírűvé növekedtek. Messzi városokból (pl. Győr) érkezőkön kívül leginkább a szlavóniai horvátokkal álltak szoros kereskedelmi illetve kulturális kapcsolatban. A 19. században még kevés iparos élt ezen a vidéken, ők is inkább az előbb említett két nagyobb lélekszámú településen. A vidék számára e kettőn kívül a mai napig is fontos a területen kívül eső Siklós kisipara. Az itteni emberek azonban ritkán szorultak iparosokra, különösen akkor, ha fával kapcsolatos munkákról volt szó.

A fában bővelkedő vidéken igen sok fűrni–faragni tudó ember élt. A díszítőművészet csaknem minden eszközön megjelent, legyen az a legegyszerűbb használati tárgy (8. melléklet), vagy csak az ünnepnapokon elővett, féltve őrzött családi érték.

Ahogy a férfiak között elterjedt a fafaragás, úgy a nők között a szövés tudománya (9. melléklet). Díszes szőtest persze nem mindenki tudott készíteni, de az Ormánság területén élő nők között nem akadt olyan, aki valamilyen szinten ne értett volna a szövéshez.

A legegyszerűbb szőttes alapszíne a fehér volt, melyet, ha finoman akartak díszíteni, akkor piros csíkot szőttek bele. A köznapi életben használt abroszok, törölközők, kendők kaptak ilyen díszítést. A vásznat önmagában is díszítették, mintásan szőtték. Ilyen lehetett a kidomborodó csík vagy a darázslép (kisebb négyszögek sora). Bonyolultabb mintáikat, a különféle virágokat (rózsa, szegfű, tulipán, lóhere, rozsmaring), madarakat, mértani formákat az ünnepi abroszokon találunk. Kenderből szőtt szőtteseiket piros és kék színnel tették gazdagabbá, majd a 19. század végén a 20. század elején a kék helyébe a csak piros vagy bordó és fehér színű minták kerültek. A kendők díszítésére az azsúrozást is használták¹. Ugyancsak a visszafogott színhasználat jellemezte a viselet különféle ruhadarabjait. A ködmönöket leginkább halványlilával, igen aprólékos mintákkal hímezték. Színben, hangulatban hasonló, valamivel díszesebb volt a szűrők mintája. Talán a fiatalok által hordott kendők hímzése a legszínesebb, legmozgalmasabb. Sok volt bennük a piros, s ez éles ellentétben állt az öregek által hordott tiszta fehérrel², mely az Ormánság egyik jellemzője 10. melléklet).

¹ Id. mű 75-76. p.

² ifj. Kodolányi János: Ormánság. 1960.77. p.

4 Kémes és Szaporca rövid bemutatása

Azok a települések, melyeken a gyűjtést végeztem, az Ormánság középső részéhez, Ormányközhöz tartoznak. Kémes és Szaporca névvel 1251-es királyi iratban találkozunk először, akkori nevük: Kemus, Zaporcha. Szaporcán kívül közigazgatásilag és intézményrendszerét tekintve Tésenfa, Cun és Dráwapiski is Kémeshez tartozik. A falvak mindegyikéről úgy tartja a szájhagyomány, hogy nem ugyanazon a helyen állnak, mint eredetileg. A gyakori áradások, belvizek, s hogy a Dráva – folyószabályozás előtti kitörései miatt – állandóan változtatta medrét, mind-mind problémát okozott. Nagyon is hihető ezért, hogy gyakran vették a vándorbotot, s odébb menekültek e községek lakói¹. Az előbb említett feltételezést támasztják alá ifj. Kodolányi János szavai is: „az ormánsági községek a környezetből kiemelkedő helyeken épültek”². Ma azonban egy-egy sor házból álló utca alkotja őket (11. melléklet). A földrajzi környezet erősen hatott a településeken élők életmódjára, ezeken belül a táncaikra is.

5 Kémes és Szaporca táncai

„Költészet – mozdulatokban.

Kisérete: tiszta költészet.

Együtt: a felnőttek szilaj kedvének

legmagasabb kitörése³.”

Így ír Kiss Géza az 1937-ben kiadott Ormányság című könyvében a táncokról. Gyűjtései a 20-as évekig, az I. világháborúig vagy még előbb léteztek élő táncos szokásokként⁴. Ugyanezeket az információkat kaptam saját gyűjtéseimen is. Kiss Géza már akkor az utolsó óráról beszélt és valóban majdnem teljesen igaza volt. Az élő kultúrát a 30-as években már csak a Gyöngyösbokréta (13. melléklet) csoportok éltették tovább. Ám ezeknek köszönhetően még a II. világháborúig fellelhető, élő volt a hagyomány az általam vizsgált falvakban. Bálokban a táncmesterektől tanult társastáncok ugyan egyre jobban kiszorították az ugrós és friss csárdást, de azért még ott is játszotta a zenekar, lakodalmak egyes részein pedig még tovább élt. Az ormánsági táncokról remekül beszámoló Kiss Géza kákcisi elemzései mellett a

¹ Pál Ibolya: Az Ormánság népi hagyományainak, tárgyi kulturkincsének feltárása és felhasználásának lehetőségei az óvodai vizuális nevelésben. 1995. 5.p.

² ifj. Kodolányi János: Ormányság. 1960. 19.p.

³ Kiss Géza: Ormányság. 1986. 229.p.

⁴ Bodai József (szerk): Néptáncosok könyvtára. 1978. 9.p.

Magyar Tudományos Akadémia filmtárából elkért eredeti gyűjtések, az általam gyűjtött film és szöveges leírásokra támaszkodhattam. E kettő remekül párhuzamba állítható.

Adatközlőim elmondása szerint igen egységesen járták e vidéken a táncokat. Kicsi apró eltérések lehettek ugyan, de igen egységesnek mutatkoznak a táncok. Egyik adatközlőm édesanyja Rádfalváról ment férjhez Szaporcára, még ő is egységes táncokról mesélt. A helyi tánccsoportot évtizedekig vezető Tar László szintén erről beszélt. *Nem voltak nagy különbségek. Úgy járták itt is, mint ott...a dobogóst is.* (T. L.)

5.1 Kanásztánc, ugrós tánc típus

Kiss Géza az általa jellemzett táncokról általánosan azt írja – ami a magyar táncoknak legfontosabb ismérve – hogy improvizált, individualista tánc „A legnagyobb mértékben egyéni. Ahány láb, annyi mozdulat és annyi forma¹.” Emellett megelevenedni látszik a páros ugrósokra jellemző csalogatás, párelengedés: *Elszakadnak. A nő csalogatóan hátrál, a férfi kergeti².* A dunai dialektus ugrósaira jellemző viszonyokat, formákat ebben a rövid leírásban mind megtaláljuk.

Terminológiaiilag több elnevezést is használ az ugrós táncokra: kanásztánc, csikóscsárdás, dobogós, háromugrós, lippenős. Egyrészt utalnak a formára, másrészt egy-egy motívumra. „Van, aki oly tökéletes művészettel, s oly légiesen mozog, hogy két keresztbe fektetett balta nyílásai között jár, de még üvegek is vannak lába előtt, amiken keresztülszökken³.” Ezek a sorok nyilvánvalóan a kanászok táncáról tanúskodnak, az eszközöket mások nem igen hordták magukkal a mulatságba. Még az idekapcsolódó táncdallamok is őket említik: „Elszaladt a siska göbe, Mögismerni a kanászt, Mast gyűttem a tanyáru⁴.” Akkoriban még élő táncnak számított a kanásztánc, csikóscsárdás. Alapmozdulatokra a *háromugrós* kifejezés utal legjobban „tehát az első 2/8-ra dobban a bal, dobban a jobb, a harmadikra ismét a bal, a negyedekre megálló⁵.” Még mindig azonos dallamra és lüktetésre járt változat volt a lippenős, ami szakterminológia miatt a mai szakembernek mást jelenthet, mint 1937-ben Kiss Gézának. Az ő leírás szerint ebben a táncrészben táncolták ezt is. „Ugyanaz a dallam, ugyanazok a lábmozdulatok, ugyanaz az időmérték, csak dobogás nélkül, finomabban, légiesebben, s a harmadik-negyedik nyolcad alatt lelippent férfi és nő egyaránt, tehát mind két térd behajtásával erre a 2/8 ütemre fél-guggoló helyzetbe

¹ Kiss Géza: Ormányság. 1986. 229.p.

²Id. mű 230. p.

³ Id. mű 233. p.

⁴ Id. mű 233. p.

⁵ Id. mű 233. p.

aláereszti magát¹.” Ez a motívum leírás nagyon hasonlít egy bukós mozdulatra, amit friss csárdásban szoktak táncolni a nyugati dialektusban. Arra, hogy ezt valóban a kanásztáncban járták-e, vagy esetleg táncolták az ugrós csárdásban is, csak következtetni lehet. Többen mondták az interjúk során, hogy *régen, még az apjuk és nagyapjuk idejében volt olyan tánc, amiben lenyomkodták a nők derekát és mélyen hajlították a térdüket* (T. Á., T. I.) Ezt a táncváltozatot szólisztikus formában és párosan is járták (férfi–nővel, nő–nővel, férfi egyedül). Ezen kívül járták karéjban is, miközben egy pár középen járta. A leírásban találunk még *verbunk* kifejezést, mely további eszközös táncokra enged következtetni. Így jellemzi Kiss Géza: „Az ormánysági verbunk ennek az ugrósnak volt a kiszélesítése. Mindig akadt egy-egy pár, amelyik pintőssel a fején járta benn a körben, s a kézzel nem fogott üvegnek nem volt szabad lebillenni. Ez a verbunk volt a régi lakodalmakban szokásos vánkostánc is, de mindig egy állt csak a körben².” Nem újdonság – a dunai dialektus területen – hogy egy ugrós típusú táncot a verbunk szóval illetnek. „Dél–Dunántúl nagy részén – különös módon az utolsó 70–90 év folyamán – hiányzott a táncrepertoárból a verbunk, illetve szerepét és nevét más tánc típus (ugrós–kanásztánc) vette át³.” Mind Somogyban, mind pedig a Mezőföldön találkozunk az elnevezésekkel. Baranyában is találunk rá példát. A hosszúhetényiek és a magyaregregyiek is verbunknak hívják az ugrós típusú táncukat. Az utóbb említettek abban különböznek a többitől, hogy ezeket vonulós táncnak is használták, míg a többi inkább szólisztikus formában jelent meg. Magát a háromugrós motívumot az Ormányságban is vonulásra használták, a lakodalmi menetekben, melyet az akadémiai felvételen találtam, de erre később kitérek. Az írásos formában megmaradt ugrós motívumoknak adatközlőim idejére már csak elszegényesedett, berögzült változata maradt fenn. Az improvizált táncolási módot a megkoreografált, színpadhoz alkalmazkodó forma váltotta fel. „A kanásztánc típus bemutató jellegénél fogva a legalkalmasabbnak bizonyult a kötött formájú változatok kialakulására. Nem véletlen az, hogy a 30-as évek „Gyöngyösbokréta” mozgalmában éppen a kanásztáncok kerültek leggyakrabban az együttesek repertoárjából⁴.” Egyik adatközlőm elmondása szerint, ők a kanásztáncot már a Gyöngyösbokrétában tanulták meg. *Az akkori főjegyző, Vedrődy főjegyző, elvitt minköt Kákicsra egy ottani kanászhó. Azt akkó attú tanútúk mög a kanásztáncot.* (K. M.) Majd ez a tánc végig szerepelt a Bokrétás együttes műsorán, kivéve a lakodalmast bemutató műsort. Az általam gyűjtött kanásztánc

¹ Kiss Géza: Ormányság. 1986. 233. p.

² Id. mű 234-235. p.

³ Martin György: Magyar tánc típusok és táncdialektusok. 1995. 57. p.

⁴ Pesovár Ferenc: Kanásztánc és seprűtánc. 1968. 102.p.

botok felett járt változatában egymással szemben állnak a párok, keresztkez fogással. Dallamhoz igazodva váltanak botközöket. A motívum maradt a háromugrós. Margit néni koránál fogva nem tudta már megmutatni a táncot, csak a ritmusát tudta ütemmel jelezni, és ennyit fűzött hozzá: *Egyikbű a másikba köllött ugarni, de nem nagyokat csak úgy átmönni.* (K. M.) Az elszaladt a kemince kezdetű dal, amire táncolták – az általam olvasott irodalmakban nem jelent meg sehol, de a Zenetudományi Intézet honlapján¹ megtalálható. (1. kotta melléklet) Több baranyai faluban felgyűjtötték, köztük egy ormánsági faluban, Kemsén is. Ezen kívül említették még a Megismerni a kanász kezdetű dalt, ami az Ormánság könyvben is szerepel. A filmes felvételeken a kanásztánc színpadi megjelenésének több változata került elő. Formára vagy a motívumra utaló nevekkal illették őket. Az egyik a Csillagtánc volt. *Akkó így álltunk négyen, aztán möntünk körbe.* (Cs. E.) Míg a nők járták, a férfiak két oldalt félkörben „höcögőt” táncoltak. Minden tánchoz külön dal tartozott. Így az *Elmentem én a kocsmába* kezdetű énekhez „oldaldobogós” páros ugrós tánc tartozott. *Kanásztáncot végeredményben, csak oldaldobogósnak mondtuk!* (T. L.) Egymással szemben állva, oldalt vízszintes karral fogtak össze, a férfi jobbra, a nő pedig balra ugorva táncolt *Ugyanaz* , *csak nagyobbban szökkenni kell. Ugyanaz csak le kellett dobogni.* (T. L.) Dinamikailag a második negyedben egy erőteljesebb dobogást tesz a tánchoz, plasztikailag pedig a balra ugrásnál szintén a második negyedben a szabad láb gesztus iránya határozott előre kirúgással párosul a férfinál, nőnél ezek a gesztusok esetlegesnek látszanak, rendszer nincs benne. Hol azokat a motívumokat táncolja, ami a kanásztáncban volt használatos, hol pedig előre irányba kirúg a második negyedre. A lakodalmat megelevenítő akadémiai felvételen a vonuláshoz építették be. Egyik háztól a másik házig ezzel a háromugrós haladtak. Mars kifejezéssel nem találkoztam, megnevezése ennek a formának nem volt. *Evvel vonútunk be.* (Cs. E.)

A kanásztáncok közé sorolták a „párnástáncot” is. *A párnástáncnál is végeredményben ugyanazt csináljuk!* (T. L.). *Hol jártál te rózsám, ilyen korán kezdetű dalra járták ezt a táncot.* A motívum annyiban változott, hogy az első nyolcadra egy széles kirúgó mozdulattal ugranak oldalra a táncosok. Aki a kör közepén táncolt, annak a motívuma egyszerűbb cifra volt, nem az előbb említett változat. *Egészen másképp mutatta az, aki bent a körben egyedül, ez meg ez az oldalkaszálós* (T. L.). E tánc lényegét egy 63 éves asszony magyarázta meg a legegyszerűbben: *Az vót ám a lényög a párnástáncban, hogy*

¹ www.db.zti.hu/br/br_list.aspöztük

még csak akit kiszömöltem gyereket, annak adtam a párnámat és mögpusztít! (Cs. E.) A tánchoz körformába álltak be az emberek. Egyvalaki a kör közepén állva párnát a feje felett tartva táncolta az egyszerű cifra motívumot. Akit kiválasztott, azzal mindketten rátértek a párnára, megpusztították egymást, majd helyet cseréltek.

5.2 A csárdás

Az ormánsági csárdás két részből áll. Lassú és gyors részre tagolódik. Ahogy a dunai dialektus többi tájegységén, nemcsak tempójában, hanem motívumaiban is jól elkülönül egymástól. „A lassú és friss csárdás mozgásanyaga a legélesebben a nyugati táncdialektus területén válik el egymástól¹.” Ugyanakkor táncpárt alkotnak egymással *Röndben jött a lassú után az ugrós csárdás!* (Cs. E.) Az ormánsági csárdások stílusjegyei nagyban hasonlítanak a környező tájegységek táncára. A lassú részben a kétlépéses csárdás az uralkodó forma, melyet zárt fogással táncolnak. A gyors részben – amit ugrósnek hívnak ezen a vidéken – a gyors forgás, zárt fogásban vagy lenti kézfogással a jellemző. A párelengedés és a félig nyitott formák csak az Ormányság című könyvben találhatók meg, ami azt jelzi, hogy egykoron ugyanúgy élt ez a forma is, csak idővel eltűnt a tánckészletből. Az ugrós csárdás érdekessége, hogy fent hangsúlyos, ellentétben a dél–dunántúli táncok többségével.

Lassú és ugrós csárdás

Érdekes az ugrós csárdás elnevezés. A terminológia utalhat a motívumra, kaphatta az állandó ugrásról a nevét. Másrészt ez a név utal régi stílusú táncainkra. Valószínűleg a kanásztánc és ugrós csárdás alkottak táncpárt és ezek közé ékelődött a *lassú csárdás*. Kiss Géza jellemzésében általánosan kezd beszélni a csárdásról, az elején mindkettőt egy néven említi. „A csárdás egészen más volt².” Aztán szerintem az ugrós csárdásra tér át, mivel olyan elemeket sorakoztat fel, amik egyértelműen a gyors részekben vannak „a lábfejnek és térdnek ütemes, finom s ugyanakkor – ha kell – szédületesen gyors emelgetéséből állt. Néha csak lábujjhegyen áll a táncos, térd mozog és test ring. Most együtt, majd külön férfi és nő, hogy szinte röpülve forogjanak újra együtt. ... Bal kéz férfi vállán, magasba tartott jobb kezében keszkenyő lobog. ... Ősi ruhába kitörő kedvvel művész szép volt, ha egy–egy dali pár az egész lelkét beleadta. Ez volt az ormánsági ugrós³.” Ez a tánc típus – a leírások szerint – ennyiből állott. Világos, átlátható képet ad a csárdásról. Sajnálatos

¹ Martin György: Magyar tánc típusok és táncdialektusok. 1995. 57.p.

² Kiss Géza: Ormányság. 1986. 234. p.

³ Kiss Géza: Ormányság. 1986. 234. p.

módon, ami ránk maradt, az már csak töredéke lehet annak, ami régen élő kultúra volt. A párelengedős, csalogatós forma a lippenős, bukós formák már eltűntek a tánckészletből. Ugyanakkor a „Gyöngyösbokrétának” köszönhetően a mai napig fennmaradtak táncmotívumok a lassú és ugrós csárdásból. Adatközlőim a helyi táncsoportba jártak. A gyűjtésem során felvett, emlékeikben megőrzött táncaikat és az akadémiai felvételeket együtt tárgyalom, mert nincsenek különbségek az akkori, és a mostani táncolási módok között. Ugyanazokat a motívumokat, ugyanabban a stílusban táncolják, mint harminc évvel ezelőtt, és ráadásul ugyanazokat sikerült táncra bírni, akik a filmen is táncoltak. Itt már szervesen összekapcsolódott a lassú és az ugrós csárdás. Az akadémiai felvételen kanásztáncot nem rögzítettek, csak a bevonulásnál használják a háromugrós motívumot. Felkérés, illetve a tánckezdés nincs a filmekben. Mindig az aktuális illem diktálta a felkérés módját.

A lassút háromféle fogással táncolják. Vagy váll–lapocka, váll–derékfogással fognak össze, vagy az úgynevezett báli fogással, melynél a férfi jobb kezével a nő bal kezét oldalt hajlított könyökkel fogja, másik kezekkel marad a váll– lapocka fogás. *Az öreg Pál Lajos bácsi, akit itt mutattam, azt mondta, hogy ők régen erre így jártak.* (T. L.) Adatközlőm is erre a régi felvételre hivatkozott, neki is az öregek mondták. Csak kétlépéses csárdásból áll a lassú, melyet az általam gyűjtött és az akadémiai filmen jól láthatóan fent hangsúlyos rugózással táncolják. Ezt a lépést variálják úgy, hogy egy erőteljesebb fordulással felet fordul a férfi a nő körül. Tehát nem a megszokott módon a férfi táncoltatja maga körül a nőt, hanem a nő a középpont, és a férfi jobbra kering a nő körül. A nő leköveti a férfi mozgását. Jobbra nagyot fordulnak, balra pedig szinte helyben csárdásznak. A csárdás lehet azonos irányú és ellentétes irányú egyaránt. Nem jellemző, hogy irányt váltának a tánc közben. A térhasználat nem túl változatos. Javarészt egy helyben táncolnak, inkább az előbb említett fordulás figurát használják, azzal színesítik táncukat, és apróbb gesztusokban különbözik egyik a másiktól. Mindez a táncos habitusától függ. A Magyar Tudományos Akadémiáról lekért felvételen két öreg pár táncol úgy, hogy kissé jobb oldalt teszi a nőt a férfi magától. Ők nemcsak a kétlépéses csárdást, hanem egy forgásfajtát is bemutatnak. Hátrafelé forognak, egy közös középpont körül, úgy, hogy ezt az előbbi viszonyt megtartják. Ők az ugrós csárdásban is kétlépéses csárdást táncoltak és forogtak, ez lehetett koruk és erőnlétük miatt. Ugyanakkor lehetett azért is, mert nekik ez volt a tánckészletük. Az ugrós csárdásban sem használják ki a tér adta lehetőségeket. Egyhelyben táncolnak egymással szemben váll–derék, vagy váll–lapocka fogással, de megtalálható volt páros kézfogás is. Figurálisan egy motívumot és annak változatait lehet találni. Ezt hívják

ők *ugrósnak*. Az ugrós csárdás kezdetekor rögtön kezdik az ugrós motívumot. Nem vezetik fel egy vagy kétlépéses csárdással, hanem rögtön a fő motívumot táncolják. Mint már említettem az ugrós fent hangsúlyos, ami a Dél–Dunántúlon nem a legelterjedtebb. Ezt az egyetlen motívumot variálják néhány féleképpen. A táncjelírás mellékletben látható variációs lehetőségek arra utalnak, hogy egyrészt a motívum bázis ritmusa nem változik, csak a gesztusokat változtatják, másrészt pedig a ritmikát és a súlyhelyzetek

megváltoztatva kapunk motívum változatokat. Alapritmusa ♩ ♩ ♩ ♩ , amit gyakran

♩ ♩ ♩ ♩ – ra változtatnak, vagy a szakirodalmak által ismert kákicsi dobogóst járók.

Ennek a ritmusa ♩ ♩ ♩ ♩ , amit leengedett kézfogással, egymással szemben járók.

Adatközlőm kanásztáncként említi a táncot: *Na, most ugyancsak kanásztánc a dobogós... ugrós csárdás helyett a dobogós... ez a dobogós csárdás, ugyanúgy a frissre járták.* (T. L.)

Ugyanazzal találkoztam, mint Kiss Géza könyvében. Ezeket az elnevezéseket és a hozzájuk kapcsolódó táncokat az adatközlők keverik. Ennek oka, hogy nem voltak kikristályosodott formák. A kanászt és az ugrós csárdás tánckészletét járhatták mindkét zenére. Kissé hasonló a helyzet, mint a mezőszegi férfi táncoknál. Egy-egy táncos motívum készletének használatára gondolok. Ugyanúgy szerepelnek a motívumok a sűrűben és ritkában egyaránt „A lassú magyarban... a motívumok bizonyos szerkezeti felbomlása tapasztalható... Többségük a sűrű legényes motívumainak ritmikailag átértékelt formája¹.” Egy adott tánckészletből táplálkozik a táncos, és attól függően, hogy milyen zene szól, úgy alakítja táncát. A meglévő motívumkészlet a lényeg, nem a táncok elnevezése.

Az ormánsági ugrós csárdásra visszatérve a forgás fent hangsúlyos külső lábas forgásból áll. Szinte kizárólag egy-két esettől eltekintve csak jobbra keringve forognak az emberek. (Ennek oka érdekelne. Már nem egy estben figyeltem fel arra, hogy csak ebbe az irányba forognak a táncban. Egy másik dolgozatban érdekes dolgokra lehetne fényt deríteni ezzel kapcsolatban, mert nem hiszem, hogy csak azért van ez, mert ez az archaikus irány és erre kellett régen forogni. A nem igazán hagyományőrző vidékeken is találkozunk ezzel a formával pl. Szanyban). Az általam feldolgozott forgásnak is vannak apró változatai. Szinte mindenki kivétel nélkül a forgásban egymással szemben maradva táncol, megtartják ezt a viszonyt, aminek következtében a belső láb eléggé letapasztva marad a forgás tengelyén, míg a külső láb egy nyitott pozícióba kényszerül. A nő hátul nyitott V. pozícióban lép féltalpon, míg a férfiak nagy része sarokról talpra gördülve forog körbe.

¹ Martin György: Magyar néptáncagyományok. 1995. 197.p.

Általánosan elmondható a felvételek tanulmányozása után, hogy a dallamokhoz igazodva táncoltak az emberek. Részben lehet a tánccsoportos betanult folyamatok miatt, ugyanakkor lehetséges az is, hogy rendre szerettek táncolni az emberek, figyelték a dallamokat, úgy váltottak motívumot, ahogy a zene megkívánta. A táncokat is dallamokhoz kötötték, ami valószínűsíti, hogy a koreografált műsorok miatt létezik ez a kapcsolódás. (Elég volt csak annyit mondania a férfinak, hogy „Haj, haj, haj, leszakadt a gally...”, máris tudta a nő, hogy erre dobogóst kell járni. Előtte nem értette, hogy mi az a dobogós, de eztán rögtön még a lépés is eszébe jutott.) Több esetben is így volt. Ha eltáncoltak egy egységet a táncból (figurázást, forgást), akkor újra építették a táncot, és ezeket ciklikusan váltogatták.

Természetesen – mint az ki is derül az összehasonlítások után – mind a kanásztánc, mind pedig a csárdás és ugrós már megkopott formában maradt ránk. Ezzel szemben a szöveges leírásában Kiss Gézánál még egy erősen élő tánc képét látjuk. A szabad mozgásforma mintegy mintaképét, vad duhaj mulatozást, vagyis az Ormányság működő táncéletét. Amit a gyűjtés idején filmre vettek, az már csak a tánccsoport által életben tartott hagyomány ápolása, az előzőekhez képest leszegényedett motívumokkal. E megmaradt motívumok fennmaradásáért is nagy köszönet jár azoknak az embereknek, akik életben tartották a csoportot, Tar Istvánnénak, Ibolya néninek és fiának, egyik adatközlőmnek, Tar Lászlónak. Ha előbb elindulnak a gyűjtések, mondjuk a 60-as években, akkor most sokkal könnyebben tudnánk elemezni ezt az alldialektust.

6 Szaporcai zenekar

„Ennél szebbet nem tudok
elképzelni, mint zenésznek lenni”

Tar István, cimbalmos

„Az ormánsági ember mindig szeretett énekelni, dalolni. Az énekét az Úristenhez küldte, zsoltárokat, dicséreteket zengve, de dalaiba öntötte személyes érzelmeit, örömét, keservét, vágyait is¹.” „Az ormánysági nép szeret dalolni. Dalköltészete, tán leggazdagabb hazánk valamennyi vidéke között. A mezőről hazatérő munkás-nép ajkán; a fonó-házakban, játszó-házakban, kukoricza-kobzásnál, kender-tiloláskor: mindenütt fölhangzik a dal².”

¹ Hagyományápoló Ormányság. 2002. június, Szakácsné Kozári Piroska: Kasza Gyula híres ormánsági parasztzenekara. 1. p.

² Várady Ferencz (szerk): Baranya multja és jelenje. 1896-1897. 213. p.

A fenti két idézetből is érződik, hogy az ormánsági emberek életében mennyire fontos helyen állt a dalolás, nótázás. Természetes igényük volt arra, hogy így töltsék szabadidejüket, vagy akár munka közben daloljanak. Nem meglepő tehát, hogy a falvakban zenekar is működött. Nem csak az éneklés igényelték, hanem a zenélés tudománya is érdekelte az embereket. Szaporcán működött parasztzenekarra is állt Sebő Ferenc megállapítása: „vonós, cimbalmos zenét játszó műkedvelő jellegű együttesek lényegében a cigány együtteseket utánozzák. Mivel nem hivatásos művelői a zenének, ezért a divatot kevésbé tudják követni, emiatt tehát hagyományosabban, „parasztosabban” játszanak azoknál¹.” A zenekar hangszer-összeállítása a kezdeteknél, 1937-ben: két hegedű, két brácsa, cimbalom, nagybögő. A tagok: Kasza Gyula, Ambrus István, Tar István, Ignác Mihály, Szefcsik Sándor, Tar János (14. melléklet). A zenekarban mindenki magyar volt, az egyik brácsást, a cigány származású Ignác Mihályt kivéve. *Nagyon rendes cigány volt. Oláh Miska bácsinak hívták, felesége is nagyon rendes volt.* (T. Á.) Talán ezért fértek meg egymás mellett a magyar- és cigányzenészek.

Szerencsére a zenekarról hangszeres felvétel is maradt ránk. Várnay Ferenc 1977-ben megmuzsikáltatta őket, és a beszélgetést is rögzítette².

Rajtuk kívül is voltak még zenészek a faluban és környékén. Későbbiekben Tésenfáról volt kontrás, Kárpáti József. *Ez a Kárpáti is cigány volt, Kalányos. csak Kárpátira magyarosított.* (D. M.)

A zenekar tagjai közül már csak Tar István él, kilencvenhat éves. Most Kémesen lakik. A zenekart ő mutatta be nekem. A banda tagjai közül szinte mindenki ugyanahhoz a családfához tartozott. A zenekart alapító vezető prímás, Kasza Gyula felesége, anyai ágon unokatestvére volt Pista bácsinak és a bátyjának, Tar János bögösnek. Ambrus István prímás pedig a nagybátyjuk volt. Ő maga a zenekar alapításánál még brácsás volt, csak később tanult meg cimbalmozni.

Hangszereket kétféleképpen szereztek maguknak. Vagy saját maguknak készítették. *A legidősebb bátyám, ilyen fűrő-faragó gyerekek vót, azt nekiát és csinyát egy hegedűt.* (T. I.) Azt a hegedűt Ambrus István kapta és tanult rajta. Tar József, *a második bátyám a Józsi után a János vót, az meg bögözni szeretött vóna, mer neki meg az tetszett. Azt is csinyát a bátyám. Egy bögőt.* (T. I.) A másik beszerzési mód, hogy vásárolták. Szülői támogatás nélkül azonban nem ment volna. *Amikor látták, hogy nagyon szeretnénk muzsikálni, meg már akkó hívtak bálokat, meg lakodalmakat zenélni és mindig kölcsön bögővel jártunk, édesapám megsajnálta*

¹ Sebő Ferenc: Népzenei olvasókönyv. 1997. 36-37. p.

² Sajnos ezeket még nem sikerült maradéktalanul begyűjtenem, de remélem a közeljövőben sikerül. Akárcsak azokat a felvételeket, amiket a Kossuth és Petőfi rádió rögzített. Valamint azokat a magnetofonra rögzítéseket, amelyek 1977-ben a táncgyűjtésen lettek felvéve.

és Pécsen vett neki hangszert. (T. I.) Az együtttérző szülő, Pista bácsi édesapja szintén zenész volt. *Apám mögsajnáta, mer apám is bőgős, vót fiatal korában.* (T. I.)

Zenélni mindenki önszorgalomból tanult. A vezető primást a kántortanító tanította kottaolvasásra. Utána már egymást segítették, tanították. Pista bácsit a nagybátyja tanította hegedű kontrázni, majd később hallás után játszott a kíséretet. *Nekünk az egész családba bennünk vót ez zenei tehetség, meg a rátermettség.* (T. L.) Tizenöt éves kora óta brácsázott.

Erreelé nem volt igazán jellemző, hogy a zenészeket külön névvel illessék - mint általában a zenészeknél gyakori - de ő ügyességével ezt is kiérdemelte. Úgy hívták a *kis kontrás*. Adatközlőmet egy vajszlói cimbalmos¹ tanította két alkalommal az alapokra, aztán, mint a zenekar többi tagja, ő is rengeteg gyakorlással autodidakta módon fejlesztette magát. *Éjjel nappal, amikó vót időm, vertem a cimbalmot... ha nem volt ott a cimbalom, akkó magam elé képzeltem a cimbalmot, hogy ez az akkord így van, ez meg úgy van. Aztán mindég úgy járt a kezem.* (T. I.) egészen odáig, hogy átvette a drávacsepelyi Szefcsik Sándortól a cimbalmot, aki nem mindig volt megbízható, s sokat ivott, *Csak szólózni tudott, az akkordírozást nöm tudta.* (T. L.) Nem sokkal később ők látták el a környék muzsikus feladatait. *Az egész környékben mi muzsikátunk.* (T. I.) A faluban még annak is örültek, amikor gyakoroltak. A próbájuk alatt a falu fiatalsága ott volt, és arra is járta a táncot.

A cigányzenekarokkal ellentétben, ők nem ebből éltek, bár igen jó kereset kiegészítés lehetett². A ház körül, a munkahelyükön ugyanúgy ellátták a feladatukat, mint más „tisztességes” ember. Sőt, a zenei tehetség együtt járt azzal, hogy más mesterségekben is kiemelkedtek a többiek közül (kosárfonás, cipőtalpalás). Mintagazdaságuk volt, a ház körüli portát mindig rendben tartották. Példamutató családfőként nem lehetett egyszerű ennyi mindenre odafigyelni, és jól is csinálni³. *Valahogy a muzsikálás még nagyobb kedvet adott a munkák végzéséhez*⁴.

A bálokon, lakodalmakon és egyéb megrendezett táncmulatságokon kívül a helyi tánccsoport fellépésein, próbáin is ők muzsikáltak. Repertoárjuk folyamatosan bővült, mindig a bálózók igényeinek megfelelően. Ennek okán ugyanúgy megtalálható volt zenei kínálatukban a csárdás és ugrós a régi és új stílusú táncdallamok mellett, a magyar nóta, a fox,

¹ Ennek a cimbalmosnak is volt gúnyneve, *Kakkanyinak hítták* (T. I.). Mikor kérdeztem, hogy a zenészek kaptak-e maguknak ragadvány neveket, azt mondta, hogy nem az csak a cigányoknál volt szokás.

² Kasza Gyula esete kiváló példa erre. A muzsikálás alapozta meg két fia taníttatását. A kisebbik mezőgazdász lett, a nagyobb jogász, bár amellet, hogy az előbbinek a harmonika, az utóbbinak az orgona a kedves hangszere.

³ Hagyományápoló Ormányság. 2002. június, Szakácsné Kozári Piroska: Kasza Gyula híres ormánsági parasztzenekara. 1. p.

⁴ Id. mű 2.p

keringő, és egyéb társastáncok zenéje. A bálozókat ki kellett szolgálni, és mint tudjuk, a városiasodás, az új stílusok bejövetele akadálytalanul hódított magának teret folyamatosan.

A zenekar kisebb felállásban nem járt muzsikálni. Egy megfogadott hegedűre sosem ment multság. Akkor inkább énekszóra táncoltak az emberek. Ha esetleg a lányos háznál – ahol a játszót rendezték – volt zenész, akkor ott felhangzott a muzsikaszó. *A fiúk hoztak egy pint bort, aztán az volt a fizetség.* (D. M.) A tangóharmonikát is csak a játszóban vagy családi rendezvényeken használták. Zenekarban nem szerepelt, csak vonósok. Pista bácsi említést tett még egy bandáról, amiben trombita is volt, de ez már a későbbi időben jött létre a környéken. Akkor viszont rövid idő alatt igen felkapott lett. *Fölkapta a környék, hogy trombitások.* (T. I.)

A már említett 1977-es Várnay Ferenc által gyűjtött felvételek közül két dallamot sikerült megtalálnom¹. Ezen a felvételen már csak négyen muzsikálnak: Kasza Gyula, prímás; Kárpáti József, brácsás; Tar István, cimbalom; Tar János, nagybőgő. Ha figyelembe vesszük, hogy Pista bácsi 1913-ban született, tizenöt évesen kezdett a bandában muzsikálni, s az 1977-ben készült a hangfelvételen és utána is még muzsikált, akkor ez több mint ötven éven keresztül együttzenélést jelent, ami a zene nagyfokú szeretetét, egymás művészetének megbecsülését mutatja. Náluk többszörösen látszik, milyen örömet okoz a zenélés, mily hatalma, összetartó ereje van a hagyománynak. S hogy mitől nem fáradtak el soha, arra ők adták meg a választ. Vallomásuk szerint: „oltotta őket a gyönyörködés, mikor látták egy-egy kiváló táncos mily szépen mutatja be őseik táncát².”

7 Kémes és Szaporca táncélete.

7.1 A tánc hagyományozódása, tanulása.

A 19. század végén, a 20. század elején a tánc apáról fiúra szállt, hagyományozódott. Akárcsak más tájegységeken, itt is fontos volt, hogy a fiú táncolni tudjon, mivel az egyetlen szórakozási, ismerkedési lehetőség a táncalkalmakon volt. Aki nem tudott táncolni, azzal a lányok nem szívesen *beszélgettek*. Ugyanakkor ez fordítva is igaz volt, amelyik lány nem tudott jól táncolni, azt illendőségből ugyan felkérték, de kelendőek a jó táncos lányok voltak. Tehát a táncalkalmak adta lehetőségeken történt meg a párválasztás, mely az emberek életében az egyik legfontosabb állomás. A tánc tanulását a gyerekek már egészen kis korukban megkezdték. „Egy nép tánckincse a zenei anyanyelvéhez hasonlóan

¹ A Zenetudományi intézet honlapján megtalálhatók ezek a felvételek a http://db.zti.hu/br/br_list.asp címen.

² Hagyományápoló Ormányság. 2002. június, Szakácsné Kozári Piroska: Kasza Gyula híres ormánsági parasztzenekara. 3. p.

fejlődik az egyszerűbb formáktól az összetettebb felé, nem csak egy nép több százados történelme folyamán, hanem minden nemzedékében ismétlődően¹.” A gyermekek alatt szinte mindig, minden pillanatban a zenével és mozgással találkozott a kicsi. Minden oldalról körülvette a hagyomány. Kezdve anyja altatóitól a nagyszülők játékaiban át a hétköznapi dalolásain keresztül, mindennap kaptak valamit a hagyományból. A mai gyermekekhez képest sokszorozva kapták, szinte az anyatejjel szívták magukba azokat a ritmusokat, dallamokat, melyek előkészítették nagyobb korukra a tánctanulás alapjait.

A gyermekjátékokon keresztül tanulták meg azokat az alapmozgásokat, melyek előkészítették a fiatal kor táncait. Játékokra mindig volt alkalom és lehetőség, még akkor is, ha a gyerekek a ház körül vagy a földeken kellett segíteni. Ahogy kedves adatközlőm mondta, *mi sose unatkoztunk*. (K. M.) A tánc továbbörökítése kétféleképpen történt. Az egyik a hagyományozódás, a már említett alapokon. Első lépcsőfoknak tekinthetjük a gyermeket ért folyamatos kívülről érkező ingereknek fejlesztő hatását, mely alatt fogékonnyá vált dalra és mozgásra. Természetes igényévé, élete részévé vált mind a zene, mind pedig a tánc. Ezen alapfeltételek megléte lehetővé tette, ahogy cseperedett, nyitott volt befogadni a látottakat. A sűrű ingerhatások hatására egy idő után kialakultak azok a mozdulatok, érzések, gondolatok, melyekből megszületett a mozgás, majd a tánc. A környezet és család körülvette ritmussal és dallammal, a játékokon keresztül megtanulták az alapmozdulatokat, és ezek nemcsak külön, hanem egyben is erősítették egymást, hiszen a családban mindenki tanította a kisebbet valamilyen módon.

Akkor még mikó vót lakodalom... Kislányok fogták a nagypapát, vagy az apukát, azt akkor ott körbe táncoltak, akkó már tanulták a jányok. Aztán ahogyan nőttek, úgy fejlődött ez velük... Nem vót akkor még tánciskola, később vót má, de amikor én még kisjány vótam, akkor még nem vót. (K. M.).

A családon kívül az együtt játszó társak tanították egymást. A nagyobbak mindig figyeltek a kisebbre, mert csak akkor tudtak együtt játszani, ha a kicsik is tudták a játékokat és a mozgást hozzá. Ezeket az idő összeecsiszolta és belenőtt, belenevelődött a falu életét meghatározó táncos hagyományokba. Szaporcán két korosztály külön csoportban játszott.

Vót a kis játszó, mög a nagy játszó! ... A kicsibe az iskolások vótak, a nagyba mög azok, akik má kijárták, és nagyobbak vótak... És össze, össze mentünk vasárnap, ott az utcán, egyik a másikat tanította. Összeátunk körbe és táncoltunk körbe, és akkó mögtanultunk egyik a másikatú... Akkó meg mikó nagylányokhoz mentünk, akkó mondom, azok. (K. M.)

¹ Andrásfalvy Bertalan: Néptáncosok könyvtára, Néprajzi alapismeretek. é.n. 74.p.

Ezeket a tanulásokat hívhatjuk spontán alkalmaknak, hiszen nem a tanulás miatt jöttek össze a gyerekek, hanem a játék öröméért, és közben észrevétlenül megtanulták a különböző mozgásokat, énekeket. Szokták is mondani „játszva tanulni könnyebb”.

A spontán tanulás mellett létezett az előre megszervezett tanítás is. A két falu életében két megszervezett tanulási formát találtam. Az egyik a helyi „Gyöngyösbokréta” csoport munkája, a másik pedig a tánciskolák megjelenése. A tánccsoport a 30-as években kezdett működni. Ettől kezdve kis kihagyásokkal a mai napig van tánccsoportja Kémesnek. A felnőtt hagyományőrző csoport körülbelül a 1980–90-es évig élt. Ezen időszakban voltak sikeres időszakok. „Kémes nagy élményt jelentett mindazok számára, akik a népi együttes munkáját figyelik, mert az Ormánságból hosszú időn keresztül nem szerepelt együttes magyar néptánc színpadon. Az a gond és szeretet, ahogy a legapróbb morzsákból igyekeznek összerakni az ormánsági hagyomány kerek képét, példamutató lehet mindenkinek. Olyan szint mutatnak meg a magyarság táncagyományyaiból, amire feltétlenül szükségünk van, és ami mindez ideig ismeretlen volt¹.” Ezekkel a szavakkal méltatta értékelésében a csoportot 1977-ben Martin György Veresegyházán a hagyományőrző együttesek találkozóján. Igazán elismerő szavak az egyik legnagyobb néptáncstudóstól. Akkoriban még a csoportban táncoló idősebbek a táncot hagyományozódás útján tanulták. Vezetőjük, Tar Istvánné, Ibolya néni – aki újjáélesztette, s hosszú időn keresztül vezette, tanította a tánccsoportot – maga is gyermekkorában tanulta a táncokat, és a „Gyöngyösbokrétában” is kamatoztatta szüleitől, nagyszüleitől ellesett, elsajátított táncait. Betegsége után fia, Tar László vette át az irányítást. Az egész Tar család táncos-zenész família volt. Kasza Gyula vezette „*utolsó ormánsági*” zenekar több mint a fele ebből a muzsikus családból került ki.

Ma már Kémesen is, mint szinte mindenhol művészeti iskola keretein belül máshonnan érkezett tánctanárok tanítják a gyerekeket. A hagyományőrzést igazán az tudja végezni, aki helyben él, ismeri az embereket, nap mint nap találkozik velük. Remélem, hamarosan újra lesz valaki, aki föléleszti e hagyományokat, és a szívéen viseli majd az ormánsági táncokat. A tánccsoportokon belül szerzett táncismeretek mellett a másik megrendezett tanulási forma a tánciskola volt, ahol az éppen divatos táncokat *a foxot, a szláo foxot, a keringőt, az angolkeringőt* (K. M.) tanították az iskolás gyerekeknek. Ezek a tánciskolák a II. világháború környékén kezdődtek. Szaporcán a háború után megszűnt az iskola, azután már csak Kémesen működött, s ezzel együtt a tánciskolai tanítás is megszűnt. A kezdetekkor a tánctanításokat a gazdagabb gyerekek vették igénybe. Fizetős szolgáltatás

¹ Wallinger Endre: Kémesi újság 1977. szeptemberi cikke. Idézet Martin Györgytől

volt, terményért nem tanítottak errefelé, és a tanár sem helyi volt. *Gyüttek ide táncmesterek tanítani... És vótak, akik akkó jártak tánciskolába és azok akkó tanították a másikat is.* (K. M.) A szegényebbek pedig eltanulták a többiektől. Ugyanúgy hagyományozódtak ezek a társastáncok is, mint a már előzőekben leírt régi táncok. A tanítás télen folyt, és a végén itt is szokás volt a *koszorúcska*. *Vót bál és akkó ottan be köllött mutatni, hogy mit, meg hogyan tanútak...* *És akkó a fiú valami kis ajándékot adott a jánynak.* (K. M.) Ezek a koszorúcskák rendszeren a helyi vonós zenekar muzsikájára mentek. A kötelező táncok után nem maradhatott el a csárdás és az ugrós sem.

7.2 Tánchelyek

Az időjárástól, a táncalkalom jellegétől a táncolási helyszíneket két részre lehet osztani: szabadtéri és fedett helyszínű multságok.

A sokszor idézett Ormányság című könyvében Kiss Géza a gyerekjáték fejezetben így ír a szabadtéri tánc- és játékterekről: „Szintér: többnyire az iskolaudvar, ahol nagyobb sereget követelő játékhoz is van elég gyerek. Vagy a rét tavasszal. Vagy az utca téresebb helye¹.” S mi történt a nagyobbakkal? Ők is a játszóteret választották, s vasárnap délutánjaikat ott töltötték. „A vágásokkal körülszegett játszótér kívül a falun. – ott gyülekszik a legény-leány, s onnan napszállattal széles ölelkező lánchban az utcát végigdalolva tér haza. Közben megállnak a lányok a kovácsműhelynél, keszkenyös kézzel a csípőn külön ugranak².” Napszálltakor fejeződött be a multság. A lánynak akkorra „otthon volt a helye³.”

Az adatközlők visszaemlékezése szerint is sűrűn látogatták e helyeket, de ott már nem szólt muzsikaszó. A dalolás és a játékok verték fel a rét csendjét. A templomot és környékét, mint szakrális teret annyira tiszteletben tartották, hogy soha nem tartották ott a játszókat. S a spontán gyülekezetek is halkan beszélgettek itt. Igyekeztek be a templomba, vagy istentisztelet végeztével elhagyni a helyet.

Ahogy aztán beállt a hidegebb idő, beköltöztek a kocsmába. *Akkó még nem volt kultúr. A kocsmába csinálták a bált.* A legtöbb rendezvényt maga a kocsmáros rendezte.

A bálókra mindig engedélyt kellett kérni a siklósi előjáráságtól. Ezt legtöbbször meg is kapták, csak az időpontokat rövidítették, ha *zavarosabb idők* jöttek.

¹ Kiss Géza: Ormányság. 1986. 238-239. p.

² Id. mű. 165. p.

³ Id. mű. 165.p.

7.3 Táncalkalmak

A hagyományos paraszti életben a fiatalok szórakozási lehetőségei behatároltak voltak. Mégsem panaszkodott egy adatközlő sem, hogy unatkoztak volna, vagy kevesebbet kaptak volna az élettől, mint a maiak. *Nem néztük mi a tévét, ha lehetett munka után möntünk az utcára, s beszélgettünk.* A régi időkben, hagyományos paraszti társadalomban a szórakozás egyet jelentett azokkal az összejövetelekkel, amikor valamilyen oknál fogva egy helyre gyűltek az emberek. Ez lehetett spontán és lehetett előre megbeszélte összejövetel, ha a közösségi normák ezt nem tiltották (böjt, ádvent, gyász). A társas összejöveteleken belül minden korosztálynak megvolt a maga rendszeres szórakozási területe. A legkisebbeket még a munka sem kötötte. Barangolhattak, csatangolhattak, játszhattak. Persze, ezen játékok mind a későbbi hagyományos paraszti tevékenységek előfutárai voltak. *Jányok, mi legtöbbet babáztunk. Később meg szőnyi tanítottak.* A nagyobbak délutánjaikat beszélgetéssel, nótázással, meséléssel, s gyakran tánccal töltötték. Remek alkalmat nyújtott a fiataloknak az ismerkedésre. Tulajdonképpen a párválasztás legfontosabb alkalmai voltak ezek, melyek lehettek munkával kapcsolatosak, kialakulhatott csupán a szórakozás kedvéért. Lehetett alkalmi jellegű vagy a kalendáriumhoz kapcsolatos állandó időpontú.

7.3.1 Az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó táncalkalmak

7.3.1.1 Keresztelő

Az egész magyar nyelvterületen az emberélet fordulóihoz kapcsolódó rítusokról való beszámolókat a kutatók a szüléssel kezdik. Az újszülött azonban csak a keresztelő által válik közössége és családja tagjává. Így e beavatási szertartáshoz kapcsolódtak a születés legfontosabb rítusai, s az őket kísérő táncalkalom.

Aki jobban tehetősebb vót, gazdagabb vót, az fogadott körösztolőkor zenyekart. S nagy körösztolőt tartottak. Vót hat-nyóc, mer nem egy-kettő koma vagy komaasszony vót. űket párosával hitták. A házaspárokat hitták, meg a közeli rokonokat, testvért, vagy az anyának, az apának a tesvérit... Délelőtt ugye elmentek a templomba, elvitték a kicsit körösztolni. Viszont délután meg akkó ott vótak, mulattak estig vagy ameddig ott vótak. Még éjjel is, s akkó vacsorát is adtak, vagy a maradlkat adták föl. Mikor hogyan. Aki

nem vót tehetős az kisebbet tartott. Hítt négy-öt vagy hatot is meg. A komákat ott is kellett, meg a szülőt.(K. M.)

Viszont vót olyany, aki nem vót annyira tehetős, akkó szótak egy szülőnek, akit akartak körösztanynának. Az lehetett a rokonyságbú öröklött. Ha a fiúhó mentek, a fiú körösztanynának a jányát, ha jányhó, akkó a jányét. Vagy ha jány vót a barátnőjét. Azt hítták meg a bába nénit. Mert azt mindenhova hítták. Az hítta a körösztanynákat meg. ()

Bába néninek szótunk, hogy mikor akarunk körösztőködni, s az intézte. (K. M.)

Ha egy körösztanynya vót, azzal az eggye is a bába néni ment a templomba megkörösztőni a kicsit. Ott nem zene, akkó is énekszóra ment, táncótak is. Dalolás nekü nem telt el ott se. De vót olyany is, hogy a családban vót muzsikás, s azokat elhítták. S azok zenétek. ()

Az Ormánységban lejegyzett gazdag szokásanyagot¹ adatközlőim is megerősítették. A mintegy ötvenévnnyi idő alatt szinte semmit nem kopott meg e rítusrendszer. S az Ormánység egészére jellemző adatok a tájegység e kicsiny pontján is épségben, ugyanolyan formában fennmaradtak.

Mikó mentek haza az anya ott át az ajtóba. S az anya kérdezte, mit hoztak. S rá a bába meg a körösztanynya ráfelelt: báránykát. Háromszor kérdezték és vót a válasz. Az apa is ott állt, s fölemelte, hogy ekkorára nőjön.(K. M.)

S az mind koma vagy komaasszony vót. S a körösztgycerek azt mind körösztanynának meg körösztapárnak kellett hini. Így nagyobb vót a család, jobban tudtak egymásnak segíteni.()

Vítték no a szaput. Nem vót füle a kosárnak, de szép széle vót. Főzővesszőbű csinyálták. Tyúkhúsleves, meg a húst, valamilyen szósz, kalácsot vagy kuglufot tettek bele. Meg akinek, hogy vót szőlője, egy pint bort. Szép szőttes abroszba takarták bele. Ellenkezőleg a két sarkát összefogták, hogy ki ne boruljon. Mikó a második gyerek született akkó má a körösztölő előtt elvitték. Az elsőnél még nem tudta, hogy híják-e vagy sem. Akkó a körösztölés után vitte a komaszaput.(K. M.)

¹ „Kora reggel viszik már a paszitot... Felkészítik a kis babát, ha kislány öt-hat virágos kendőt is ráraaknak - hogy sok kérője legyen. Ha kisfiú csak egy kendőt, hogy mindjárt az első lány hozzámenjen. De a zsoltárt is a kezébe nyomják...Főnkészítés után búcsúcsokolózás. Viszik a kicsit. Édesanyja magára marad, imádkozik. ... Valamennyi komaasszony hozta az úton a babát. Mikor visszaérnek anyámasszony a küszöbön áll, s háromszor megkérdezi: Mit hoztál? Az első komaasszony háromszor feleli rá: báránykát... A bóbagyángyi háromszor az asztal alá nyújtja, mert a báránykának jó alvónak is kell lenni. A főzőkanalat is a kezébe nyomják. Ennek a három szertartásnak elvégezte után kapja csak öreganyja ölibe, hogy végigcsokolja... A köteles búcsúcsók, s ebédre hívás után hazatérnek a komaasszonyok... Elvárják, hogy a bábaángyi külön is följárja őket még az ebédre hívással... Kezdetét veszi egy csöppike pálinkával és perefalatozás utána paszit^{1/1}.”

^{1/1} Kiss Géza: Ormánység. 1986. 163-164.p.

7.3.1.2 Konfirmálás

Míg az ország több részén – elsősorban a katolikus lakosság körében – a bérmláshoz is táncos rendezvény kapcsolódott, addig az ormánsági reformátusok konfirmálásakor ez nem volt jellemző. Adatközlőm a legszámottevőbb szertartásbeli különbségek felsorolása mellett, erre is felhívta a figyelmemet. *...Konfirmálásra is szoktak híni körösztyszülőket. Ugyanazokat, akik a körösztölésen vannak. Ott a szülőkkel együtt a körösztyszülők beülnek a padba. S elgyűnnek haza és együtt ebédöznek.*(K. M.)

Megebédeltek. Nem volt zenekar, csak csöndesen. Aztán mentek haza.
(T. Á.)

7.3.1.3 Lakodalom

Az emberélet fordulóihoz kapcsolódó ünnepek közül a lakodalom volt időtartamában a leghosszabb, szokásaiban a leggazdagabb. Nem véletlen, hogy a legrangosabb családi ünnep szolgáltatta a legtöbb lehetőséget a táncra, a mulatságra. Amíg azonban a lakodalom órái elérkeznek, még számos fontos eseményt kell a fiataloknak, s családtagjainak átélniük.

A lányok 16–19 évesen mentek férjhez, a legények 22–25 évesen házasodtak. A fiatalokat a 19. sz. közepén is volt eset, hogy a szülők párosították össze. Ha szerette, ha nem, ha látta, ha nem, egymáshoz adták őket. Ilyen esetekben – ha más faluból valók voltak – a legtöbbször csak a foglaláskor¹ látták először egymást a fiatalok².

A házasságot megelőző szertartások hol szigorú szabályok szerint zajlanak, hol vidám tréfálkozásba mennek át³.

¹ A foglalást megelőzte a szűrő munkája, aki „elegyengette a két család közt az utat”. Aztán a kérő következett. A fiú szülei, néhány rokona vendégként megnézte magának a kiszemelt lányt (milyen dolgos, szófogadó, s külsőleg is megfelel) Ha pozitív képük alakult ki, akkor lett a nézőből kérő. Az igenlő válasz azonban még a kérőn sem hangzott el, de ha a lányos ház megbízottjai visszaadták a látogatást, az már egyet jelentett vele. Megkezdődhetett az alku a lányra, a moring. A foglalásra a lányos háznál került sor. A pap jelenlétében kicserélték jegyajándékaikat, s megkötötték a házassági szerződést is^{1/1}.

^{1/1} Kiss Géza: Ormányság. 1986. 166.p.

² Id. mű 166.p.

³ Bodonyi Nándor 1896-ból igen részletesen erről így számolt be: Dombi Sári kérésére elment Vági Áron s rokonságának színe-java. A „gyűrűzést” Kisfaludi sógor vezette, aki a fiatalember bemutatása után a megkérdendő lány keresésével kezdte a „parádét”. „– Mi egy leányt keresünk ennek a becsületes legénynek.

E tisztos hajlékba mi azért lépünk:

Hogy Vági Áronnak feleséget kérjünk:

Úgy hallottuk, hogy ez Dombi uram háza,

Itt lakik egy kis lány, a szép Dombi Sára.

Idővel aztán a házasulandók is beleszólhattak társuk kiválasztásába. De sokáig még ők sem a szerelmet tartották elsődleges szempontnak a párválasztásban. Persze a közön – ahogy az ormánságiak nevezték – számos pár talált egymásra. „Amint egy láthatatlan kéz kezdte őket összebb hozni” azt mondták róluk – összetartoznak. „Ha még egy fokkal többet mondott megérzésük”, úgy tartották szeretők. S mikor a házasság már majdnem létrejött, „s a legény a leányt külön intette, s komoly választás elé állította, úgy mondták – beszélt vele” – az majdnem egy templomi igennel felért¹.

A lakodalom – a Néprajzi Lexikon meghatározása szerint – „a házasságkötés szokáskörének legfontosabb eseménysorozata, amelynek keretében maga a házasságkötés megtörténik².” Az emberélet fontosabb eseményei közül talán fénypontnak is tekinthető. Nemcsak új valóságot nyit meg a fiatalok számára a családi kötelék kialakulásával, hanem ezáltal felnőtté is nyilvánítódnak. Fiúból ember, lányból asszony válik. Rangjuk e személyiségfejlődési korszakban csúcspontjára emelkedik az életközösségük társadalmi hierarchiájában. Megváltozik társadalmi státuszuk. A tisztesség, a felelősségérzet felvállalását szimbolizáló hagyományok, szokások elfogadása ez a fényes ceremónia. Biztosítja a nemzedékek egymásra következő folytonosságát, reprezentálja a paraszti életmód létjogosultságát és termékenységét. Az ünnepi sereglet – s rajtuk keresztül a közösség –elfogadja és legitimálja a társadalmi létbe érkező fiatalokat. A közösségi viszonyokon belüli harmónia igazolja, hogy megszerezhetik a közösség a jóindulatát, mert normáiknak, értékrendjüknek megfelelnek. E lélekemelő és egyben szentesítő nap vagy sokszor napok ugyanolyan előírások, kötöttségek szerint zajló események, mint az azt megelőző foglalás, kérő, s eljegyzés.

Akit feleségül az Áronnak szántunk,
Annyi szívességgel legyenek irántunk:
Dombi Illés uram hajadon leányát,
Elébünk vezetni mostan ne sajnálják.

De a lányt nem találják. S a sógor felajánlja, hogy megkeresi. De tréfából az ajtón a szomszéd lány perdül be „ki van kenve a két orcája csúfúl, olyan piros, mint a pipacs. Csak úgy suhog a fehér bikla rajta.” A bolondozásra felkért lány még tetszeleg is a legénynek. De a családnak nem tetszik. – „Báty’uram, a János protestál! Eltévesztetted sógor, nem ezt keressük. A tréfamester újabb kísérletet tesz, „kézenfogva vezet be valami nagy bundába burkolt, bekötött fejű, ágról–szakadt némbert, akinek csak az orra látszik ki.” E beavatott is „czirógatja, becézgeti, szerelmes gyöngyvirágomnak szólítja” a fiút, aki „alig tud tőle hava lenni. A vendégek majd eldőlnék a nevetéstől.” Erre a fiú maga kerekedik fel, s keresi meg leendő párját. „Együtt lépnek be a tréfalkozó társaságba, ahol hangos jó kedvvel fogadják őket^{3/3}.”

^{3/3} Várady Ferencz (szerk.): Baranya multja és jelenje 1896. 202. p.

¹ Kiss Géza: Ormányság. 1986. 166.p

² Ortutay Gyula (szerk.) Magyar Néprajzi Lexikon 3. kötet 1987. 397. p.

A lakodalmi előkészületek lényegükben nem sokat változtak a 19. század közepétől. *A lakodalom előtti csütörtökön a fiatalok a fiatalok bokrétafűtésre gyűltek össze.* (T. Á.)

Ilyenkor is sor került éneklésre, gyakran a családi harmonikás vagy hegedűs játékára táncra is perdültek.

Pénteken a disznóvágás vót. Meg baromfit is. Meg a kuglóf sütés. Pénteken már a segítők ettek. Ha a családban vót harmonikás, vagy hegedűs csak akkó ott zenétek. Máskor nem.

Az ormánsági nép körében gyakran három napig is tartott a lakodalom. Minden napnak megvolt a maga funkciója. *A gazdagoknál már megkezdődött szombaton reggel. Reggelire is vótak, akik hivatalosak vótak, ebédre és vacsorára... Vót úgy, hogy hétfőn is állt a lakodalom.* (K. M.) *Szombaton kezdődött vasárnap egész nap és hétfőn is.* (D. M.)

Az esküvők fő napja vasárnapra esett. *Vasárnap reggel aztán a falut járták a zenészekkel. És akik nem a falúbú vótak hivatalosak – a vidékiek ugye nem mentek haza – akkó mentek, akik ott maradtak. Dalolva vitték a pálinkát, s kínálgatták a lesőket. Végigdalolták a falut így hívogatták a falusiakat újra vissza vasárnap reggel reggelire. Összeszedték a népet. Mikó minden utcát mögjártak, akkó visszaértek a lakodalmas házhoz, s akkó készen vót a reggeli. A szakácsok addig kitakarították, mögterítették azt a helységet. A lakodalom mindig házná vót. Kipakótak két szobából is. Van, hogy hármat, kinek mennyi szoba is vót. S a pajtába vitték oda a bútorokat. Reggel megvót röggeli. Akkó vasárnap reggel a menyasszonyt elkísérték a templomba. A lakodalmas nép ment velük¹. Sőt a zenekar is a templomig. Akkó megvót az istentisztelet, s akkó vissza is kísérték a zeneker is². Vót megint az ebéd.*(K. M.)

A templomi esketés után a násznép kétfelé vonult, a vőlegény a szörző házában várakozott, míg követői a menyasszonyos háznál megféleltek a találós kérdésekre³. Ha

¹ Hasonlóan számol be erről, mintegy ötven évvel előtti kort idézve Bodonyi Nándor. „Azután elindul a kettős násznép, a hívott és hivatlan vendégek sokaságától kísérvé a templom felé. A menyasszony a két vőfély között, a vőlegény meg a két koszorús-leány között lépdél. Elöl a két násznagy”^{1/1}

^{1/1} Várady Ferencz (szerk.): Baranya multja és jelenje 1896. 205. p.

² A várady féle gyűjtésben ez így hangzik: „A templomban elhangzik a „holtomiglan, holtodiglan, s most már csak ásó-kapa választja el őket egymástól. Az utca hosszán végig a kíváncsi nézők serege várja a menetet. Haza térnek a násznép együttesen a leányos házhoz. A vidám fiatalság az uczán egyet táncol”^{2/2}.”

^{2/2} Várady Ferencz (szerk.): Baranya multja és jelenje 1896. 205. p.

³ A legjellemzőbb találós kérdéseik: „Micsoda fának van legjobb gyümölcse?; Honnan gyűttünk, hová mögyünk?; A legelső étel, s mégsem tesz az asztalra?; Annak a növénynek hány levele van?; Mit jelent a tizenkét apostol az égben?; négy fiának három tallért adott valaki. Mindegyiknek jutott. Hugyan löhet? Ilyen és ehhez hasonló kérdéseket tettek fel.”^{3/3}

^{3/3} Kiss Géza: Ormánság. 1986. 170-171.p.

sikeresen szerepeltek, bokrétásan visszatértek a násznépért¹, s hogy elvigyék ajándékaikat. (anyakalács az örömanyanak, kakas a menyasszonyos háznak) A menyasszonyos háznál a vőlegény legjobb pajtása kikérte a lányt, akit nagy sírás-rívás közepette adtak ki². *A mulatozó násznép már a kikérőn táncra perdült. Az utat is táncolva tették meg. Még a báméskodókat is megforgatták.* (K. M.) *A kikérőn csárdást táncoltak.* (T. I.) Majd „köcölékével” felültették a kocsira, ahol már vőlegénye várta. A két ház közötti utat – még adatközlőim gyermekkorában is – a lehető leghosszabban, a falu minden pontját bejárva tették meg. A hozományt mindenkinek látni kellett. A kerülővel haladó kocsival egy időben ér oda a násznép a vőlegény házához. *A fiatalság dalolt, kurjongatott, a zenészek meg húzták, de nagyon. Sokan táncoltak. Egész úton.* (D.M.) A vőlegény házánál zajlott a bekérés. A lánynak vízzel teli vödört kellett felrúgnia, főzőkanalat is tettek a kezébe, végül egy fiúgyermeket ültettek az ölébe, hogy először fia szülessék, majd bevezették a táncba. A 19. századi szokások ebben sem változtak az első tánc a kiadó násznagyé, aztán a kérő násznagy³.

Az előírások pontos betartására való figyelemben, a jövőtől való félelemben, az egymás megismerésének izgalmában sem a fényes esküvő szertartását, sem a lakodalom vidámságát nem élvezhették teljes mértékben. A vidám szórakozás a közösségnek szólt. S a násznép tett is róla, hogy az színes, maradandó legyen. A páros táncok közül egyaránt kedvelték a lassú csárdást, ugrós csárdást. Adatközlőim által megélt időszakban táncjátékaik közé bekerült a Hogy a csibe?, és a Ritka búza is. A tánctanárok megjelenése előtt beszívód néhány társastánc is. Először a keringő, a polka. Később a tanítások által már a kibővített repertoárú társastáncok kerültek előtérbe. A táncok között a vőfélyversek, játékok, nótázások jelentették a pihenést, egyben a szórakozást. *A legtöbbet nem a lakodalmi zenéléssel kerestük, hanem azzal, hogy mindenkinek, aki fizetett elhúztuk a nótáját.* (T. I.)

¹ „Künn az udvaron megszólal a banda. Nagyot rikkant valamelyik jókedvű vőfély... Végre elindul a násznép a leányos ház felé”. – írta le szemléletesen az indulást Bodonyi Nándor^{4/4}

^{4/4} Várady Ferencz (szerk.): Baranya multja és jelenje 1896. 204. p.

² A hosszú kikérő után következett 1896-os feljegyzés szerint is a lány búcsúztatása. „Az apa, az anya, testvérei, meg leánykori pajtásai sorra csókolják a menyasszonyt. Akkor aztán: Kocsira ládám,

Kocsira párnám,
Magam is melléje:
Jaj, édes anyám,
Szerelmes dajkám
Elvisznek engem.

Már föl is rakták a kocsira a tulipános ládáját; czifra nyoszolyáját, tarka ágyi–neműjét.”^{5/5}

^{5/5} Kiss Géza: Ormányság. 1986. 173. p.

³¹Kiss Géza: Ormányság. 1986. 174. p.

Vacsora alatt az ifjú pár nem ült le, hanem üres tányérjukkal végigjárták a vendégeket, kiktől csontokat kaptak. Ezzel jelezték, hogy a kicsivel is be kell érniük. A lakodalom idején éjjel- nappal talpon levő szakácsnékat is megtáncoltatták. *Behívták a szakácsokat, azt akkó kiabálták: szakácsok táncolni! Azok körbe álltak és táncoltak lassúra.* (D. M.)

Vacsora után a menyasszony mindenkit megcsókolt. Az érte kapott csókpénzt lánypajtásai gyűjtötték. Ezután következett a mulatozás, melyre éjszaka „váratlan” maszkák is érkeztek, akik megnevetették a mulatókat. Éjfélkor a menyecske haját föl kötötték, rátették a fékötőt. Ilyenkor a menyasszony is ajándékokkal készült rokonainak (fejkendő, kötény, imög)¹.

S így folyt dal, tánc, muzsika, néha napokon keresztül, míg végül eljön a józan munka.

7.3.1.4 Temetés

A lakodalom egyes mozzanatai újra előjöttek, akkor, ha fiatal legényt vagy leányt temettek. A temetőbe való kikísérésekor legény illetve lánypajtásai vitték koporsóját. Útját a temetőkapuig zeneszó kísérte. A toron gazdagabban terített asztal várta a meghívottakat, s eleinte megilletődött barátai némi unszolás után táncra is perdültek. A többi temetésen halkan vettek búcsút a halottól, s engedték a másvilágra. Énekszó egyedül a siratáson hangzott fel. A temetést követő tor az együttérzőknek, s főként a segítőknek szánt viszonzás volt².

7.3.2 Időponthoz nem kötött jeles napok és a hozzájuk köthető

táncalkalmak

Szintén családi keretbe tartozott, de már munkával kötődött egybe a disznóvágás³. *Nagy vót a család, még harmincan is vótunk, dalótak, vót bor. Táncóni nem táncótak nem is vót akkora hely, mert nem is vót kipakúva a szoba.* (K. M.) Az ormánsági asszonyok híres szötteseik elkészítéséhez szükséges kendert, lent is közös összejöveteleiken

¹ Id. mű 175. p.

² Kiss Géza: Ormánság. 1986. 187. p.

³ Várady féle gyűjtés óta ebben a tekintetben sem változott sokat a szokásrend adatközlőim idejére sem. „A téli időszak a disznó-ölés ideje. Még a legszegényebb ember is iparkodik szert tenni egy hízócskára... Nagy esemény az a családban. Apraja-nagyja mind talpon van már kora hajnali kakas-szóra.”^{1/1}

^{1/1} Várady Ferencz (szerk.): Baranya múltja és jelenje 1896. 189. p.

dolgozták fel (fonalmosás, kendertörés). Ezeken a közös munkatevékenységeken elmaradhatatlan volt az ének, de szervezett táncsal soha nem fejezték be.

7.3.2.1 Szüret

A parasztgazdaságokban kölcsönös segítséggel végzett társas munka volt – a disznóvágást időben megelőző – szüret is.

A szürethez köthető táncmulatságot a szőlőszedés utolsó napjaihoz kötötték, amikor a szőlőskertek nagyobb részében befejezték a munkát. Az általam vizsgált ormánsági településeken – az ország szőlőtermő vidékeihez hasonlóan – szüreti felvonulást tartottak. *Ott felkészültek a jányok ormánysági ruhába, a fiúk gatyába öltözve elmentek a faluba hívogatni, hogy bál lösz.* Mikor végigjárta a menet a falut, mindenki hazament. Aki elvállalta, megvacsoráztatta a zenészeket. *Édesanyám levettette a testvéreimről a felső kebelt. Szerette, ha csinosan járnak. És amíg a zenész meg mi vacsoráztunk, addig kivasalta szép rakottasra.* Aztán mentek csak az addigra már feldíszített kocsmába mulatni. *Húztak föl madzagokat, így is, úgy is. Telerakták szőlővel meg almával, Evvel–avval.* A táncterem egyik szélén ült az előre megválasztott bíró és a bíróné. S szintén kijelölték a csőszöket, csőszleányokat. *Bíró, aki vállalta, az lett. Olyat tettek oda, aki páros legyen, meg aki megbízható vót. Mer ők szedték a belépő díjat, mert fizetni kellett. Akkó ezek a csőszlányok táncoltak, de figyeltek is mindég. Hol akar valaki valamit levenni, vagy ellopni valamit. Mikó észrevette, otthagya a partnerát és mentek arra a gyerekre vagy lányra. S vitték oda a bírónéhó, hogy ez lopott büntesse meg. S akkó köllött neki fizetni érte nem tóm mennyit.* (D. M.) *Ha el tudott szaladni, akkó nem fizetett, vagy ha eldugta. Nagyon sok vót olyany, hogy leszakította, de már el is dobta. Nem lehetett tudni, hogy ki csinyálta.* (K. M.)

7.3.2.2 Fonó

A fonó a női társas munka legfontosabb alkalma volt. A 19. század második felének munkatevékenységei nem sokat változtak az első világháborúig. A Várady-féle monográfia alapján elmondható, hogy az Ormánságban még az asszony is szívesebben ment a tavasz beálltával ki a mezőkre, a falun kívül levő káposztás- , zöldséges kertekbe, veteményesbe. A káposztáskertek, len -és kenderföldek jövedelme ugyanis az asszonyoké volt. Az asszonyok ebből ruházták egész házuk népét. „Csak a tél volt képes

beszorítani a falvakba az Ormányság lakóit” ilyenkor az asszonyok a jószágok ellátása után ráérték szőni, fonni. Minden este „újra pörgő mellé ültek”, összeverődtek egy-egy portán a szomszéd asszonyok, leányok¹.

A fonó az őszi behordástól farsang végéig tartott. Ennek a több hónapig tartó rendszeres közösségi összejövetelnek a hangulatát az ünnepek, jeles napok is befolyásolták². Ádventben csendesebb volt, farsangkor a legharsányabb. S voltak tiltó napok (Luca, Borbála).

A fonóba a legények is szívesen eljártak. Miközben a háziasszony pattogatott kukoricával, főtt búzával kínálta vendégeit, elhangzott egy-egy mese, de szívesen tréfálkoztak, játszottak, beszélgettek is. Így hangolódtak a dalolásra, nemegyszer táncra. Amikor a fonót a fiatalok szervezték az ismerkedés, párválasztás játszotta a főszerepet. Még több tréfa, párválasztó játék fűszerezte. *A lányok összejöttek fonyni, a fiúk megtudták, hogy hol lösz a fonyó estére.*(D. M.)

Mindig lányos háznál volt a fonyó. Akkó gyüttek utánunk oda a fiúk. De hát akkó nem fonyhattunk, akkó mindig kártyáztunk, vagy beszélgettünk, dalótunk. (K. M.)

A legények gyakran a munkát is akadályozták, bár ez ellen egyik lánynak sem volt ellenvetése. *Akkor mindég oda tették az újjikat a pörgőnek a kerekékhő, hogy vesse le a madzagát... Vagy hátú, ami vót neki csavarja, amive erősíteni köllött, hogy jobban húzza, akkó azt megtekerték, akkó mögtágút, mindjárt nem köllött semmit csinyáni. Mer ledobta a madzagot.* (K. M.)

Kémesen és Szaporcán a múlt század elején a fonóban nem muzsikált soha zenekar. Az énekszó mellett csak akkor lehetett muzsikaszót is hallani, ha a családban volt valaki zenész. *A fonyóba nem vót zenekar. Csak ha könyörögtek a harmónikás rokonynak.* (K. M.)

A fonóházakra mindig más háznál került sor.

7.3.2.3 Tollfosztás

Szintén a téli időszak női társas munkája volt a tollfosztás. *Akkó vót, hogy tollat fosztottunk télön. Nyáron meg kellett a libákat tépni, a tollukat kiszedni, a nagyja tollat átválogatni. Akkor egy háznál, ott ahová möntünk a szobának a közepibe végig vót téve az asztal. És ott rá vót öntözve a toll.* (K. M.) „Mint más kalála jellegű munka, a

¹ Várady Ferencz (szerk.): Baranya multja és jelenje 1896. 189. p.

² Tátrai Zsuzsanna – Karácsony Molnár Erika: Jeles napok, ünnepi szokások. 1997. 163.p.

tollfosztás egyúttal közös szórakozás alkalmát is jelentette¹”, hiszen akár egy hétig is eltartatható. Meséltek, beszélgettek, énekeltek, s gyakran tréfákat is kieszeltek. *A gyerekek vótak, ott útek a hátunknál és oda közel hajútak és fújtak egy nagyot, röpút szana szét. Ugyhogy akkó megin nem tudtunk sokat dógozni.* (K. M.)

7.3.3 Időponthoz kötött, és jeles napi táncmulatságok

7.3.3.1 Karácsony, szilveszter, farsang

A hagyományos paraszti társadalom számára fontos ünnepeken a különböző rítusok elvégzése után az ünnepnapot bállal tették teljessé.

A téli időszak volt a táncmulatságok legfőbb ideje. Persze az advent visszafogottabban telt. De karácsonykor *este bál vót a kocsmába. Zenekar is meg vót fogadva.* (D. M.) *A községházán tanútuk mindég a szindarabot karácsonyra. Utána akkor ugye bál vót.* (K. M.)

Ha időrendbe haladunk, akkor a következő báli nap szilveszterre esett. A 19. század második felének adatait tartalmazó ormánsági monográfia még részletesen beszámolt a szilveszteri durrogtatásról². Az első világháború utáni időkben adatközlőim már így emlékeztek: *A szilveszteri multságba nem vót semmi csak tánc. Újév napján meg mentek boldog új évet kívánni, köszönteni a fiúk. A lányok nem. A bálbú hazamentünk nem lehetett aludni, mer édesanyánk fölébresztett minket, hogy jönnek a köszöntők, keljetek föl lányok, mer jönnek a gyerekek, ti meg az ágyba lesztek?* (K. M.)

A farsang az a rövidebb–hosszabb ideig tartó időszak, mely leginkább multságokkal, lakodalmakkal, disznótorokkal, jelmezes felvonulásokkal jellemezhető. Különösen utolsó napjai elevenek, ahol végleg megpróbálják előzni a telet, s köszönteni, az élet megújulását hozó tavaszt. *„Bár a farsangi multságok, a farsang megülése idegen eredetű a magyarságnál”*, az Ormánságban mindenütt általános volt. *Egy bál vót farsang alatt, de vót, hogy kettő. Hát ugye húshagyókor kedden mindég.* (K. M.)

A farsangi bálakat azért várták már nagyon, mert ezekben mindig megjelentek a maszkások. *Meg akkó főkészültek a maszkába. Én is vót, hogy főkészütem, a többiek is*

¹ Tátrai Zsuzsanna – Karácsony Molnár Erika: Jeles napok, ünnepi szokások. 1997. 168. p.

² „Az ormánsági reformátusság közt még ma is sok régi s érdekes népszokást találunk. Ilyen például az ünnepek előestéjén, különösen Szilveszter előestéjén, a durrogtatás. Esti harangszó után szokás kiállani az utcára hosszú, karikás ostorral s hatalmas durrogtatással, vagy pisztolylövéssel jelezni a holnapi nagy ünnep közeledtét^{2/2}.”

^{2/2} Várady Ferencz (szerk.): Baranya multja és jelenje 1896. 191. p.

³ Barna Gábor: Néphit és népszokás a Hortobágy vidékén. 1979. 174.p.

főkészűtek, azt möntek a faluba. Szedték a tojást, aki adott nekik, mert akkó tojást kértek. Akkó vótak a gyerökök is , akik főkészűtek. Cigánynak vagy másképp maskorának őtöztek. Vótak, akik ormánysági ruhába őtöztek, azt úgy möntek. Akkó főtartották a gazdasszonyt, a többiek mentek a fészökre, azt összeszedték a tojást.És elvitték azt is. Eladták. Abbú tartották a bált, abbú fogadták a zenekart. (K. M.)

Az ország egyes részein ilyenkor a különféle rétegek, szervezetek megtartották a maguk farsangi bálját is. Ezek közül is a legelterjedtebbek az asszonyfarsangok voltak. Az Ormánságban ez nem volt divat. *Asszonyok külön nemigen jöttek össze. Jó van, legyen itthon a gyerekekkel. Nem lehettek ott a bálon. Nagyön köllött ám spórúni.*(D. M.)

A vidám farsangi mulatozások után megkezdődött a nagyböjt, amelyben már zajos mulatozásoknak nem jutott hely. A nagyböjt mulatozási tilalmak miatt a vasárnapi játszóknak – mely nemcsak ezen időszak jellegzetes szórakozási lehetősége a fiatalságnak – még hangsúlyosabb szerepe volt.

7.3.3.2 Játszó

A hagyományos paraszti életben ünnepek és hétköznapiok váltották egymást. Nemcsak az évnek voltak kiemelkedő eseményei, rendezvényei, hanem heteiket is ez a periodikus hullámváz jellemezte. Heti hat nap munka után egy nap szusszanás. A 19. század második feléből származó adatok az ormánságiak vasárnapjairól így számoltak be: „A dél–esti könyörgést korán szokta tartani nagytiszteletű uram, jut idő, szórakozásra is... Megélénkül a házak eleje. Kis göcs, kis pad előkerül. Arra ül ki a gazda háza népével... A korcsmába csak a korcsmás emberek szoktak eljárni...Még a jókedvű fiatalság is jobban szeret a kertek alján sétálni. Falu helyen a kertek–alja a korzó. Ott hullámváz vasárnap ...vidám nóta mellett a falu fiatalsága. Ki csoportosan, ki egyenkint, ki a maga választottjával¹.”

A család legkisebbjeinek legfőbb szórakozási lehetősége a vasárnapi játszó volt. Itt kezdődött meg a szocializáció, az életre nevelés. Barátságok, párkapcsolatok teremődtek, mert „a játék az egyén egészséges testi-lelki fejlődését és a társadalomba való beilleszkedését szolgálja és az ember pszichológiájában gyökerezik².” A közös játékok juttatták őket olyan élményekhez, amelyek nagyrészt meghatározták, hogy felnőtt korukra milyen személyiség válik belőlük. A kisebbek a nagyobbak mintájára

¹ Váradý Ferencz: Baranya multja és jelenje 1896. 186. p.

² Lázár Katalin: Gyertek, gyertek játszani I. 2002. 24. p.

játszottak, mint ahogy a táncmotívumokat is egy-egy idősebb társuktól, rokonuktól vagy a felnőttől próbálták ellesni.

A játszóinak különböző helyszínei a 19. század második feléből levő adatokhoz képest nem változtak a második világháborúig. Jó időben lehetett a falu határában lévő füves területen vagy a faluban, egy-egy ház előtt. *Vasárnaponként... összegyűttünk lányok meg fiúk is, és kimentünk így a lányos ház elibe... Akkó ott dalógattunk. Vót olyan fiú, akinek vót tangóharmonikája, akkó az harmonikázott, mi mög dalótunk vele. Ha nöm gyütt el, akkó csak úgy dalótunk.... Meg vót, amikó így eementünk túfelű, folyt a kanális előttünk, ott szép gyöpös vót... Odamöntünk vittünk labdát és labdázunk* (K. M.) Rossz idő esetén pedig a lányos házaknál gyűlt össze a gyereksereg. Mindig máshol, sorba járva minden házat. *Möntünk sorba a lányos házhoz, amelyik sorba jött.* (K. M.) Általában jobbra azokhoz mentek játszóba, ahol nagyobb szoba volt, hogy többen elférjenek. A többféle helyszín mellett korosztályonként is elkülönültek. Szaporcán, két külön játszóról beszéltek adatközlőim. *Vót a kis játszó, mög a nagy játszó!... A kicsibe az iskolások vótak, a nagyba mög azok, akik má kijárták, és nagyobbak vótak.* (K. M.) A nagyjátszóba egészen addig járhattak a lányok, amíg férjhez nem mentek, a fiúk pedig míg meg nem nősültek.

Kiss Géza Ormányságában a játszóban felgyűjtött játékokkal kapcsolatban megjegyezte, hogy ezek igen régiak lehetnek. „Annyira játék – és költészet, hogy vannak darabjai, amik dallamukban és szövegükben népköltészet gyöngyei közé tartoznak. Van, amelyikben több ezer éves finnugor képzetet keres az összehasonlító szellemi néprajz¹.” Az énekes körjátékok közül Kákicsról és Drávafokról felgyűjtött dalok elsődleges funkciójuk az éneklés és nem a tánc volt. Lehetséges, hogy csak lányok énekelték, mert arra nincs utalás, hogy fiúk is játszották volna, ellenben csak női adatközlőket sorol fel és egy esetben arról ír, hogy a *kislányok* rosszul érthették a szöveget. Ha pedig így van, akkor ez gyerekjáték formájában megőrzött karikázók maradvány lehet. Több szakirodalom is arról ír, hogy minden régi stílusú jegyet, gyerekjátékainkban találhatjuk meg, azok éltetik tovább. „A gyermek, mint egész fejlődésében, dalában is újra átéli az ember őskorát².” Másrészt, ahol már nem található karikázó, ott a helyét átveszik az énekszóra járt körjátékok, melyek átmenetet képeznek a körcsárdás felé. „Ahol már a leánycsapat nem karikázott, ott is sor kerülhetett a körben, nótára járt csárdásra, a körcsárdásra bálók, táncmultságok közben³” Ilyen a

¹ Kiss Géza: Ormányság, 1986. 238-239. p.

² Vargyas Lajos: A magyarság népzeneje. 1981. 301. p. idézet Kodály Zoltántól

³ Andrásfalvy Bertalan: Néptáncosok könyvtára, Néprajzi alapismeretek. é. n. 70.p.

Mezőföldön is ismert *Éva szívem Éva* (15. melléklet) szövegű dalra körtánc, melyeket leányok és asszonyok jártak. Ezek lépésanyaga megegyezik az ormánságiakéval. Ilyen énekes körjáték még a *Subri pajtás...* (16. melléklet), *Nincs Mindszentön...* (17. melléklet) szövegkezdetű is.

Párválasztó körjátékot eredetileg a nagyobb lányok játszották. Ezekkel a párválasztást játékos formában készítették elő. Ilyen példa a *Haj szénája, szénája* (18. melléklet). Fogó-gyarapodó játék az *Itthon vagy-e te hidasi mestör?* (19. melléklet), s szövege által ismert *Mit kerülöd, mit fordulod az én házam táját?* Az ölbeli gyerekjátékok közül *Érik a dönnye* (20. melléklet) szövegű dalocskát emelte ki Kiss Géza, melyet a nagyobb lányok játszottak kisebbekkel. A játészó legfőbb célja az egymástól tanulás volt. A nagy lányok mindig tanították a kicsiket, ettől működött jól a játészó. Mozgásos játékok közül a *sérigézés*, vagy *sírikézést* (21. melléklet) is a nagyobbaktól sajátították el. A *gyertők elő ludaim* (22. melléklet) párbeszédes résszel kiegészült fogó-gyarapodó, fogó játék volt. Ezeken kívül kedveltek voltak, a kinti, sport jellegű népi játékok a *csülközés* (23. melléklet), *karikázás* (24. melléklet), *cúzázás* (25. melléklet), *zsúgózás* (26. melléklet). Az igazságos játékekezdésekhez, számos kiszámolót használtak.

Kémesen és Szaporcán ötven-hatvan év alatt ezek közül a játékok közül elég sok elfelejtődött. Több olyan játékot említettek adatközlőim, melyek az Ormányság című könyvben még, mint táncos elem szerepelt. Egyik ilyen a *Hogy a csibe...* kezdetű énekre járt játék, a másik a *Ritka búza...* Ez utóbbi már az új stílus erőteljes megjelenése a gyerekjátékok körében. A játészókban ugyanúgy megjelentek a labdajátékok, a kártyázások, mint az egymást megtréfáló viccelődések. *Na te ezt nem tudod kimondani! Az egyik mondta a másiknak. Dehogynem tudom! Na akkó mondjad! London a világ legnagyobb városa... A lényeg az volt, hogy mindenre válaszolt az illető. Az utolsó az volt, hogy: Nem mered mondani, öntséd bátran ne félj tüle!*” (K.M.) Közben egy korsó vízzel mögé álltak, és ahogy kimondta, már öntötték is a vizet a nyakába. Ugyancsak kedvelt játék volt az „*Itt a gyűrű, hol a gyűrű komámasszony?*” Ének nem párosult a játékhoz, csak mondták a szöveget. Ebben a rejtő kereső játékban, körben álltak vagy ültek, és egy madzagra fűztek egy gyűrűt. Középen állt valaki, akinek az volt a dolga, hogy kitalálja, kinél van a gyűrű. Ha kitalálta, helyet cserélt azzal, akinél volt a gyűrű. Fogó játékként a „*Két hátulsó pár előre fuss!*” című játékot említették többen.

A játészó a játék mellett a beszélgetések, ismerkedések, barátkozások, párválasztás színtere volt. Igen erős közösségformáló ereje lehetett. Minden vasárnap közösen összejöttek, és együtt töltötték szabadidejüket. Nem csoda, hogy később a felnőttkorban

is ilyen szoros kapcsolat maradt a falu közösségében. A kaláka munka, egymás segítése természetes dolog volt a falvak életében.

A játszókat a felnőttek is figyelemmel kísérték, és nem volt mindegy, hogy már gyerekkorban hogyan ítélték meg a kicsit a faluban. Akkor még számított kiről mit mondtak. Ezeknek az alappilléreit a gyerekek itt a közös játszókbán kapták, itt fejlődött belőlük egészséges személyiség, akit a falu közössége elfogadott és értékes felnőtt tagjának tekintett.

7.3.3.3 Húsvét, pünkösöd

Mindkét tavaszi ünnepnek a másnapján tartották a bált. *Húsvétra a bálnak nem vót külön neve. Húsvétra a fiúk úgy mentek locsónyi a jányokat, hogy vödörbű, ha nem is vödöröt, akkó kancsót hoztak. Mi nagyon sokat báloztunk. Pünkösdkor is vót bál. Az ünnep másnapján.*

A hagyományos paraszti kultúrában a nyári munkák miatt kevesebb idő jutott szórakozásra. Az általam vizsgált falvak lakossága a két világháború között minden hónapban tartott egy-egy bált. Az Ormánságban a leányvásárokat is nyáron rendezték. A települések helyi búcsúját augusztus huszadikán, Szent István napján tartották. Erre a rokonság apraját–nagyját vendégül látták. A vendégül látó család leányai számára is izgalmat, s örömet hozott ez a nap. Az évnek ezen a napján kaptak mindig új ruhát. Az egész napos szórakozás zárásaként ezen a napon nagy bált tartottak.

7.3.4 Bálok, búcsúk

„A tánc funkcionálisan és formailag is a bálokon teljesedett ki. Funkcionálisan, mert ez volt az a közeg, ahol a fiatalok a falu értékrendjének keretei között ismerkedhettek. S formai fejlődését is ez határozta meg, hiszen a résztvevők itt csiszolták tökéletesebbre a motívumokat¹.” Annak, aki ügyes táncos volt sokkal nagyobbak voltak az esélyei a párválasztásnál is. Aki nem tudott táncolni, kevesebbet járt bálokba, kisebb esélye maradt az ismerkedésre. Aki viszont „legelől, legügyesebben” járta , az gyakran a falu hierarchiájának magasabb fokán álló lányt is megkaphatott.

¹ Darmos István: Füzér táncai és táncélete. 2006. 62-63. p.

A bálokról általánosan elmondható, hogy ezeket a fiatalság kezdeményezésére a kocsmáros szervezte meg. *Mindég a kocsmába vót. Ott, mer kicsi vót a kultúr, nem a kultúrház, hanem a községháza.* (K. M.)

A bálba érkezőknek belépőt kellett fizetni, ami a zenészeké lett. Ha nem jött annyi össze, a kocsmáros meg áta a felét, vagy hogy nem mindég nekünk kellett fizetni a belépődíjból, hanem a kocsmáros is segített, ugye neki is haszna vót. *Mer hát ott ittak.* (D. M.)

A belépőt azért szedték, hogy a zenekar ki legyen fizetve. Ha nem lett elég a kocsmáros kitotta, úgy fizették ki a zenészeket. A kocsmárosnak is vót haszna. (K. M.)

A kocsmáros feladata volt, hogy a hatóságnak ezen alkalmakat bejelentse. *A siklósi előjárósághoz kellett beszólni.* (T. E.) A bál időpontját nem hirdették ki, mert maguk között úgyis továbbadták. A nagyobb bálokról a környéken is minden fiatal tudott.

A nagy naptári ünnepekhez kötődő bálokon nemcsak a fiatalok, hanem a házások is részt vehettek. *A házas emberek nemigen mentek máskó. Má megvót a gyerek akkó nem. Előtte még jártak. Ott má a fiús szülők is beleszóltak, hogy mönjenek, vagy ne mönjenek. Nem köll nektek mindenütt ott lenni. Meg a pénz, hogyan engedi meg.* (K. M.)

Negyven–negyvenöt éves korig jártak az emberek bálozni. Az öregebbek már csak lakodalomban vagy keresztelőn. (T. E.) Az alsó korhatár a tizennégy év volt, aki ezt betöltötte, minden bálon részt vehetett. Persze a lányokat édesanyjuk vagy valamely nőrokonuk szigorú tekintete követte. *Még nem házasodtak a jányok, addig csak kísérettel mehettek a bálba. A fiúkat nem kísérték csak a jányokat.* (K. M.) A lányos anyák tánc alatt megbeszélték egymást közt, hogy melyikük lánya kivel táncol. Véleményt cseréltek a várható udvarlók személyéről, rangjáról, családjáról. Érdekes-e a kapcsolatot elmélyíteni vagy sem. S persze fél szemmel követték lányukat, hogy helyesen viselkedik-e, betartja a közösségi normákat.

A bálok a délutáni istentisztelet után kezdődtek, s napszállta után is tartottak, *addig míg vót kedvünk.* (T. E.)

Ha felkértek egy lányt, nem adott senki kosarat. *Tudtuk mi az illem.* (T. E.) Azzal a legénnyel is elment a lány táncolni, aki nem volt neki szimpatikus. A lekérés sem volt divatos. A felkérés egész táncra szólt. Azt, hogy mennyi ideig táncoltak a párok, mindig a zenekar határozta meg. A lassú csárdást és az ugrós csárdást általában egy blokkban játszották. Egy–egy ismerős legény intésére, ennek hossza megnőhetett, de hamarabb le is húzhatta. A legények fizetség ellenében kedvenc nótájukat is elhúzták. A táncok közti szünetekben *beszélgettünk, játszottunk, énekeltünk, mi jányok. A fiúk meg*

tréfálkoztak. (T. E.) Éjfélkor a lányok választhattak maguknak párt. *Nálam öt-hat is ott sorakozott. Mind engem akart.* (T. I.)

A tánc végeztével nem illett sokáig a leánynak a legénnyel maradnia, beszélgetni vele, de italt fizettethetett. Bál végeztével a lányokat – a szülők engedélyével – az udvarlók kísérték haza. *Nem vót udvarló, vagy nem tetszett, akkó ők maguk.* (T. E.)

A második világháború után a lányok- fiúk kapcsolata sokkal természetesebb lett, ami a bálozás funkcióbeli módosulásának is köszönhető. Attól kezdve már nem a párválasztás miatt látogatták a fiatalok a táncmulatságokat, hanem a közös szórakozás kedvéért. A bálokon részt vevők korhatára is folyamatosan kitolódott.

Az illemhez hozzátartozott, hogy gyászoló, vagy akinek súlyos beteg hozzátartozója volt ,az nem ment táncolni.

Az Ormánságnak négy országos vására volt a 19. század végén. A „rendes”vásárok első napján a jószágokkal kereskedtek, másnapja volt a ruhavásár, „ez már csak parádé” volt. Az asszonyokat ez a nap vonzotta oda. Ha e vásárok nyár derekára estek, azokat leányvásároknak nevezték, minthogy remek találkozási alkalmat jelentett legényeknek és leányoknak. Leghíresebb bodonyi leányvásárba (27. melléklet) akár az Alföldről is érkeztek ide hajadonok párkeresés céljából. Várady Ferencz szépségversenyeknek nevezte, olyan gyönyörűen kiöltöztek az eladósorba került lányok. Nem csoda, hogy a „legények valóságos mustrát tartottak felettük”. A fiú kiválasztottjának mézesbábót ajándékozott. Az édességáruson kívül a vásárokbán a különféle iparos termékek éppúgy előfordultak, mint a mutatványosok, jóvendőmondók, ponyvairadalmat népszerűsítők, bábosok, lacikonyhák. Leghosszabb sorok mindig a szabók előtt álltak¹. A felhőtlen szórakozáshoz hozzájárulnak az ördöghinták, sport- és ügyességi játékok.

¹ Várady Ferencz: Baranya multja és jelenje 1896. 194–195. p.

8 Viseletek

8.1 Férfi viselet

„A népviseletek az egyes népcsoportok legszembeütőbb ismérvei, hiszen ez általában az a külső jegy, melynek kapcsán az egyes népcsoportokra felfigyelnek¹.” – írta Andrásfalvy Bertalan egyik elemzésében.

Ezért nem véletlen, hogy az ormánsági népnek is egyik legjellegzetesebb kulturális sajátossága a viselet, mely alapján különböztetik meg már hosszú idő óta az Ormánság népét más vidékek népétől. Maga Zentai János – aki Baranya néprajzi csoportjait elsőként gyűjtötte egybe és elemezte – e néprajzi csoportokat éppen viseletük alapján különítette el. A népviselet kutatás legtöbbször azzal a problémával találkozik, hogy a ruházatkodási szokások gyorsan változnak, s ennek a változásnak az üteme népcsoportonként eltérő. A gyors változás inkább a 20. századot jellemzi. A néprajzi kutatások megindulásakor még nem oly gyors ütemű, nem egyik napról a másikra történt, viszont a 19. század második feléből igen kevés adat áll a kutatás rendelkezésére. A fennmaradt ormánsági férfi viselet leírások közül a legrégebb a Regélő 1842-ben megjelent számában található. „Férfiaknak öltözete télen úgy, mint nyáron, középbőségű, rövid rojtos gatyá, ing, nagy karimájú kalap, egy pár bocskor, ritkán csizma, baloldalon egy tarisznya... Egy rövid ujjakkal ellátott szűr dolmány, egy hosszú szűr. Ezekhez járul vasárnap egy különféle színű selyemmel kivarrott bársony vagy posztó mellény.... Egy igen sajátos alaknak a leírására, a bő-közi kanász; öltözete ennek bokáig érő gatyá, de amelynek alja egy jó arasznyira rojtból áll,—egy többnyire bő, lobogó ujjú ing, e felett egy mellény, de amellyet a zsírtól nem lehet meghatározni, hogy miből van... e felett van a nagygallérú igen cifra szűr. Fején nagy karámú zsíros kalap, mellyről hosszan lóg le egy fekete szalag. Lábán bocskor, majd két ujjnyi szélességű szíjjakból meglepő csínossággal fűzve lábszáraikhoz².” Ugyanennek a kornak viseletét kritikus szemmel elemzi Höbling Miksa. „Főhibájok a ruházatra nézve az, hogy a legcsikorgóbb télben is mezítláb járnak még templomba is³.”

A következő korszakváltás a századfordulóra tehető. Mint minden kezdeményezést, ezt is a fiatalok indították el. Megváltozott a kalap karimamérete. A széleset egyre keskenyebb szélű váltotta. Mind többen kedvelték a kerek, fekete posztókalapot. A téli fejfedő báránybőrsapkából, ún. perzsián sipkából általánosan a kucsma lett. A fejfedők alatt a

¹ Andrásfalvy Bertalan: A Dél-Dunántúl népviseleteinek néhány kérdése. 1979. 212. p.

² Ifj. Kodolányi János Ormánság. 1960. 49. p.

³ Id.mű 50. p.

hajviselet is átalakult. Bár még az első világháború után is készültek öregekről olyan fényképek, melyen büszkén mutatták hosszú hajukat, amit hátrafésültek, s az előző század 80-as éveit idézve elől halántékuk táján befonták, végére *böcköt* kötöttek, de ez az előző korszak jellegzetessége. Az 1860–80-as évek másik jellegzetes hajviselete, mikor hosszú hajukat fülük mellett lógatták, esetleg elköttették a másik oldalra, hogy ne lógjon a szemükbe. Ezt az oldalfonatot csimbóknak nevezték. Nyakukból szinte elmaradhatatlan volt a fiataloknál színes, öregeknél sötét színű kendő¹. Ugyancsak elmaradhatatlan volt a bajusz. Hosszú nagy bajuszt növesztettek, melyet a 20. században kezdtek csak rövidíteni. Az 1900 és 1920 között készült családi fényképeken többnyire még bajuszt viseltek². A viseletbeli újabb korszakváltást követően fejfedőként elterjedt az ellenzős sapka³. A fiatalok pedig nyáron nem viseltek semmit a fejükön.

Férfiak általánosan használt lábbelije a tűrött szárú csizma⁴ és a bocskor volt, amit még az első világháborúig helyi varga készített. Az utolsó, horvát nemzetiségű varga a második világháború után fejezte be az ipart. Bocskorból két fajtát készítettek, födelest és csatost. Ez utóbbi a szandál őséneke tekinthető. A kettő közti különbség, hogy ezt csattal erősítették a lábra⁵. A bocskorszíjat csizmaszármagasságig feltekerték, s így pótolták a csizmát. Ilyenkor kapcába csavarták a lábukat. „A bocskor másik változata a kancabocskor, melyre felülre már nem jutott bőr, ezért lábfej fölött egyszerűen összefűzték⁶.” A 20. századra egyre jobban előtérbe került a bakancs és a cipő használata. Mindkettő kiszorította az ünnepi alkalmakra használt csizmát. Mely eleinte oldaltvarrott, puhaszárú volt, később hátulvarrott⁷.

A férfiak felsőruházatát Kiss Géza a lehető legaprólékosabban leírta. *„Imögjük derékig ért, szabadon lógott a gatyá fölött. Nyaktalan volt, mint a nőké, s elől összefűzték.*

¹ Kiss Géza: Ormányság. 1986. 156. p.

² Andrásfalvy Bertalan hívja fel egyik értekezésében a figyelmet arra, hogy az első világháborúba készülő családfők tömeges fényképezkedéseinek emlékei meglehetősen torz képet adnak a kor valódi viseleteiről. Egyrészt azért nem az általános, akkori viseletet mutatja, mert ezeket az „újmódiakat” legtöbbször kölcsönkérték. Másrészt, mert a képek kedvéért gyakorta mindent magukra vettek. Az 1930 körül készült képek pedig gyakran szintén nem a saját korukról mesélnek, mert ezek pedig archaizálás céljából visszanyúltak egy korábbi divatjamúlt viselethez. A bajusz és hajviseletben azonban nincsenek kétségek.

³ Ifj. Kodolányi János Ormányság. 1960. 51. p.

⁴ *A tűrött szárú, ráncos torkú csizma népdalszövegben is fennmaradt: Karikós a vadkörtefa virága
Karikós a kanászlegény gatyája,
Karikós a kanászlegény gatyája,
Kilátszik a tűrött szárú csizmája*^{4/b}

^{4/b} Kiss Géza: Ormányság. 1986. 158. p.

⁵ Ifj. Kodolányi János: Ormányság. 1960. 51–52. p.

⁶ Kiss Géza: Ormányság. 1986. 158. p.

⁷ Ifj. Kodolányi János Ormányság. 1960. 52. p.

(Ezt a nyakat bornyúszájú gallérnak nevezték.) Mellén se gomb, se fűző, csak tátongó nyílás¹” az 1930-as években horgas kapsok kerültek rá.

„Ujjának két változata ismert. Az egyik egészen rövid, nyitott szájú vége felé szélesedő (szélösujj vagy sípujj), másik kézelős s a nyakhoz hasonlóan fűzős. Vállban és a kézelőnél szedett, így könyök alatt szélesre buggyant. Hónalj alatti betoldását páhónak nevezték².” Ünnepi imögjüket a hasíték két oldalán fehér kivarrások díszítették, míg a „dógzó” imögön a kivarrások elmaradtak, helyére vállára nagy vászonfolt került (31. melléklet).

Gatyájuk két-három szélből készült, hasonlóan az imöghöz fehér vászonból (28–30. melléklet), házilag. Az alját kirojtozták. Ráncba elől és hátul szedték. Ezt szorította ki később az akár tizenhat-húsz szélből varrott, fél lábszárig érő, lobogó gatyá. Bármilyen hideg is volt, egy szál gatyában jártak³. Adatközlőim már úgy emlékeznek, hogy télen két gatyát vettek magukra, s térden alul a szárát bekötötték. A „divatváltást” követően a *bűszárú gatyát* a pantalló váltotta. *Mi azt panatallónak hívjuk, mert a nadrág az a csizmáho vot.*(T. I.)

Gatya fölé ünnepnapokon fehér kötényt húztak. Ha néhányan mégis húztak nadrágot, az alul térdig nyitott volt, gombbal gombolták a csizma fölé.

Hidegebb időben felsőtestükre *mellyest* húztak, amely az időjárásnak megfelelően vászonból, posztóból vagy báránybőrből készült, ujjja nem volt, úgy erősítették magukra, hogy a rávarrt madzagokkal hátul megkötötték⁴. Az első világháborút követően a melyeseket már szűcsök készítették, mert a báránybőr lett általánossá. A báránybőrből készültet *mellyes-bundának* nevezték. Úgy kellett felülről belebújni, mert a mellet, hátat egészen befogta. A posztóból készültet pruszliknak kezdték nevezni. Ennek legszebb díszé a 10–12 fehér mogyoró nagyságú gombja⁵.

A *bekös-bundának* ujjja is volt. Dereka csípőnél szűkült, onnan tágult. Nyakát prém díszítette, s ugyancsak prém került hátul a derekára, mely öt ágban nyúlt lefelé. (Ezt nevezték a farkának⁶.) Ezek fölött viselték a báránybőrből varrt, hímzéssel díszített ködmönt vagy szürposztóból varrt szürkabátot. Ünneplő szűrét esküvőre vette a férfi, és kiszolgálta egész élete végéig. A köpenyszerű ruhadarab merev juhszőr posztóból készült. Ujjja nem volt, helyére bevarrt fenekű csonkaujj került⁷. „Gallérja széles, két sarkát rózsá-

¹ Kiss Géza: Ormányság. 1986. 156. p.

² Kiss Géza: Ormányság. 1986. 156. p.

³ Id. mű 156. p.

⁴ Id. mű 159. p.

⁵ Ifj. Kodolányi János Ormányság. 1960. 52. p.

⁶ Kiss Géza: Ormányság. Bp. 1986. 159. p.

⁷ Id. mű 159. p.

díszítette valamint az üres helyeken apró tükrök. Rózsák kerültek a csonkaujra is. Alul a szűr karajának két sarkán, a hajtókán, két óriási tulipán¹.” – írta le szinte divatszakértői pontossággal Kiss Géza.

A suba igen ritka volt, mert az emberek közül csak kevesen tudták megfizetni. Leginkább csak azok hordták, akik sokat jártak télen is kocsin. Ujja ennek sem volt, körcikk darabokból varrták egybe. Díszítése fekete bárányprem, lila és fekete hímzések. Az öregebbeké egyszerűbben díszítettek, a fiataloké színesebb². A szürkabátot a két nagyobb településen élő szűrszabók készítették. Bundákat, ködmönöket készítő szűcsök több helyen is dolgoztak.

A fiatalok egyébként ugyanúgy jártak, mint az öregek, csak ruházatuk díszítésében voltak eltérések, illetve az öregek fehér kötényt viseltek, a fiataloknak az ünnepi kötényük volt fehér, hétköznapi fekete kötényt húztak. *A kötény mindig előtűk vót, a gatyáhó csak az illet.(. .)* A fiatalok századvégi viseletéhez tartozott a kiscsuha³. Ez volt a díszruhájuk. „Hasonlított a nőkéhez, de kapcsok helyett náluk két sor gurgula gomb fogta össze⁴.”

A férfiak viselete előbb kikopott, mint a nőké. Többet jártak a városban, nagyobb mozgásterüknek köszönhetően a fiatalok gyorsan elterjesztették a városi polgári viseletet. A két világháború közt elvétve lehetett látni gatyás öreget.

Táncalkalmakkor, ünnepnapokon a hagyományos viseletet a nőkhez képest kevesebbszer, de fel-felvették. A második világháborút követően azonban mindkét nem „kivetkezett”.

Ettől kezdve a népviselet másodlagos használatáról lehet beszélni. „A „híres” viseletű helyeken – így az Ormánságban is – a népviselet bizonyos ünnepi alkalmakkor feltámadt⁵.” Ez azt jelentette, hogy olyan generációk is felvették, akik már egyszer levetették, elhagyták, vagy fel sem vették. Kémesen leginkább a népi együttes szereplésén, egyes állami ünnepségeken vették fel újra. Náluk szerencsére nem fordult az elő, hogy a régi viseleteket komoly összegekért szerezzék be, a szökrönyök mélyéről csak elő kellett venniük. Így a tánccsoport ruháiról elmondható, hogy hitelesek, eredeti népviseletek.

¹ Id. mű 159.p.

² Ifj. Kodolányi János: Ormánság. 1960. 54. p.

³ Kiss Géza: Ormánság. 1986. 158. p.

⁴ Id. mű 158. p.

⁵ Andrásfalvy Bertalan: A Dél-Dunántúl népviseleteinek néhány kérdése. 1979. 217 p.

8.2 Női viselet

Az egykezés mellett az ormánsági nép egyik legjellegzetesebb kulturális sajátossága a viselet, mely alapján különböztetik meg már hosszú idő óta az Ormánság népét más vidékek népétől.

Ezen belül is a hajviselet volt az, melyet a néprajzi gyűjtők előszeretettel elemeztek, s emelték ki jellegzetességeit. A kisebb lányok haját középen elválasztották, oldalt koszorúra fonták, a nagyobbakét „gömbölyded csomócskákba egymásra fésülték”¹. Tarkó alatt a két fonatot egyesítették, s a középről jövő szétterülő hajjal, egy fűző segítségével összefogták. Ezt a megoldást tekerésnek hívták. Az összefogott fürtöket egyetlen vastag *cicába* – fonatba – fonták (32. melléklet). Az oldalsó fonat állhatott akár 8 ágból is, a vastag általában hármas fonású. Azért, hogy a haj a ruhát ne szennyezze, un. hátast – selyem ruhácskát – tettek alá, amelynek két oldalát pántlika díszítette². „Mikor lakodalmán új asszony lett, cicáját kibontották két ágra fonták tarkója alatt félkörben felsodorták (33. melléklet), mintha konty lett volna, de nem fonták be. Fejére főkötőt kapott. Belül keménypapír tartotta mereven, erre varrták a fémdíszekből, művirágokból, bársonyból a díszítést. Alsó részére selyemszalag került, mely a főkötő színéhez igazodott. A főkötő mindig elárulta, hogy milyen idős az asszony, aki hordja”³ (34. melléklet).” Fialat menyecske égő piros szalagos piros főkötőt viselt. Később a szalagján megjelent a kék, a főkötőn a fehér. A következő korba került asszony főkötőjén az uralkodó szín már a fehér, szalagja fehérrel díszített kék. Később a főkötő teljesen fehér lett, szalagja pedig egészen kicsi, fekete bársony. Végül az „öregasszonyok kis fehér főkötőt un. kapisztalevelet hordtak kendőjük alatt. A főkötő fölé ünnepi alkalmakkor 35 éves korig fátyol, aztán hátravető került. Az elegáns hátravető (45. melléklet) 2m hosszú háziszőttesből készült ruhadarab, melynek felét hátra, felét előre borította a viselője. A feje tetején két oldalról a feje közepe felé visszahajtotta. Ezzel a betűréssel az arcára boruló részt hátravetette. Az egymás fedő széleit tüvel erősítette a hajához. Ahhoz, hogy homlokán kereken álljon, keménypapírral megerősítette”⁴.

A nők a 19. században is még leginkább mezítláb jártak, ritkán használták hegyesorrú csizmájukat. Az első világháborúig mezőgazdasági munkákhoz csatosbocskort

¹ Kiss Géza: Ormányság, 1986. 149–150. p.

² Kiss Géza: Ormányság, 1986. 150. p.

³ Id. mű 150. p.

⁴ Id. mű 151–152. p.

vettek fel. A század vége felé jelent meg a félcipő. Ekkor kezdődött a csíkos, bütykös (*bütykös kapca*) (35. melléklet), színes harisnyák viselése is¹.

A női viselet uralkodó színe is a fehér volt.

Imögjük vagy *ümögjük* színe csak fehér lehetett. A fiataloké fátolszövetből – *tilángli* – (36. melléklet), időseké gyolcsból vagy lenvászonból készült. „Elöl összetűzték, vagy kapcsolták. Nyaknál beráncolták. Így csak a nyaknál és deréknál simult a testhez. Az alsó szedése a szoknya alá került. Fő ékessége az ugyancsak bő ujj, mely bősége mellett hosszú is volt. Azért, hogy ne lógjon le a felső karon átkötötték úgy, hogy az a csuklóig tárgult².” Ezt a tölcészerű ujjvéget *tászlíny*nek nevezték. Az ujj váll fölé eső része így megrövidült, s rábuggyant a tászlínyra. Az imög alatt kisimögöt viseltek (37. melléklet), melynek „rövid, karhoz simuló és könyök fölé eső ujjja volt. Szőtt vagy hímzett virágmintája (38. melléklet) áttetszett a felső imögujjon³.”

A népviselet- kutatás legnehezebb része, amikor egy–egy sajátos viselet darabjainak eredetét kísérelik meg felvázolni. „Az Ormánságban ilyen vizsgálatra érdemes viseletdarab mindenekelőtt a nőknél a hajviselet, a főkötő és a mellévarrott ujjú ing, a bikla⁴.”

Amikor az ormánsági viselet szóba kerül mindenkinek a *bikla* vagy dél-ormánságiaknál *kebel* jut eszébe. Úgy is szokták azonosítani a területet – ahol biklát hordtak, ott van az Ormánság. (Ez nem teljesen igaz, mert a határ menti horvátok és a területen kívül eső hosszúhetényiek is viselték⁵.) „A bikla derékban ráncolt, fél lábszárig érő, bő szoknya. Négy szél finom anyagból, az ötödik, kötény alattit gyolcsból varrták⁶.” A kötény alatti nyílásnál kötötték össze. A felső bikla alatt ünnepnapokon öt–hat alsót is magukra húztak. „Az alsó kebeleket úgy kötötték föl, hogy egyiket előlről, a másikat hátulról kötötték, hogy takarják egymást. Az első alsó kebelnek (40. melléklet) is szépnek kellett lenni, mert az átlátszódnak a fölsőn, és egy ujjnyival rövidebb volt a fölső kebelnél⁷.”

Az alsó kebeleket alá kötötték egy úgynevezett *fart*, ami azért volt, hogy kiemelje, kidomborítsa a nő hátsóját. A farnak az anyagát úgy „szőtték kenderből és pamukból jó erősre és keményre⁸,” hogy tartsa a kebeleket. A felső kebel díszes volt. Két fajtájával találkoztam. Az egyiket *madérásnak* (41. melléklet), a másikat *tüsökrózsásnak* (39. melléklet) nevezték.

¹ Kolta János (szerk.) Baranya. 1958. 147. p.

² Id. mű 152. p.

³ Kolta János (szerk.) Baranya. 1958. 152. p.

⁴ Andrásfalvy Bertalan: A Dél-Dunántúl népviseleteinek néhány kérdése. 1979. 214. p.

⁵ Ifj. Kodolányi János: Ormánság 1960. 56. p.

⁶ Kiss Géza: Ormánság, 1986. 153. p.

⁷ Id. mű 153. p.

⁸ Id. mű

Kötényük ugyanolyan hosszú volt, mint biklájuk. A fiataloké színpompás volt, a korral, idővel fakult. A köténynek is korjelző szerepe volt¹.

Újabb időkben, a 20-as évek után vált divattá a *röpike*. A mellnél redőkbe szedett, alul széles és nyitott női blúzféle, és a *rékli*, mely ugyan csak melltől rakott volt, de derékban nem szűkült össze, középen végig gombos volt.

Egy darabból varrás nélkül készült a *mellyes* (43. melléklet), amely a viselője mellét és oldalát fedte. Ezt a ruhadarabot hátul kellett összegombolni. A 1920-as évekig volt divatja. Hidegebb időkben *mentét*, *bundát* hordtak² (44. melléklet).

A *csuha* nyári díszruhájuk volt. Szabása a férfi mellényre hasonlított csak nem gombbal, hanem kapsokkal vagy fűzővel fogták össze. S persze díszítésében (gyöngy, rózsza, rezgő) is különbözött³.

Fűzőkkel, kapsokkal fogták össze a csípőjükig érő báránybőrből készült bundájukat is. Nyakát, ujját prémmel szegték. Ujját, hátát, elejét virágminták díszítették. Érdekessége, hogy a csípő alatt kissé kifelé állt, hogy a női test vonalát kövesse. Ezt a részt *aszalának* hívták⁴.

Mentéjük alakja ugyanolyan volt, mint a bundáé. Kék posztóból készült, ujját, nyakát rókaprémmel szegték.

Az esőtől maguk szőtte abrosszal védték magukat, melyet a fejükön átvetették, s egészen térdig ért. A viseletük kiegészítőjeként említést érdemel az a rózsás kendő, mellyel templomba menet egymásba tett két kezüket beborították.

Gyász idején még a fiatalok is teljesen fehérben jártak. Levetették színes ruhadarabjaikat, a kötényt, főkötőt, mellényt, és a színes szalagokat is félretették. Az ormánsági nők gyászviselete hasonlít a környező horvát nők, ill. a hosszúhetényiek viseletére. A horvátoknál is a fiatalok hordják a színesebb öltözetet, s ahogy öregednek, ugyanúgy fehéredik a ruhájuk, mint az ormánságiaké. A fehér gyász a Drávától délre, balkáni vidékek sajátja, ill. Somogy megye egyes vidékein, Baranyában pedig Hosszúhetényben lelhetők fel nyomai.

Az általam gyűjtött női viselet Rádfalváról való. Adatközlőm, Soós Pálné, Margit néni édesanyja hozta magával a házasságba ezeket kelengyeként. Körülbelül az 1910-es években készültek a ruhák. A komplett viseleten belül a legérdekesebb volt számomra,

¹ Id. mű 154. p.

² Id. mű 154–155. p.

³ Ifj. Kodolányi János: Ormánság 1960. 63. p.

⁴ Kiss Géza: Ormánság, 1986. 155. p.

hogyan mutatott egy bütykös kapcát is, mely szintén édesanyjáé volt. *Ez jellemző vót, de mindenkinek azért mégsem.* (K. M.)

Alsó szoknyából csak kettőt tartott meg, de elmondása alapján, *volt aki négyet, ötöt is kötött, attól függően, hogy milyen terebélyes volt az illető.*

(K. M.) Ő maga hármát viselt, és azok alá a kötötte a *fart*.

Mindkét felső kebeljét – a *madérásat*, és a *tüsokrózsásat* – is mutatja a melléklet (39. melléklet). Mindkettő ünnepi viselet. Elmondása szerint csak a gazdagság szabott határt annak, hogy milyen volt a felső kebel és a többi ruha. Úgy különböztették meg a templomi ruhát, az ünneplőst, a bálóst, stb., hogy melyik milyen állapotban volt. *Az avétosat már nem vettük föl alkalomra.* (K. M.) A felső ruhák, az ingek (kis ing, és nagy ing) anyagukat tekintve, függöny anyag, amit úgy hívtak, hogy tilángli. *Az ingeke kézzel akkó már nem készítették. Annyiban különböznek az újak, hogy azok már műanyagok. Régen pamukos anyagból csinálták.* (K. M.)

A kötényt (42. melléklet) *és a mellyest kásmírból készítették.* (T. Á.) A 20-as évekre a mellyes már kifelé ment a divatból. A rékli váltotta fel, melynek neve és szabása is erős németes hatást sugall. Melltől rakott volt, de derékban nem szűkült össze, mint a röpike, és középen végig gombok díszítették.

9 Összefoglalás

A szakdolgozatomban Kémes és Szaporca táncait, táncéletét próbáltam meg bemutatni. Vizsgáltam a táncokat, elemeztem Kiss Géza Ormányság című könyvében a táncokról leírtakat. Rendszerbe foglaltam a költőien megfogalmazottakat úgy, hogy ráismerhető, elhelyezhető legyen az olvasó számára, mikor melyik táncról beszélünk. Terminológiai nem minden egyértelmű, közérthető, megpróbáltam azzá tenni.

Ezután a Magyar Tudományos Akadémián fellelt és a saját magam gyűjtött anyagokat elemeztem, rendszereztem. Majd párhuzamosan haladva hasonlítottam össze a tánc típusokat. Milyen lehetett hajdan, virágkorában a táncélet, és mi maradt ránk mindebből. A dolgozathoz csatoltam egy dvd mellékletet, melyben közreadtam egy motívumtárat, amiben az említett felvételekből kivettem néhány jellemző motívumot – mind férfi, mind nőit – és ezeknek változatait. A kiragadott részleteket táncjelírással is közöltem.

A zenekarról írt részben hiányosságot érzek. Sajnos ez ideig nem sikerült adatközlőmet, a kilencvenhat éves Tar Pista bácsit megzenéltetni egy zenekarral. Minthogy

utolsó zenésztől lévén szó, fontos lenne mihamarabb cimbalomhoz ültetni és játszatni. Már szólóban zenélt nekem, és hála istennek nincs elzárkózva a bandában zenéléstől sem. A mellékletben közlök néhány dallamot, amit az ő régi zenekaruk játszik, és ezen kívül néhány vokális felvételt is Szaporcáról.

A táncalkalomnál remélem sikerül képet adni, arról, hogy valamikor milyen fontos szerepet játszott a falvak életében a tánc, zene, játék. Az elsődleges szempont a szórakozás, szórakoztatás egyértelmű. De lényeges szerepet játszott a párválasztásban, a falu társadalmi életében, az erkölcsi szabályok, normák szabályozásában, az apáról fiúra való hagyományozásban éppúgy, mint egy-egy naptári év ünnepi és hétköznapi felosztásában. A viseletek leírásában egy átfogó képet adtam. Nem tudtam elkülöníteni, hogy a különféle táncalkalmakhoz milyen ruhadarabokat hordtak. A női viseletről még sikerül egy teljes garnitúrát lefényképezni, de férfi viseletet csak könyvekből, és adatközlőim szöveges leírásából sikerült valamelyest rekonstruálni.

Kémesen tanító tánctanárként fontosnak tartom, hogy a helyi hagyományokat ápoljam, s az Ormánság e kis szeletét minél jobban megismertessem az ott élő gyerekekkel. Ahhoz hogy nemes elképzelésemet a gyakorlati megvalósításig elvigyem, mindenekelőtt arra volt szükség, hogy behatóan megismerkedjek az itteni tánc kultúra múltbéli elemeivel. Az összegyűjtött, elemzett és feldolgozott anyaggal már van alapom arra, hogy a gyerekeknek megtanítsam, visszatanítsam elfelejtett értékeiket. Tudják, kik ők, honnan jöttek, és mit felejtettek el az idők során. Ezzel identitásukat erősítve, hagyománytisztelő, büszke ormánsági embereket neveljek belőlük.

További célom, hogy módszertanilag a kanásztánc után a csárdást és ugrós csárdást is kidolgozzam. Szeretném azt is modul órára lebontva felépíteni. Mindezt azért, hogy a hajdan szebb napokat, nagyobb érdeklődést megélt tájegység táncos hagyományait felélesszem. Nekünk, baranyai tánctanároknak itt a délvidéken ez kell, hogy legyen az elsődleges feladatunk. Kollégáimmal régóta dédelgetett álmunk, hogy az összegyűjtött anyagainkat egy nagy közös munkában megjelentessük, hogy az országban működő táncal foglalkozó szakemberek is tudjanak e tájegységekről képet formálni, és az általunk összegyűjtött, újra értelmezett anyagokat munkájukban felhasználni. Az értékeinket nekünk kell tovább örökíteni, hogy saját hagyományainkat megtartsuk.

A baranyai táncok felé nem mutattak akkora érdeklődést azokban az időkben, amikor még lett volna mit felkutatni megyénkben. Szaporca, Cún néven a Magyar Tudományos Akadémián ismereteim szerint egy felvétel létezik, mely a dolgozatomhoz is alapul szolgált. Az a tény, hogy még az utolsó óra után is találtam táncosokat Kémesen és Szaporcán, arra

bíztat engem – és remélem a kollégákat is – hogy még mindig érdemes gyűjteni. Helyi gyűjtésem csak egy kis morzsája az ormánsági táncoknak. Végig kell járnunk azokat a falvakat, ahol tudjuk, hogy gyűjtések történtek, mert nemcsak az Ormánságban, hanem egész Baranyában élnek még azok az emberek, akik a hatvanas, hetvenes években fiatalon meg lettek táncoltatva egy-egy gyűjtés erejéig. Nekem – és rajtam kívül – a többi baranyai táncosnak, táncpedagógus generációnak a gyűjtés és rendszerezés ugyanúgy feladata kell, hogy legyen, mint ahogy azt tették a hatvanas évek kutatói. Remélem, felnövünk a feladathoz és a közeljövőben napvilágot látnak ezek a tanulmányok, összehasonlító, elemző munkák.

10 Ormánsági kanásztánc tanításának módszertana

hat modul órában.

Az ormánsági táncok közül a kanásztánc tanításának lehetőségeit szeretném bemutatni. Ennek a tánc változatnak az elsajátításához, már előzetesen meg kell lennie készség szinten egy ugrós alapnak. Erre a meglévő tudásszintre lehet alapozni, építeni azokat az elemeket, melyek jellemzőek erre a tánc típusra. Ezen tájegységen a kanásztánc nem oly változatos, mint Somogyban vagy a Mezőföldön járt változatok, de mind a tanulás, mind pedig az improvizált táncolás során élményszerűvé, izgalmassá lehet tenni. Mindezek mellett az eszközös táncok fejlesztő hatása sem elhanyagolható. A térbeli tájékozódás, koordinációs képességek, páros viszonyok, szabálytudat. Mindezek együttesen fejlesztenek, hatnak a tanulóra az elsajátítás során.

Célom kétrétű a tanítás során. Egy részről a nyugati dialektus kanásztáncaiban (Ormánság, Somogy, Mezőföld) általánosan előforduló, formákat, motívumokat megtanítani, és képessé tenni a tanulókat a szabad improvizálásra. Ezekkel fejleszteni a gyerekek tánc készségét, tánc tudását, előkészítve más tájegységek eszközös táncainak alapját képező készségeket, képességeket.

Terveim szerint a tanulási folyamat végén a táncosok képessé válnak a kanásztáncokban előforduló formákat, problémákat improvizálva megoldani, élményszerűen előadni, magukra formálni a táncot. Másik részről az eredeti gyűjtött anyagot rekonstruálva, (filmfelvétel, szöveges lejegyzés, táncjelírás) felelevenítve szeretném megtanítani a kanásztáncot, ügyelve a tájegységre jellemző stílusra, forma kincsre, tudatosítva a tanulóknak, hogy mi a különbség, illetve hasonlóság az ormánsági és más tájegységek kanásztáncai között.

„Kanásztánc, kanász, kondástánc: tágabb értelemben a pásztortáncok egyik gyűjtőneve, s a velük rokon régi stílusú táncok elnevezése. Szűkebb értelemben az említett táncsalád egyetlen mozzanatára korlátozódó, önállósult ága: két, földön keresztezett bot körül járt - fegyvertánc eredetű - pásztortánc¹.”

Az ügyességi próba vagy virtuskodó mutatvány lényege az eszköz kerülgetése, melyet tánc közben elrúgni, megsérteni nem szabad. A keresztben elhelyezett eszközök szögleteiben

¹ Ortutay Gyula (szerk.) Magyar Néprajzi Lexikon 3. kötet 1987. 20 – 21.p.

való táncolás a formakincsét ugyan leszűkíti viszonylag egyszerűbb motívumokra, de éppen az eszközök használata miatt nem a motívumkincs milyensége, hanem ezek fölötti eltáncolása teszi virtuóz formává. Vagyis az ügyességi táncok lényege az, hogy az eszközök feletti átugrásokkal pontosságát, ügyességét, és rátermettségét bizonyítja a táncoló. Ezt az is igazolja, hogy egy adott közösségben csak néhány kiemelkedő táncos egyéniség vált képessé, ezeket magas szinten előadni¹.

A kanásztáncok jellegzetes táncritmusa . Zenekíséretének tempója megegyezik a többi régi stílusú táncunk (ugrós, legényes) kíséretének tempójával (cca: 110 - 130). A kanásztánc kontraritmusa az esztam. A 2/4 –es ütembeosztású táncdallamokra az egyenletes, pontozatlan, nyolcadoló ritmus a jellemző. Dallamvilágára a változó szótagszámú, kanásztáncdallamok (kolomejka, ardeleana) jellemzőek.

A Dél-Dunántúlon kanásztáncnak nevezett formában több eszközt (bot, seprű, pálca, sapka, üveg, zsebkendő) használnak. Egyik legjellemzőbb formája, a földön keresztben elhelyezett két bot. „Amikor a táncot a földre helyezett eszközök körül, között, illetve fölötté járják, akkor az eszköznek a mozgás helyét meghatározó szerepe van. Ez a kanásztánc²” A motívumok leegyszerűsödnek és a mozgás a botok szegleteiben való ugrásokra korlátozódik. A négy szeglet adta lehetőségek variálásával teszi virtuózzá a táncos ezt a változatot. A motívumok általában a háromugróra és a lengetőre korlátozódnak. Ezeket a formákat, csak akkor fokozza, sűríti a táncos, ha egy-egy botközben megáll és figuráz.

A tanítási folyamatot megelőzendően a kanásztánc elemzésével kezdem ezt a részt. Sajnálatos módon, az 1977 – es szaporcai gyűjtésen nem rögzítettek kanásztáncot, így csak a 2008. februárjában általam felvett film, adatközlőim szöveges elmondásai, és Kiss Géza: Ormányság című könyve alapján rekonstruálhatom ezt a táncfajtát. A felvételen, melyre hagyatkozok egy férfi és egy nő táncol. A férfi (Tar László) 19..-tól vette át Édesanyjától a Bokrétás csoport vezetését, a nő (Csöme Zoltánné (szül. Tóth Erzsébet) pedig ezzel egy időben táncolt ugyanabban a csoportba. A felvett forma már csak a maradványa lehet az egykor szabadon járt változatnak. Erre a szöveges elmondások és írásos lejegyzésekből következtetek.

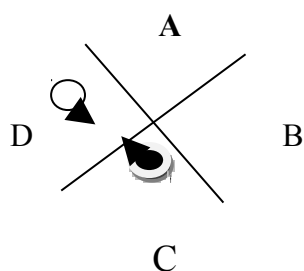
- 1) A kanásztánc a Bokrétás csoport repertoárján szerepelt. Ennek köszönhetően koreográfiailag megszerkesztett. A zenei sorokhoz alkalmazkodva váltják a botközöket. Ugyanakkor a felvételen az is látszik, hogy szabadon is járták a táncot, mert a nő külön

¹ Ortutay Gyula (szerk.) Magyar Néprajzi Lexikon 3. kötet 1987.

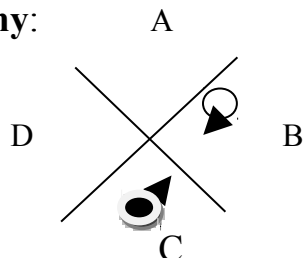
² Martin György: Magyar nép és nemzetiségeink táncagyományai, 140.p.

kéri, hogy a férfi irányítsa. Motivikailag egy „cifra” (két ♩-os és egy ♪-es időértékű váltófázisból összetevődő, szimmetrikusan ismétlődő egyszerű gyökérmotívum¹) motívumot használnak. Mint a kanásztáncokban általában, itt sem a motívum, hanem a botok szegleteiben való ugrás és egymás irányítása a lényeges. Egymással szemben állnak, kereszt kézfogással, a szabad kéz a nőnek csípőn, férfinak pedig hátul ökölbe. A férfi jobbra, a nő pedig balra ugorva kezdi a táncot. Páratlan számú „cifra” után, – ha zenéhez alkalmazkodnak, hét bot szegelt váltása után – a férfi keresztbe ugrik, a nő pedig a szegletben maradva, csak térirányt vált, majd újra azonos irányba folytatják a táncot. Ez lesz a gyakorlat a tanítási folyamatban is, majd erre alapozva lehet improvizáltatni a gyerekeket.

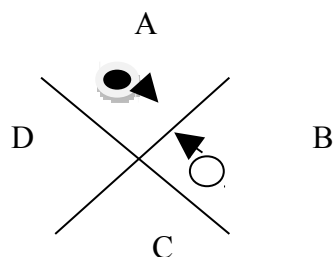
Első viszony:

Masodik viszony:

Harmadik viszony:

¹ Martin György: A sárközi-dunamenti táncok motívumkincse. 1999. 90.p.

A tanítási folyamatban nem csak az ormánsági kanásztáncról esik szó, hanem a tanítás menetébe még két tájegység táncát is belevettem. Ezek azt a célokat szolgálják, hogy egy általánosabb képet is kapjanak a gyerekek, ezzel előkészítve a többi kanásztáncot. Az egyik példa Mezőföldről való (Mezőkomárom, 1942 MTA Ft:6.1 Kanásztánc, táncolta : Progli Ferenc) a másik pedig Somogyból (Karád, 1951. (három botos) Kanásztánc, táncolta a helyi Bokrétás csoport). Ezekkel végzünk elemző, összehasonlító feladatokat a negyedik órától.

A következőkben szeretném a kanásztánc tanításának menetét bemutatni az általam összeállított hat modul óra alapján. A modul vázlatban arra törekedtem, hogy minél egyszerűbben, érthetőbben írjam le az órai feladatokat és a mellékletnél is az a gondolat vezérelt, hogy bárki hasznosítani tudja a maga tanításában. Nem kizárólag az ormánsági kanásztánc megtanítására lehet használni a vázlatot, hanem bármely más tájegység kanásztáncához, eszközös ügyességi táncához adhat alapokat, fejlesztheti a mozgásos és koordinációs készségeket, képességeket. Elsősorban az a célom, hogy azokat az elemeket megtanítsam, ami mindhárom tájegység kanásztáncában előfordul. Ezeket a formákat, motívumokat a botok szegleteibe szabadon improvizálva tudják járni akár párosan, akár szóló formában. Ezeken túl a táncosokban kialakítani egy olyan érzést, formai képet a kanásztáncról, amely hosszú távon mélyen bevésődik és bármikor képesek elővenni a megszerzett tudást és újraalkotni a megtanult táncot. Persze a bevésődési folyamat első lépcsőfoka lehet csak ebbe a hat órai tanulásba, hiszen egy-egy tánc elsajátítása az ember élete végéig is eltarthat. Ehhez járulnak hozzá a tanulás folyamatába azok a pozitív élmények, melyeket sokkal fontosabbnak tartok, mint a motívumtanulást, tanítást. Remélem, ez a szemléletmód a modul vázlatból is kitűnik. Az oktatás alatt, ezek az élmények olyan folyamatokat indítanak el mentálisan, amelyek segítenek abban, hogy a tánc pozitív életminőség változtatáshoz vezessen.

Első modul óra

Bevezető rész:

Az óra tevékenységének ismertetésével kezdem. Fontosnak tartom, hogy a gyerekek ne csak tanuljanak, hanem értsék is azt, amivel foglalkoznak. Ha tudják, hova szeretnék eljutni az órán, számukra is átláthatóbb, összeszedettebb lesz a tanítás és nem hátráltatják a tanulás folyamatát, hanem előre viszik. Itt a bevezető részben szeretném már motiválni a gyerekeket, mert ha itt meg tudom fogni a figyelmüket, akkor óra végéig sikerülhet végig vezetni őket a

tanulási folyamaton, hiszen látják honnan, hova érkezünk. Ráhangolódnak az órára, önfegyelmet gyakorolnak magukon és rákoncentrálódnak a feladatra.

1) Általánosan:

- a) Ismertetem, hogy milyen lépcsőfokokon fogunk eljutni addig, amikor is kanásztánc kerekedik a játékos tánctanulásból.
- b) Mely három tájegység kanásztáncát fogjuk megvizsgálni, és ebből melyik az, amelyikkel komolyabban foglalkozunk
- c) Értsék, lássák, tudják a különbségeket a tájegységek közötti kanásztáncokban.
- d) A célokat, hogy a maguk öröme tudjanak táncot alkotni a hatodik óra végére.

2) Az első óra tevékenysége:

- a) Az Ormánság, mint tájegység bemutatása.
- b) Fogó játékkal megalapozzuk a hangulatát az órának
- c) Átmozgatjuk az egész testet, különösen az ízületeket, izmokat.
- d) A kanásztánc zenéjének értelmezése.
- e) Az alapmotívumok tanulásához szükséges támasztékok, motívumok tanulása.
- f) Szabad tánc a már előzőleg ismert és a mai napon tanult motívumokból.

2)

- a) Projektoros kivetítéssel nemcsak szóban mondom el az Ormánság határait, hanem térkép segítségével szemléltetem is. Beszélek a név eredetéről, lakosság összetételéről, felekezeti hovatartozásáról. Meg kell említeni a gyűjtéseket, és a régi táncletről is kell beszélnem, főleg saját gyűjtések alapján. Ezek a gyűjtések Kémesen és Szaporcán készültek.

Munkaforma: szórt alakzat, minden gyermek a tanár felé fordul.

Módszer: közvetlen tanári irányítás, magyarázat. A beszélgetés lehetőleg interaktív.

- b) Itt kezdődik az első óra anyagának feldolgozása. A táncra, bemelegítésre való ráhangolódás nagyon fontos. Ahhoz, hogy huzamos ideig fent tudjam tartani a figyelmüket, egy kis játék kell, hogy levezessék a feszültségeiket. Továbbá

fontos a gyerekek játszani vágyásának megtartása, hiszen a tánc maga egy nagy játék, és ha nem felejtene el játszani, akkor sokkal szabadabban foghagyni a táncalkotással is. Mielőtt a játékot kezdenénk, tanulunk egy ormánsági kiszámolót, mellyel meghatározzuk, ki lesz közében. A játék neve „Boncos kutya”. A lényege, hogy két vonal van húzva a földre és ezeket kell egy ugrással átugrani úgy, hogy a „kutya” ne fogjon meg. Rávezető gyakorlat arra, hogy bizonyos tárgyak felett át kell ugrani. Azért jó rávezetésnek, mert még a tárgy csak síkban van, tehát könnyű átugrani, viszont játékosan tanul meg figyelni az ugrásokra, és közben pedig van egy szöveg is, amit folyamatosan kell skandálni. Minden benne van ebbe a játékba, amire tánc közben is kell figyelni. Másik részről pedig a szabálytudatot és a koordinációs készségeket is jól fejleszti. Jó irányba hat a csoport építésére, összetartására is.

Munkaforma: szórt alakzat. Frontális munkaforma.

Módszer: közvetlen és közvetett irányítás. Folyamatos értékelés, dicséret.

- c) Nagyon fontos, hogy ne csak mentálisan, hanem fizikálisan is előkészítsük a testünket táncolásra. Fel kell készíteni az ízületeket, izmokat az igénybevételekre, nehogy valamilyen sérülés történjen. A bemelegítésnek nem csak ez a célja, hanem az is, hogy a táncban majd megjelenő formákra már előkészítsük, ráhangoljuk a gyerekeket.

Munkaforma: nagycsoportos foglalkozás, kör alakzatban

Módszer: Közvetlen irányítás, demonstráló-imitáló módszer folyamatos szóbeli javítás, értékelés.

- d) A tánc alapjául szolgáló zenét értelmezni kell, mert ha értik, hogy mi a lüktetés, főhangsúly, mellékhangsúly a zenében, akkor sokkal könnyebben fog tájékozódni tánc közben a gyermek. Lehet ülve, állva. Becsukott szemmel, csak a zenére figyelve tapsoltatni a táncosokat a test különböző részein. A dallamok építkezésének elveit, a zenei zárlatokat, sorok elejét, végét meghatározni, erre tapsoltatni, lépni, ugrani egyaránt lehet. Minél izgalmasabbá tesszük ezeket a gyakorlatokat, annál nagyobb a fejlesztés és a figyelem megtartása.

Munkaforma: nagycsoportos foglalkozás, kör alakzatban

Módszer: Közvetlen irányítás, folyamatos szóbeli javítás, értékelés.

- e) Az ugróiskola neve, nem hiába ez. Az egyik lehető legjobb módszer az ugrások tanítására és ezen felül a támasztékok megértésére, megtanulására. Az öt ugrásfajtát szemléletesen, érthetően, átláthatóan lehet megtanítani a táncosoknak. Itt is minél változatosabb feladatokat lehet kitalálni a motívumok megalapozására, persze figyelve arra, hogy egymásra épüljenek a feladatok, és átláthatóan jussunk egyről a kettőre. A feladat ezeknek, a mozgáskombinációknak a készség szintre juttatása.

Munkaforma: kis csoportos foglalkozás, szórt alakzatban

Módszer: Közvetlen irányítás, demonstráló-imitáló módszer, magyarázat, folyamatos szóbeli javítás, értékelés.

- f) Az óra utolsó fő részében, mindig kell időt hagyni az ellenőrzésre. A tanultakból kell szabadon táncoltatni a gyerekeket, mert ez által lesznek birtokába a táncnak, ilyenkor tudják a memóriájukból előkeresni azokat a mozdulatokat, amiket már megtanultak. A tanítás-tanulás folyamatában a legfontosabb, hogy a táncosokat arra neveljük, hogy a birtokukba jutott táncanyagot, még ha az csak két motívum is, szabadon élményszerűen tudják előadni. Ha ilyen szellemben neveljük őket, akkor nem csak hiteles tolmácsolói lesznek egy-egy táncnak, hanem a tánc újraalkotásában, magukra formálásában is jeleskedni fognak.

Munkaforma: kis csoportos foglalkozás, szórt alakzatban

Módszer: Közvetett irányítás, demonstráló-imitáló módszer, magyarázat, folyamatos szóbeli javítás, értékelés.

- g) Értékelés nélkül soha nem szabad elengedni a gyerekeket az óráról. Egyrészt meg kell bennük erősíteni azokat a dolgokat, amik jók voltak, és azokat is el kell mondani, ami hiba volt. Mindezt nem sértően, de következetesen kell előadni, megértetve velük, hogy a hibákból, lehet tanulni. Másik fontos dolog a motiváció. Az óra végi dicsérő szavakkal már motiváltuk a gyermeket, de a következő órát felvázolom néhány szóval, vagy mozdulattal, akkor sikerül úgy motiválni, hogy már alig várja a következő órát, mert tudja mi fog következni és meg akarja tanulni, esetlegesen elérjük azt is, hogy már előre készül otthon a látottak alapján.

Munkaforma: nagy csoportos foglalkozás, szórt alakzatban

Módszer: Dicséret, javítás

Második modul óra

Bevezető rész:

Minden órát azzal kezdek, hogy ismertetem az óra célját. Fontosnak tartom, hogy a gyerekek ne csak tanuljanak, hanem értsék is azt, amivel foglalkoznak. Ha tudják, hova szeretnék eljutni az órán, számukra is átláthatóbb, összeszedettebb lesz a tanítás és nem hátráltatják a tanulás folyamatát, hanem előre viszik. Itt a bevezető részben szeretném már motiválni a gyerekeket, mert ha itt meg tudom fogni a figyelmüket, akkor óra végéig sikerülhet végig vezetni őket a tanulási folyamaton, hiszen látják honnan, hova érkezünk. Ráhangolódnak az órára, önfegyelmet gyakorolnak magukon és rákoncentrálódnak a feladatra.

1) Az óra tevékenysége:

a) Az Ormánsági tánc típusok bemutatása.

Fogó játékkal megalapozzuk a hangulatát az órának

Átmozgatjuk az egész testet, különösen az ízületeket, izmokat.

b) Körülöttünk lévő teret, térirányokra osztani, és ezt felhasználva tájékozódni tánc közben.

Az alapmotívumok tanulásához szükséges támasztékok,
motívumok tanulása.

Szabad tánc a már előzőleg ismert és a mai napon tanult
motívumokból.

c) Óra végi értékelés

2)

a) Mindig kell adalékokat adni a gyerekeknek a tánc tanulás folyamán, hogy egészben lássák az előttük álló feladatot. Szükséges tudniuk, hogy milyen más tánc típusok vannak még a kanásztáncon kívül, ezen tájegységen. Hogyan kapcsolódnak egymáshoz ezek a táncok, és milyen kiegészítő táncok vannak még ezeken kívül. Hiszen a polgári eredetű táncokat is igen régóta táncolják már az ott élő emberek, hogy ők maguk nem is tesznek különbséget a „csárdás”, és a „hogya csibe...” című táncos játék között. Ha látják, hogy milyen lehetőségeik vannak a kanásztáncon kívül, akkor szintén motiválhatja őket, még több tudást szeretnének magukba szívni és ezáltal, a tanulás folyamata is rövidülhet.

- b) Ezzel a fogó játékkal a hangulatát szeretném az órának megalapozni és persze folytatni azt a törekvést, hogy a játék szeretettel, a táncos habitus is pozitívan változik. Fontos a szabály tudat kialakítása, a koordinációs készségek fejlesztése, a csoportépítés és ezen belül az empátikus viselkedésforma is megjelenhet ebben a fogó játékban, hiszen a másikat fel kell szabadítani.

Munkaforma: szórt alakzat. Frontális munkaforma.

Módszer: közvetlen és közvetett irányítás. Folyamatos értékelés, dicséret.

- c) Nagyon fontos, hogy ne csak mentálisan, hanem fizikálisan is előkészítsük a testünket táncolásra. Fel kell készíteni az ízületeket, izmokat az igénybevételekre, nehogy valamilyen sérülés történjen. A bemelegítésnek nem csak ez a célja, hanem az is, hogy a táncban majd megjelenő formákra már előkészítsük, ráhangoljuk a testet és szellemet egyaránt.

Munkaforma: nagycsoportos foglalkozás, kör alakzatban

Módszer: Közvetlen irányítás, demonstráló-imitáló módszer folyamatos szóbeli javítás, értékelés.

- d) Ahhoz, hogy tudjanak tájékozódni a táncos térben, elengedhetetlen feltétel, hogy ismerjék és alkalmazni tudják a térirányokat. A koordinációs képességeket is nagyban elősegíti, fejleszti ez a néhány gyakorlat, amit leírtam. Előkészíti a páros viszonyoknál fontos irány számítások alapjait is. Valamint a figyelem megoszlása is bejön a képbe, mivel nem csak a motívumra kell figyelni, hanem arra is, hogy hogyan osztja be magának a táncos a körülötte lévő teret. Nem csak a térirányokat nevezzük meg, hanem a bot közöket is elnevezzük. Így akkor, amikor konkrétan a kanásztánchoz érkezünk, már átlátják a lehetőségeket, és tudnak tájékozódni a botok felett.

Munkaforma: nagycsoportos foglalkozás, szórt alakzatban

Módszer: Közvetlen irányítás, magyarázat, bemutatás. Folyamatos szóbeli javítás.

- e) Az előző órához hasonlóan, most is a támasztékokat fogjuk tanulni, csak nem ugróiskolában, hanem kötelek segítségével. A kanásztáncban botokat használnak, még hozzá kettőt keresztbe egymáson. A tanulás kezdésénél az

ugróiskola azért jó, mert arra nem kell figyelniük, hogy mekkorát ugorjanak felfelé, mert síkban van rajzolva. Kisebb a lehetőség a kudaratra, hogy elbotlik, esetleg elesik. A mai órán már kender kötelet használunk egy vonalba lefektetve. Ez két részre osztja a teret, így csak egy irányra kell koncentrálni és a feladatok végrehajtására. A botlás lehetősége kisebb. Kiegészítjük ezt már azzal, hogy keresztbe, merőlegesen a kötélre rajzolunk vonalakat, mintha az már a keresztezett bot lenne. Ezen szegletekben már próbálhatják maguknak a variációkat, és könnyedén, balesetmentesen tanulhatják meg, hogy hol, mekkorát kell ugrani.

Munkaforma: nagycsoportos foglalkozás, kör alakzatban

Módszer: Közvetlen irányítás, demonstráló-imitáló módszer, magyarázat, folyamatos szóbeli javítás, értékelés.

- f) Az óra utolsó fő részében, most is kell időt hagyni az ellenőrzésre. A tanultakból kell szabadon táncoltatni a gyerekeket, mert ez által lesznek birtokába a táncnak, ilyenkor tudják a memóriájukból előkeresni azokat a mozdulatokat, amiket már megtanultak. A tanítás-tanulás folyamatában a legfontosabb, hogy a táncosokat arra neveljük, hogy a birtokukba jutott táncanyagot, még ha az csak két motívum is, szabadon élményszerűen tudják előadni. Ha ilyen szellemben neveljük őket, akkor nem csak hiteles tolmácsolói lesznek egy-egy táncnak, hanem a tánc újraalkotásában, magukra formálásában is jeleskedni fognak. A második óra végén már alkalmazni kell azokat az információkat, amiket eddig tanultak. Kombinált játékkal kell rávezetni őket, a tánc adta lehetőségekre.

Munkaforma: kis csoportos foglalkozás, szórt alakzatban

Módszer: Közvetett irányítás, demonstráló-imitáló módszer, magyarázat, folyamatos szóbeli javítás, értékelés.

- g) Értékelés nélkül soha nem szabad elengedni a gyerekeket az óráról. Egyrészt meg kell bennük erősíteni azokat a dolgokat, amik jók voltak, és azokat is el kell mondani, ami hiba volt. Mindezt nem sértően, de következetesen kell előadni, megértetve velük, hogy a hibákból, lehet tanulni. Másik fontos dolog a motiváció. Az óra végi dicsérő szavakkal már motiváltuk a gyermeket, de ha a

következő órát felvázolom néhány szóval, vagy mozdulattal, akkor sikerül úgy motiválni, hogy már alig várja a következő órát, mert tudja mi fog következni és meg akarja tanulni. Esetlegesen elérjük azt is, hogy már előre készül otthon, a látottak alapján.

Munkaforma: nagy csoportos foglalkozás, szórt alakzatban

Módszer: Dicséret, javítás

Harmadik modul óra

Bevezető rész:

Minden órát azzal kezdek, hogy ismertetem az óra tevékenységét. Fontosnak tartom, hogy a gyerekek ne csak tanuljanak, hanem értsék is azt, amivel foglalkoznak. Ha tudják, hova szeretnék eljutni az órán, számukra is átláthatóbb, összeszedettebb lesz a tanítás és nem hátráltatják a tanulás folyamatát, hanem előre viszik. Itt a bevezető részben szeretném már motiválni a gyerekeket, mert ha itt meg tudom fogni a figyelmüket, akkor óra végéig sikerülhet végig vezetni őket a tanulási folyamaton, hiszen látják honnan, hova érkezünk. Ráhangolódnak az órára, önfegyelmet gyakorolnak magukon és rákoncentrálódnak a feladatra.

1) Az óra tevékenysége:

- a) Az Ormánságról eddig tanultak ismételése
- b) Ráhangoló fogó játék: háló fogó
- c) Páros gyakorlatok. A páros kanásztánc előkészítésére.
- d) Térirány gyakorlatok ismételése.
- e) Kanásztánc motívum tanulása
- f) Összefoglaló az eddig tanultakból, irányított és szabad táncolás formájában.
- g) Óra végi értékelés.

1)

- a) Az ismételés ellenőrzésként is szolgál arra, hogy milyen szinten jegyezték meg az elmondottakat. A számonkérés interaktív formában zajlik.
- b) Továbbra is játékkal szeretném megalapozni az órai munka jó hangulatát, Ezen felül, pedig a „háló fogó” nagyon jó eszköz arra, hogy a párkapcsolatokat, egymás

irányítását megszokják, megtanulják a gyerekek. Mivel ebbe az órába nem terveztem külön bemelegítést, ezért a játék ezt a funkciót is betölti.

Munkaforma: szórt alakzat. Frontális munkaforma.

Módszer: közvetlen és közvetett irányítás. Folyamatos értékelés, dicséret.

- c) A páros gyakorlatok szükségszerűek, hogy a konkrét párban táncolásnál már ne okozzon gondot, hogy ki a vezető és ki a vezetett fél. Ezekkel a gyakorlatokkal vezetjük rá a gyerekeket, hogy hogyan tudják vezetni a másikat, illetve milyen jelzéseket kell észrevennie a vezetett félnek. Nem ezen az egy alkalommal fogják mindezt megtanulni, de elindítunk egy folyamatot. Folyamatosan kell játszani ezeket a gyakorlatokat, és persze újakat kitalálni.

Munkaforma: kis csoportos foglalkozás, szórt alakzatban

Módszer: Közvetlen irányítás, magyarázat, bemutatás. Folyamatos szóbeli javítás.

- d) A térirányok ismétlésével, erősíteni szeretném az előző órán megszerzett tudást, mert fontos a térbeli tájékozódás a későbbi kanásztánc tanulásnál. Ezekkel az irányokkal fogunk dolgozni mind párban, mind pedig egyéni formában a botok felett.

Munkaforma: nagycsoportos foglalkozás, szórt alakzatban

Módszer: Közvetlen irányítás, magyarázat, bemutatás. Folyamatos szóbeli javítás.

- e) Tanári bemutatással motiválom a táncosokat. Ha látják mi a feladat, hamarabb elsajátítják, megértik. Eszközöket még nem használva, felrajzolt vonalak felett ugorva tanítom a kanásztáncban megjelenő formákat. Mindezeket párban tanuljuk ezen az órán, ezért voltak a páros gyakorlatok az órán. Az óra ezen részének célja, hogy olyan alapvető elképzeléseket adjunk a kanásztáncról, melyből szabadon gazdálkodva saját képükre, lelkületükre, habitusukra tudják majd formálni, sajátjukénak tudva a táncot. Minthogy a kanásztáncokban nem a motívumok a dominánsak, hanem az eszköz átugrás, most is két motívummal dolgozunk. A motívumokat eleve adekvátnak vettük a tanítás elején és az első két órán megfelelően előkészítettük a motívumokat, hogy ettől kezdve, csak a szegletekben való táncolással és egymás irányításával keljen foglalatosságnak.

Munkaforma: nagycsoportos foglalkozás, szórt alakzatban

Módszer: Közvetlen irányítás, magyarázat, bemutatás. Folyamatos szóbeli javítás.

- f) Az ismétlésben mind a szabad táncolást, mind pedig a térirányok gyakorlását besűríttem. Mostanra már magát a kanászost is táncoljuk, tanári irányítással. Az irányítás csak arra vonatkozik, hogy előre bemondom, hogy ki melyik irányba álljon, melyik botközben. Így nem csak a táncot gyakorolják, hanem több dolog felé kell koncentrálni, frissen tartva a szellemet is.

Munkaforma: kis csoportos foglalkozás, szórt alakzatban

Módszer: Közvetett irányítás, demonstráló-imitáló módszer, magyarázat, folyamatos szóbeli javítás, értékelés.

- g) Az óra végi értékelésben szintén elmondom általánosságban a hibákat és a pozitívumokat. Kiemelem azokat, aki szépen és ügyesen teljesítették a feladatot. Ezzel is erősíteni szeretném a gyerekekben a tudásvágyat, mert mindenki arra szeretne törekedni, hogy dicséretbe részesüljön.

Munkaforma: nagycsoportos foglalkozás, szórt alakzatban

Módszer: Közvetlen irányítás, magyarázat, bemutatás. Folyamatos szóbeli javítás.

Negyedik modul óra

Bevezető rész:

Minden órát azzal kezdek, hogy ismertetem az óra tevékenységét. Fontosnak tartom, hogy a gyerekek ne csak tanuljanak, hanem értsék is azt, amivel foglalkoznak. Ha tudják, hova szeretnék eljutni az órán, számukra is átláthatóbb, összeszedettebb lesz a tanítás és nem hátráltatják a tanulás folyamatát, hanem előre viszik. Itt a bevezető részben szeretném már motiválni a gyerekeket, mert ha itt meg tudom fogni a figyelmüket, akkor óra végéig sikerülhet végig vezetni őket a tanulási folyamaton, hiszen látják honnan, hova érkezünk. Ráhangolódnak az órára, önfegyelmet gyakorolnak magukon és rákoncentrálódnak a feladatra.

1. Az óra tevékenysége:

- a) Ráhangolás bemelegítéssel

- b) Filmvetítés. Ormánság, Somogy, Mezőföld kanásztáncainak elemzése megbeszélése.
- c) A három tájegység táncából tanulunk egy-egy formát. Forgó színpadszerűen mindenki kipróbálja mindegyiket.

d) Értékelés

1)

- a) Nagyon fontos, hogy ne csak mentálisan, hanem fizikálisan is előkészítsük a testünket táncolásra. Fel kell készíteni az ízületeket, izmokat az igénybevételekre, nehogy valamilyen sérülés történjen. A bemelegítésnek nem csak ez a célja, hanem az is, hogy a táncban majd megjelenő formákra már előkészítsük, ráhangoljuk a testet és szellemet egyaránt.

Munkaforma: nagycsoportos foglalkozás, kör alakzatban

Módszer: Közvetlen irányítás, demonstráló-imitáló módszer folyamatos szóbeli javítás, értékelés.

- b) A filmek levetítésével a célom egyrészt az, hogy megértsék, tiszteljék a hagyományt, vagyis értsék, hogy miből táplálkozik a táncoktatás, milyen volt az élő forma a falvakban. Másrészt sokszínűbb tanítással, több táncos egyéniséget látva, a gyerekek fejébe sokkal több információ jut, és ezek sokszorozva hatnak a táncos egyéniségére. Ezeken kívül a mozgástanulási készséget és a memóriát is fejleszti ez a fajta módszer.

Munkaforma: nagycsoportos foglalkozás, szórt alakzatban.

Módszer: Közvetlen irányítás.

- c) Ahhoz, hogy összehasonlítási alapjuk legyen a gyerekeknek a három tájegység között, ki kell próbálniuk egy-egy formát mindegyikből. Az előzőekben megnéztük a filmeket, és kerestük a hasonló, és különböző dolgokat. Hogy ezek valamelyest rögzüljenek, képzeletben megalkotjuk a három tájegységet csoportonként. Az érdekesség kedvéért, azt is megtehetjük, hogy úgy állunk be, mintha egy térképen állnánk. Forgószínpadszerűen cserélnek helyet, így mindenki végigjárja, kipróbálja mindegyik formát. Minden csoportnak kiosztom a feladatot. Ezután folyamatosan

ellenőrzöm, segítem, javítom a táncosokat. Körül belül öt perc áll rendelkezésére minden „tájegységnek”.

Munkaforma: csoportos foglalkozások, szórt alakzatban

Módszer: Közvetlen irányítás, demonstráló-imitáló módszer, folyamatos szóbeli javítás, értékelés.

d) Az óra végi értékelésben szintén elmondom általánosságban a hibákat és a pozitívumokat. Kiemelem azokat, aki szépen és ügyesen teljesítették a feladatot. Ezzel is erősíteni szeretném a gyerekekben a tudásvágyat, mert mindenki arra szeretne törekedni, hogy dicséretbe részesüljön.

Ötödik modul óra

Bevezető rész:

Minden órát azzal kezdek, hogy ismertetem az óra tevékenységét. Fontosnak tartom, hogy a gyerekek ne csak tanuljanak, hanem értsék is azt, amivel foglalkoznak. Ha tudják, hova szeretnék eljutni az órán, számukra is átláthatóbb, összeszedettebb lesz a tanítás és nem hátráltatják a tanulás folyamatát, hanem előre viszik. Itt a bevezető részben szeretném már motiválni a gyerekeket, mert ha itt meg tudom fogni a figyelmüket, akkor óra végéig sikerülhet végig vezetni őket a tanulási folyamaton, hiszen látják honnan, hova érkezünk. Ráhangolódnak az órára, önfegyelmet gyakorolnak magukon és rákoncentrálódnak a feladatra.

1. Az óra tevékenysége:

- a) Bemelegítés, izmok, ízületek átmozgatása.
- b) Ráhangolódás, pányvázással.
- c) Ismétlés. Filmvetítés. Ormánság, Somogy, Mezőföld kanásztáncainak elemzése megbeszélése.
- d) Ormánsági kanásztánc tanulása.

e) Szabad táncolás

f) Értékelés

1)

- a) Ezen az órán szintén fontos szerepet tölt be a bemelegítés. A szervezetet fel kell készíteni a fizikai igénybevételre. A bemelegítés alapozza meg az izmok, ízületek teherbírását, előzi meg az esetleges sérüléseket, biztosítja az egészséges testi fejlődést. A bemelegítés másik célja, hogy előkészítse, gyakoroltassa a táncban majd megjelenő formákat, és előkészítsük, ráhangoljuk a testet és szellemet az órai feladatra.

Munkaforma: nagycsoportos foglalkozás, kör alakzatban

Módszer: Közvetlen irányítás, demonstráló-imitáló módszer folyamatos szóbeli javítás, értékelés.

- b) A pányvázás több szempontból is fejlesztő hatással van a gyerekek képességeire. Az ugrás fajták fejlesztése, különböző támasztékokkal. Lehet a feladat több féle. Mind az öt támasztékot lehet feladatnak adni, így mindegyik gyakorolva van, és a gyerekek problémamegoldó képessége nagyban fejleszthető. A ritmusérzékét és a figyelmet egyaránt fejleszti, hiszen folyamatos figyelmet igényel a játék, vagyis koncentrálni kell végig. Ehhez a figyelemhez járul hozzá, hogy a körben mikor ér, milyen ritmusban ér az alanyhoz a köté. Ha zenére játsszuk, akkor be tudja magának osztani a játékos az ugrások ütemét és akkor ugorja át a kötelet, amikor odaér hozzá. Lehet úgy is, hogy folyamatosan haladnak körbe a gyerekek, én pedig az ellenkező irányból pörgetem a kötelet. Ez a feladat pontosan ugyan az, mint a botok felett táncolni, hiszen be kell osztani a távolságokat a zene ritmusának tekintetében. Ez a játék szintén igen komoly képesség fejlesztő hatású. Bármely tánc előkészítésénél hasznosítható.

Munkaforma: kör alakzat. Frontális munkaforma.

Módszer: közvetlen irányítás, bemutatás, folyamatos értékelés, dicséret.

- c) A filmek újra levetítésével a célom a maradandó ismeretszerzés. A megfigyelésen és elemzésen kívül, különböző kérdésekkel szeretném ellenőrizni, hogy mi az, ami megmaradt a gyerekek fejében. A kérdések megerősítik a megszerzett tudást, mert nem csak látják, hallják, hanem szóban saját magukat erősítik meg.

Munkaforma: szórt alakzat. Frontális munkaforma.

Módszer: közvetlen irányítás, magyarázat, bemutatás.

- d) Az előző órákon annyi ismeretet szereztek a gyerekek a különféle kanásztáncokból, hogy a mai órán rátérhetünk a konkrét feladatra, az ormánsági változatra, amely a módszertani dolgozat feladatát, alapját is képezi. Már az előző és a mai órán is látták a felvételt, elemeztük, megbeszéltük, tanári demonstráció megtörtént, így nem teljesen új az anyag. Még egyszer átbeszéljük és bemutatom a feladatot. Ezután kötött formában táncoljuk el a kanászt, ahogy a felvételen formailag, motivikailag látható volt. Az óra ezen részében szeretném, ha rögzülne a forma, mind a gyerekek fejében, mind pedig tánc készségükben.

Munkaforma: szórt alakzat. Frontális munkaforma.

Módszer: Közvetlen irányítás, demonstráló-imitáló módszer folyamatos szóbeli javítás, értékelés.

- e) A szabad táncolás lényege ez esetben, hogy a már megtanult formákat szabadon improvizálják, megtartva az eredeti folyamat adta lehetőségeket. Ezen a formán belül a zenéhez igazodva, vagy nem igazodva váltogassák a botközöket. Mind párosan, mind pedig szóló formában formálják saját magukra táncot és a motívum adta gesztus lehetőségeket használják ki. Egy háromugró motívummal lehet gazdálkodni, ennek gesztus irányait variálhatják a táncosok.

Munkaforma: szórt alakzat. Frontális munkaforma.

Módszer: közvetlen irányítás, magyarázat, bemutatás, javítás.

- f) Az értékelésben kiemelem a jó példákat, javítom azokat, aki erre rászorulnak. A dicséret és a javítás is nagyon fontos eszköz arra, hogy a gyerekek fejlődése akadálymentes legyen. A következő órát is ismertetem velük, hogy motiváljam őket, mert az utolsó órán kanászokodó versenyt rendezünk. Talán már készülnek is otthon rá, ha van tétje az órának.

Módszer: közvetlen irányítás, magyarázat, bemutatás, javítás.

Munkaforma: szórt alakzat. Frontális munkaforma.

Hatodik modul óra

Bevezető rész:

Minden órát azzal kezdek, hogy ismertetem az óra tevékenységét. Fontosnak tartom, hogy a gyerekek ne csak tanuljanak, hanem értsék is azt, amivel foglalkoznak. Ha tudják, hova szeretnék eljutni az órán, számukra is átláthatóbb, összeszedettebb lesz a tanítás és nem hátráltatják a tanulás folyamatát, hanem előre viszik. Itt a bevezető részben szeretném már motiválni a gyerekeket, mert ha itt meg tudom fogni a figyelmüket, akkor óra végéig sikerülhet végig vezetni őket a tanulási folyamaton, hiszen látják honnan, hova érkezünk. Ráhangolódnak az órára, önfegyelmet gyakorolnak magukon és rákoncentrálódnak a feladatra.

1. Az óra tevékenysége:

- a) Az eddig tanult játékokból szabad játékválasztás.
- b) Ormánsági kanásztánc ismétlése.
- c) Kanászkodó verseny.
- d) Értékelés.

1)

- a) Hogy a hangulatát megalapozzuk az utolsó órának, szabadon választhatnak a gyerekek a kedvenc játékukat.

Módszer: közvetlen irányítás, folyamatos javítás.

Munkaforma: Nagycsoportos foglalkozás szórt alakzat.

- b) Az előző órán tanult ormánsági kanásztáncformát ismételjük át, majd ebből szabadon táncoltatom a gyerekeket. Először tanári bemutatás, magyarázat, majd szabad tánc. Folyamatos ellenőrzés és javítás a tanár feladata. Ez a gyakorlat előkészíti a következőt, vagyis a kanászversenyre hangolja a gyerekeket.

Módszer: közvetlen irányítás

Munkaforma: Nagycsoportos foglalkozás szórt alakzat.

- c) A kanászkodó verseny egyrészt arra szolgál, hogy táncoltassuk a gyerekeket, hogy minél jobban magukénak érezzék a táncot és megszeressék. Mivel tétje van, úgy gondolom, hogy nagyobb oda figyeléssel, erőbedobással fognak táncolni, mint egy sima gyakorlatnál. Másrészt pedig, mintegy lezárása is a hat órának ez a házi verseny. A díjazásoknak a célja a megerősítése és a jó táncos példa mutatása a gyengébbek között. Ezen kívül mindenki végignézi a másik párosok táncát, amiből rengeteg észrevétel, tanulság vonható le, mind a gyerekek, mind a pedagógus részére.

Módszer: közvetlen irányítás

Munkaforma: Nagycsoportos foglalkozás szórt alakzat.

- d) Az utolsó értékelésben nemcsak a mai órát kell értékelni, hanem az elmúlt hat órát egyben. Végigvezetni a hat óra tanulási folyamatát, ahogy azt, az első órán előre vetítettem. Így láthatják, hogy valóban sikerült elérni az előre kitűzött célt, és sikeresen hajtottuk végre a közös munkát.

Módszer: közvetett irányítás

Munkaforma: Nagycsoportos foglalkozás szórt alakzat.

Összegzés:

A hatodik óra végére a tanulók nagy részének sikerült az elején eltervezett tananyagot elsajátítani, és saját örömére magáévá tenni a kanásztáncot. Megértették, alkalmazni tudják a térirányok adta lehetőségeket, a motívumok közötti váltásokat, így szabadon tudnak improvizálni a tanult formákból. Felismerik a három tájegység kanásztáncát és tudják a különbségeket és hasonlóságokat, mind megjeleníteni, mind pedig szóban elmondani.

11 Módszertani összefoglalás

A modul órákat megtartva, elmondhatom, hogy az osztály nagy részének sikerült a kitűzött feladatot elvégeznie. Az órák hangulatban teltek, a játékokkal sikerült rávezetni a gyerekeket, a tánc nyújtotta élményekre, így játszva tanultak. A gyengébb képességű táncosokat sikerült motiválni azzal, hogy olyan feladatokat kértem tőlük, amiket meg tudtak oldani és így nem volt kudarc élményük. A differenciálás meghozta gyümölcsét. Saját

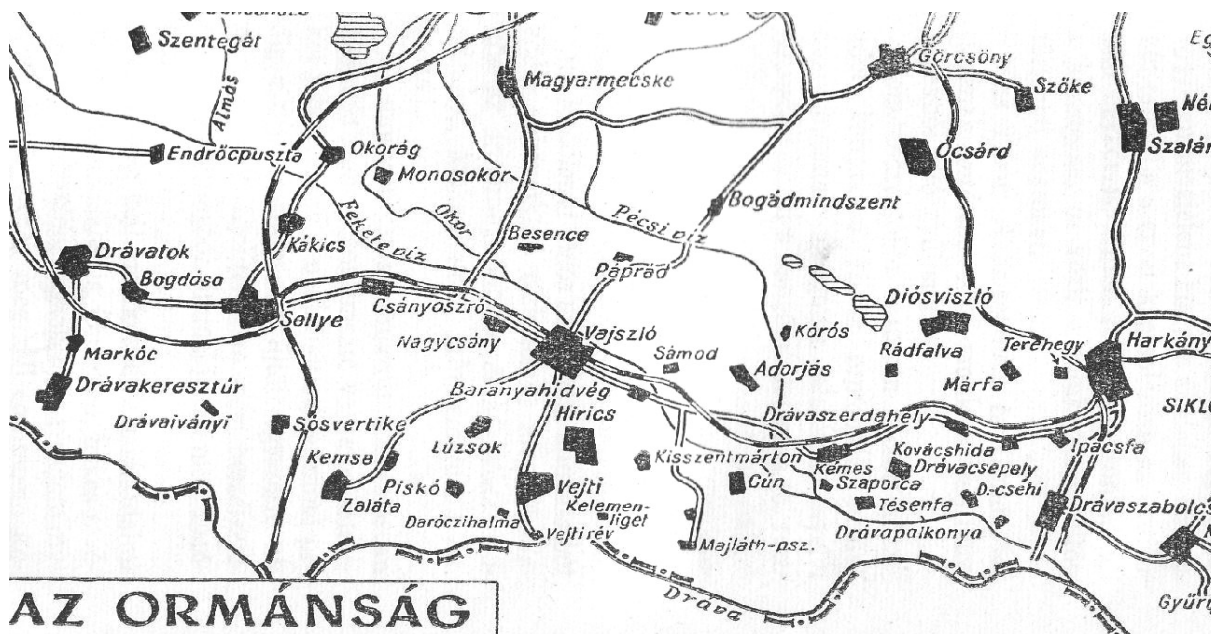
szintjéhez, és az eltervezett célokhoz képest sikerült a fejlesztés. Mivel az ugrós alapokat adekvátnak vettük, így csak ezekre, az alapmotívumokra kellett dolgozni, s néhány gesztust, vagy új dinamikai elemet megismertetni a gyerekekkel. Ezeket minden bemelegítésben rávezető gyakorlatként felvezettem. S így a szegletekbe ugorva nem a motívumon kellett gondolkoznia a gyermeknek, hanem csak eszköz térformáló problémáival kellett megbirkóznia. A gyengébb képességű tanulónak ez jelentette az igazi kihívást. Nekik több időre van szükségük ahhoz, hogy az eszköz és térérzékelésük kifejlődjön, egyszerre több mindenre tudjanak figyelni, figyelmüket meg tudják osztani. Ennek ellenére, az osztály többsége ismeri, tudja a hasonlóságokat, különbségeket a három tájegység kanásztáncai között. Térhasználata, térérzékelése mindenkinek sokat fejlődött. A tanítási órák legnagyobb haszna, hogy előkészített bármely más bonyolultabb eszközös táncot, és a rengeteg páros gyakorlat a páros táncokban megjelenő formákat, viszonyokat segítette elő. A fiúkban alapszinten kialakultak azok az irányítási feladatok, amikkel később már gond nélkül oldják meg a páros táncok vezetgetési feladatait. A lányok képesek a fiúkat lekövetni, s nem önállóan, maguktól dolgoznak. A „kanászokodó versenyben ezt bizonyították. Mind az egyéni, mind a páros táncok az eredeti formát idézték.

A kanásztáncnak a lényege a virtus, mindenki a maga táncos tudományát adja elő. Írtam is, csak néhány kiemelkedő táncos tudta ezeket, a táncokat. Kinn a pusztán volt idejük a gyakorlásra. Nekünk is időt kell adnunk a gyerekeknek, hiszen az alapos ismeretek elsajátításához, megalapozásához rengeteg időre, folyamatos ismételésre van szükség. Csak így válhat a tanítvány egy tánc birtokosává. Ez a hat óra elindított egy folyamatot, melynek eredményeként remélem, a tanulók a következő akadályt könnyen veszik. Hiszen megismerték azokat a formákat, melyeket a következő tananyag tanulásakor csak át kell alakítaniuk, s a bennük levő mozgáskincessel továbbléphetnek. Nem a motívumhalmozást, sokkal inkább a kevésből újraalkotást tartom, tartottam fontosnak a tanítás menetében. Ha ezt a keveset élményszerűen, magukra formálva tudják előadni a gyerekek akkor már nyertünk. Én is, és ami fontosabb, a gyerekek is. „Ez jó mulatság, férfi munka volt¹”

¹ Vörösmarty Mihály: Gondolatok a könyvtárban

Mellékletek

1. melléklet

2. melléklet

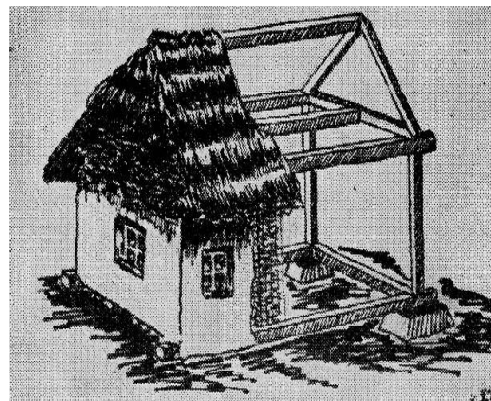

Az egykezés következménye. A nagycsaládból ennyien maradtak.

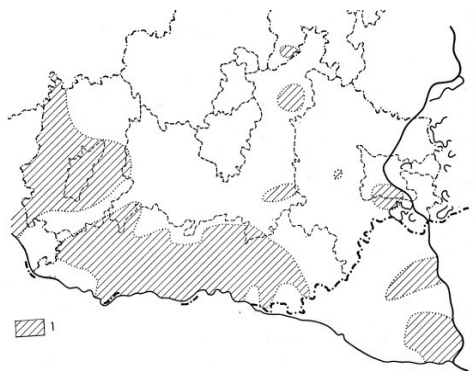
3. melléklet

Talpas ház

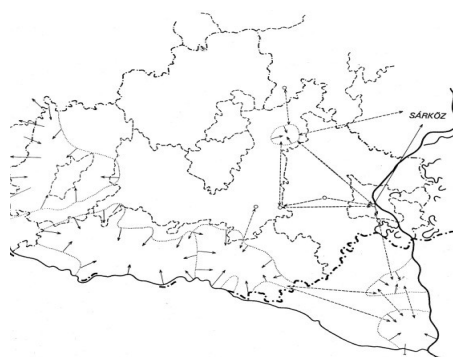
4. melléklet

Talpas ház
szerkezete

5. melléklet

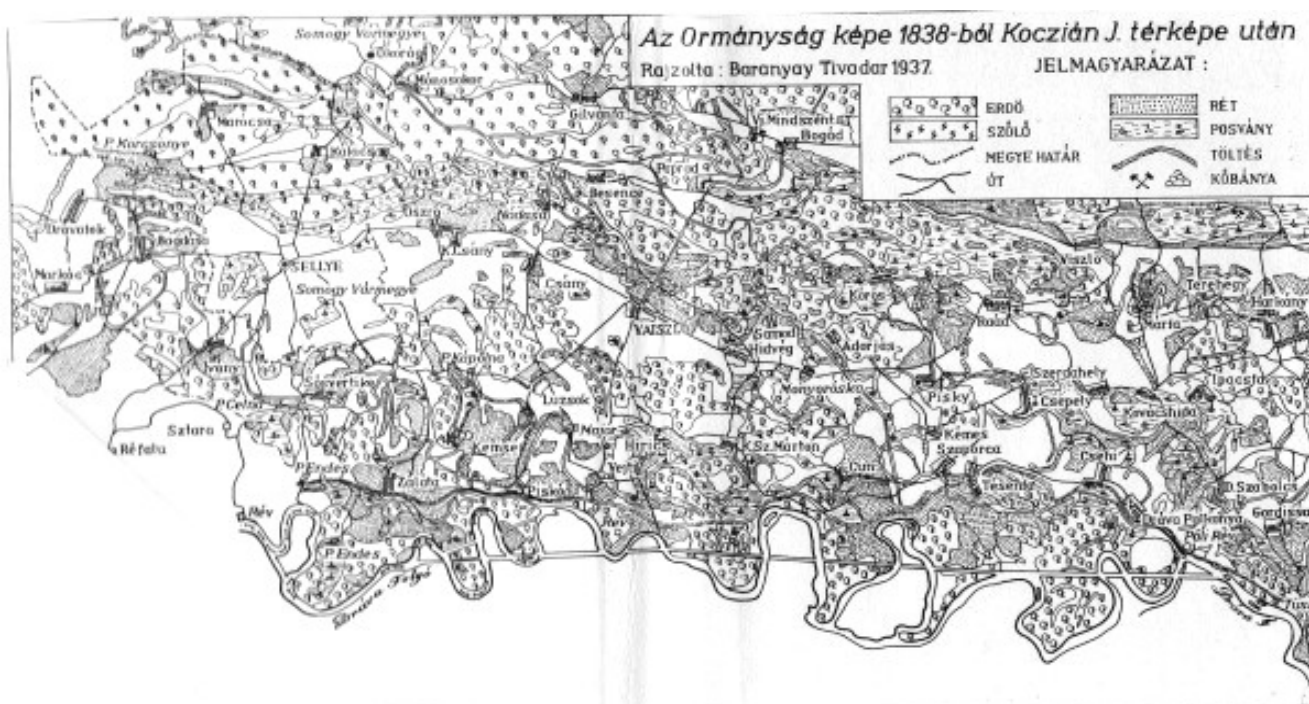
Baranya megye
református
lakosságú területei a
két világháború
között

6. melléklet

Baranya megyei
reformátusok
házasodási egységei

7. melléklet

Ormánság domborzati térképe 1838-ból

8. melléklet
Szaporcai szökrőny

9. melléklet
nő
szövőszékkal

10. melléklet

Öregasszony tiszta fehérben

11. melléklet
Szaporca

12. melléklet
Kémesi
Nagygazda családi
háza 1911.

13. melléklet

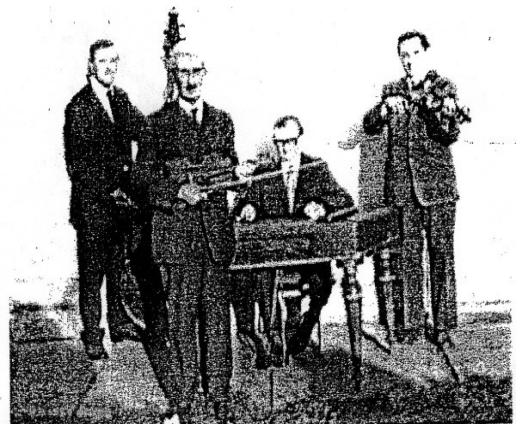

Kémesi Gyöngyosbokréta csoport

14. melléklet

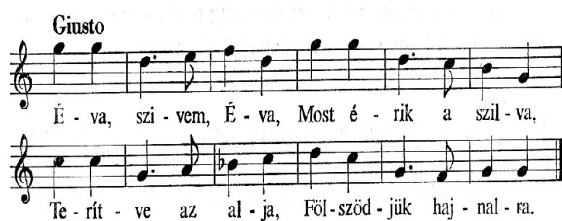

Kasza Gyula
első zenekara

Kasza Gyula
zenekara
1977-ből

15. melléklet

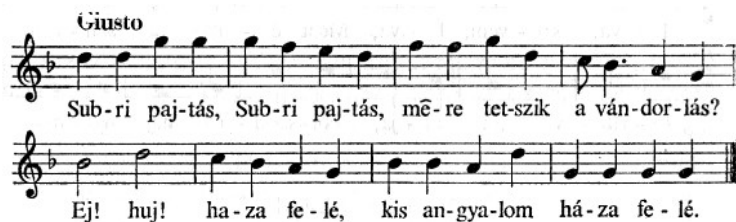
Bárcsak ez a hajnal
Sokáig tartana,
Hogy a szerelőmnek
Vége ne szakanna.

Szerelóm, szerelóm,
Átkozott gyötrelóm,
Mér nem virágoztál,
Mindön fa tetején?

Mindön fa tetején,
Cidrusfa levelén?
Hadd szakasztott vóna
Mindön szegény legény.

Lám én szakasztottam,
El is szalasztottam,
Szöléggy galamb helyött
Vadgalambot fogtam.

16. melléklet

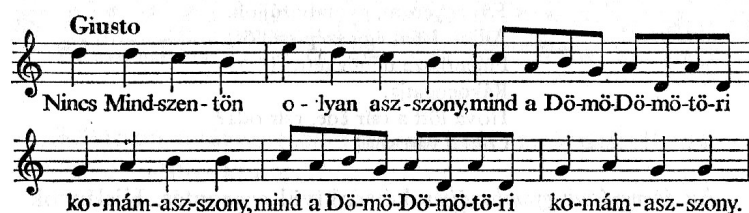
2. Subri pajtás, Subri pajtás,
Hogyan teccik a vándorlás?
– Ej-huj! – nem jól teccik,
Mer a rózsám halva fekszik.

Édös anyám, édös anyám,
Készön van-é ingöm, gatyám?
– Sej-huj! – készön van már.
Cifra szűröm szögön lógg már.

Ejehuja! – rádi mező –
Mére van az én szeretőm?
– Ej-huj! – ára felé:
Kis angyalom háza felé.

Mikor mõntem ára felé,
Kis angyalom háza felé:
Ragyogtak rám a csillagok,
Mer tudták, hogy árva vagyok.

17. melléklet

2. Mögsütötte a sok lepényt,
Ide-oda csalogatta a sok legényt,
Ide-oda csalogatta a sok legényt.

3. Lepényömet mögöttétök,
Sári-Mári lányomat is elvögyétök,
Sári-Mári lányomat is elvögyétök!

4. Nem köll nékünk a kend lánya,
Pirosítás, pirosítás a pofája,
Pirosítás, pirosítás a pofája.

18. melléklet

Páros számú leánycsapat
összekapaszkodva körben járnak,
egyikük, a kismenyecske benn a
körben. „Ezt ölelemre” bevisz valakit a
kinti körből, vele forog. „Ezt a szép
Juliskát”-ra mindenki párt keres
magának, akit megölel. Egynek nem
jut, aki bekerül a körbe. S a végén, a
gúnyolódást neki éneklik.

19. melléklet

Giusto

Itt-hon vagy-é, tē Hi-da-si mes-tör? Itt-hon va-gyok, csak mast gyüt-tem.
E-ressz ál-tal tē hi-da-don! Nem e-resz-lek, mer lē-sza-kad!
Mi-vel tun-nád mög-ra-gan-ni?
Ha lē-sza-kad, mög-ra-gagy-gyunk. gyű-rű-gyönggyel, gyöngy-har-mat-tal.
Hol ven-néd a gyű-rű-gyön-gyöt, gyöngy-har-ma-tot?
Is-ten ad ná jobb ke-zé-ből. Bújj, bújj, zöld ág, zöld le-ve-lecs-ke,
nyit-va van az a-rany-ka-pu, csak búj-ja-tok raj-ta!

Szemben áll a láncban
összefogódzkodó gyereksereggel a
híd, két nagyfiú. Ők és a gyereksereg
vezére között zajlik a párbeszéd. A
„bújj, bújj”-nál megindul a lánc, míg
a híd egyszer csak lecsapódik. Akit
levágott választ aranyalma, vagy
aranykörte lesz, s ennek megfelelően
ahhoz áll. Felemeli ő is a karját, s a
játék tovább folytatódik addig, míg
kettő nem marad. Akkor ők lesznek
az új híd.

20. melléklet

Giusto

É-rik a döny-nye, haj-lik az á-ga.
Bo-do-ro-dik a le-ve-le, búj-junk a csa-lán-ba!

Egy nagyobb lány leülve ölébe
vesz egy kisebbet, akivel együtt
jobbra-balra dőlnek.

21. melléklet

Sírikézéskor két lány lábukat
összeérintik, keresztező
kézfogással, hátrafeszült testtel
körben forognak, miközben ezt a
mondókát mondják:

Húzd-húzd magadat!
Én is húzom magamat.
Maj mögmondom a bírónak,
Hogy éloptad a zsidómat.
Acca szívem a kacsódat!

Húzd-húzd magadat!
Én is húzom magamat.
Szél fújja pántlikámat
Harmat éri a szoknyámat
Kapsz szoknyát, kapsz!

22. melléklet

A mindenhol ismert Gyertők elő, ludaimat itt is úgy
játsszák, hogy kiszámolnak egy libapásztort, és egy farkast,
aki a játéktérhez közel egy bokorba megbújik. A
libapásztor feláll jó messze a libáitól, akik a vele folytatott
beszélgetés után átszaladnak hozzá. Akit futás közben
elkap a farkas, az a farkashoz áll, s így egyre több farkas
lesz, s egyre kevesebb liba.

– Gyerrők elő, – Mozdózik.
– lúdaim! – Mibe mozdózik?
– Nem merők. – Arany melöncébe.
– Mitű? – Mibe törülközik?
– Farkastű. – Hímösök farkába.
– Hon a farkas? – Ég apátok, anyátok!
– Bokor alatt.
– Mit csinyá?

23. melléklet

Csülközésben 8–10 fiú vesz részt. Húznak egy vonalat, e mögé állnak be bottal a kezükben. Velük szemben egy bot nélküli fiú játsza a kanász szerepét. Felállítja talpára csülköt, majd félreáll. A fiúk botjukkal egyszerre megcélozzák a csülköt, ami eldől. A kanásznak fel kell állítania az eldőlt csülköt, s közben még egy botot is össze kell szednie. Mindezt gyorsan, mert a dobás után a többi fiú is azonnal a botokért rohan, akinek nem jut az lesz az új kanász.

24. melléklet

A karikázás nevű játékhoz egy masszív fa karikára és gyerekenként egy-egy ütőfára volt szükség. Két csapat szórt alakzatban feláll egymással szemben. Az egyik csapat ügyes játékosa az ütőfájával (kópissal) elvágja a másik csapat felé a karikát. Aki felé száll – még mielőtt leesne a földre – visszavágja. A magas ívben repülő karikát címörnek, a közepes magasságban szállót bokráncsfenéknek, a földön gurulót tojánhéjnak hívják. Az a csapat a győztes, akinek minél több címört sikerül ütnie.

25. melléklet

Cúzáshoz egy ágat használnak, aminek egyik végét kihegyezik, másikat megfűrják, s kis lúdtollat tesznek bele. A hegyes végét oldalt kb. két centiméterre bevágják, s ebbe húzzál bele az ág végére kötött madzagot. A játék során a pálcát meglóbálják, s ha minden jól alakul abot a repülés után a lúdtollal a földbe fűrődik.

26. melléklet

Két csapat küzd egymással a „Zsúgózás”-ban. Egyik egy előzetesen felrajzolt, négyszög alakú várban, a másik ezen kívül helyezkedik el. Nekik van egy labdájuk, amit az egyik játékosok rejt a ruhája alatt. A csapattársai is úgy kell hogy tegyenek, mintha a labda az ő pocakjukhoz lenne eldugva. Az ostromlók megindulnak a várvédők felé, s a labdát rejtő játékos hirtelen céloz. Ha eltalált valakit a védők közül, akkor annak ki kell ülnie, ha nem talált, akkor a dobó játékos hagyja el a várat. A labdával, most a várvédők támadnak vissza. A játék addig tart, míg az egyik csapat „le nem szödi a másikat.”

27. melléklet

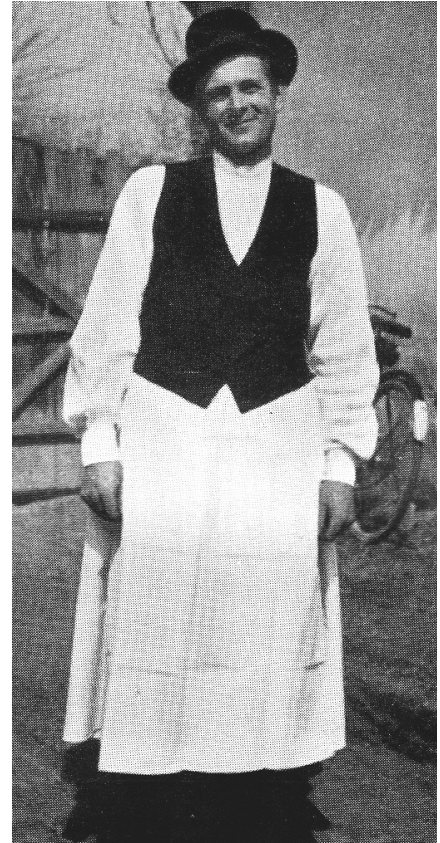
bodonyi búcsú

28. melléklet
Öreg ember ünneplőben

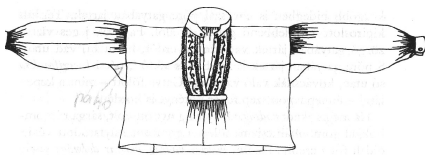

29. melléklet
Fiatal ember ünneplőben, hátulról

30. melléklet
Fiatal ember ünneplőben, előlről

31. melléklet

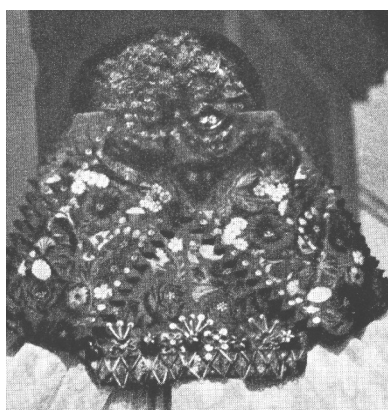
Kivarrott férfi imög

32. melléklet
az ősi hajfonat

33. melléklet
Menyasszony hajának
feltekerése

34. melléklet
Fiatal asszony
főkötője

Teljes főkötő
sorozat

30–40 éves
asszony
főkötője

35. melléklet
Bütykös kapcák

Bütykös kapcák
mintája közelről

36. melléklet
Nagy imögök
tászlínnal

37. melléklet
Kis imög

38. melléklet
Kis imög mintája

39. melléklet
Tüsökrózsás
fölső kebel

40. melléklet
Fölső
alsó kebel

Tüsökrózsás minták

41. melléklet
Madérás
fölső kebel

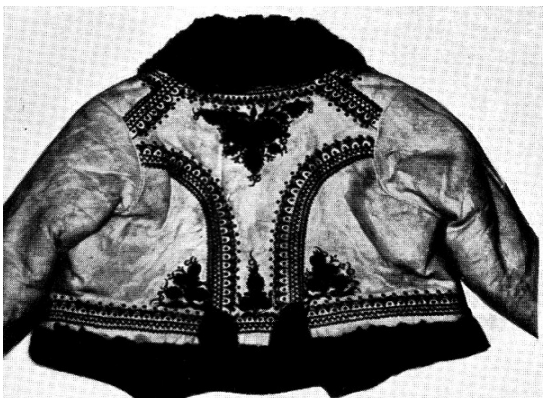
Alsó kebel

42. melléklet
kötény

43. melléklet
Mellyes
előlről
Mellyes hátulról

44. melléklet
Himzett bunda

45. melléklet
hátravető

46. melléklet

kémesi asszonyok ünneplőben

Szaporcai családi képek

Kémes család a századfordulón

Adattár

Csöme Zoltánné Tóth Erzsébet (T.E.)

Molnár Istvánné Döme Mária 1929. 03.03. (D.M.)

Löffler Józsefné Tar Ágnes 1951 01. 21. (T.Á.)

Soós Pálné Kovács Margit 1923 03. 08. (K.M.)

Tar István 1913. 03. 05. (T.I.)

Tar László 1952. 06. 20. (T.L.)

Tóth Bálint Antalné Nagy Mária 1945. 07. 15. (N.M.)

Motívumtár

Lassú és ugrós csárdás

Táncolták: Kémesi „Bokrétás” táncsoport tagjai

Gyűjtötte: Andrásfalvy Bertalan, Bodai József, Tar László

Gyűjtés helye és ideje: Szaporca 1977.

A táncot lejegyezte: Balogh János

Film: MTA Ft: 936.

Kanásztánc, lassú és ugrós csárdás

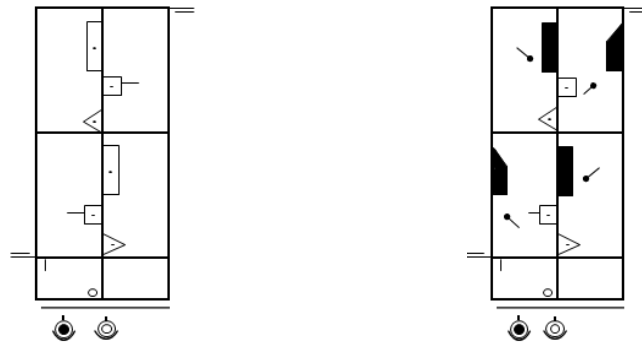
Táncolták: Tóth Erzsébet (1945) és Tar László (19..)

Gyűjtötte: Béres Sándor, Kirch Zoltán

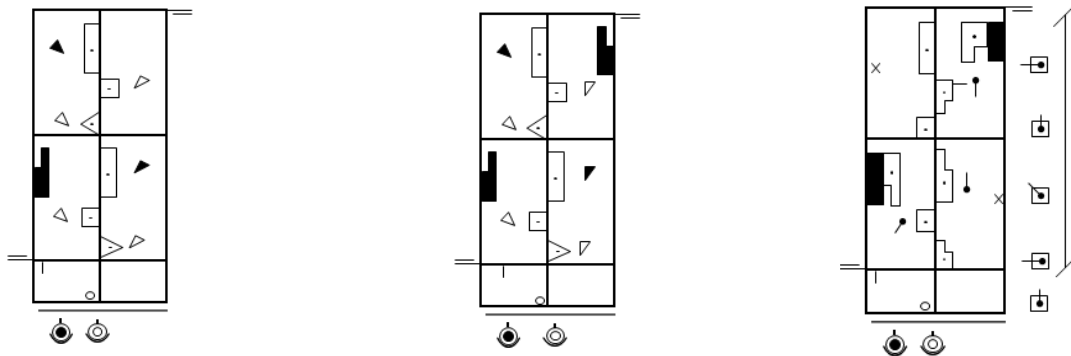
Gyűjtés helye és ideje: Szaporca 2008. Február 22.

A táncot lejegyezte: Balogh János

Kanásztánc

Botok felett járt változatok

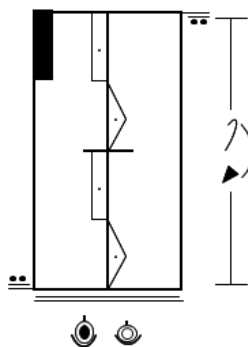

Oldaldobogós

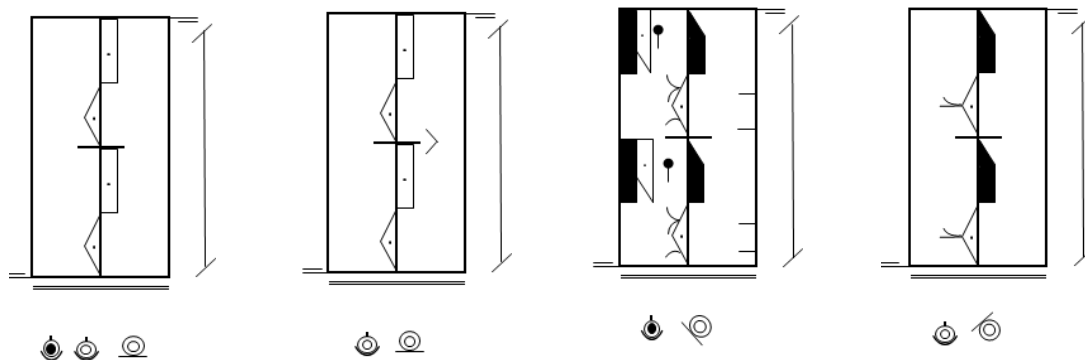
Csillagtánc

Lassú és ugrós csárdás

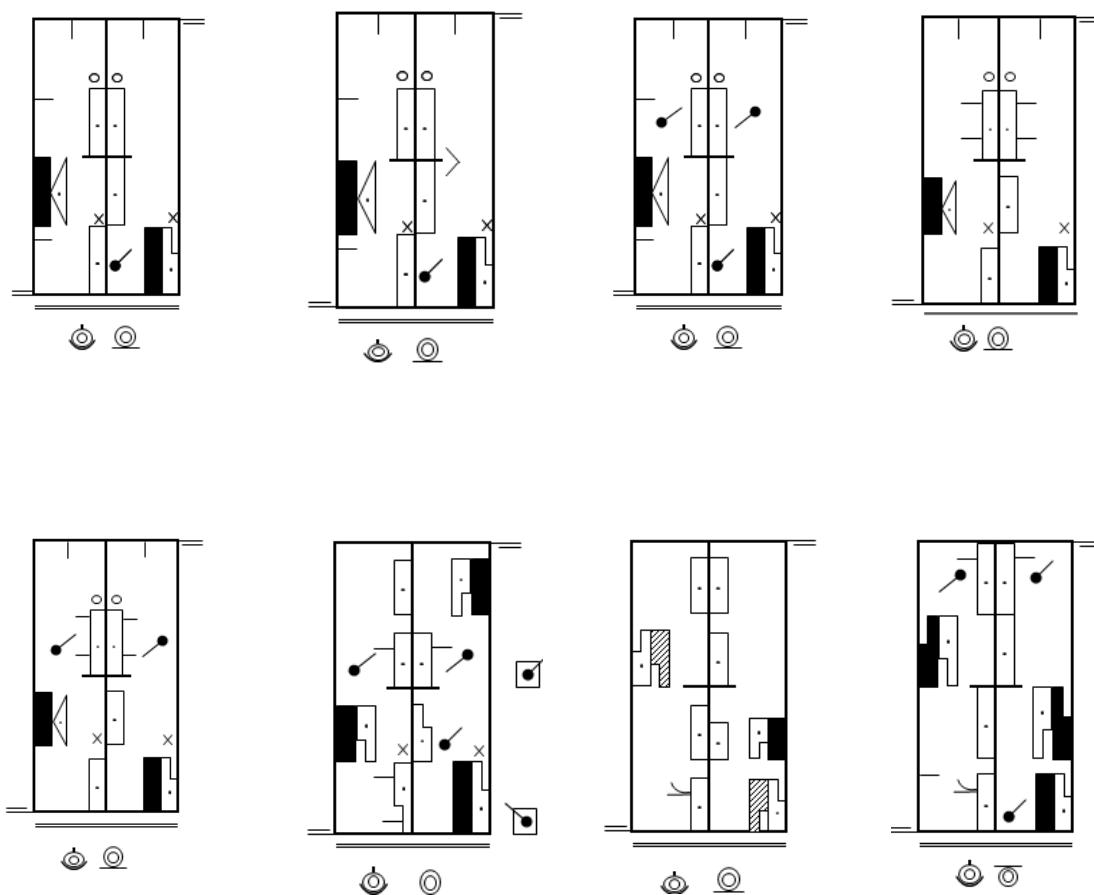
Fent hangsúlyos lassú csárdás

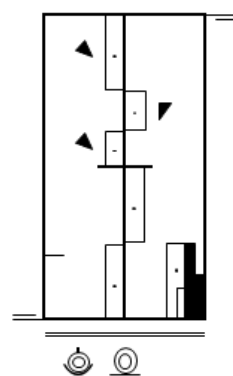
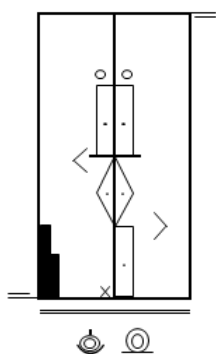
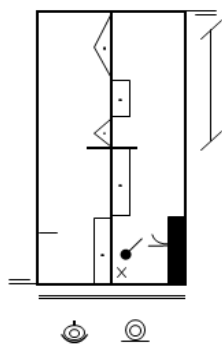

Forgáslépések

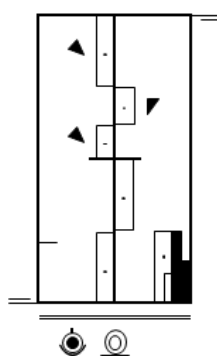
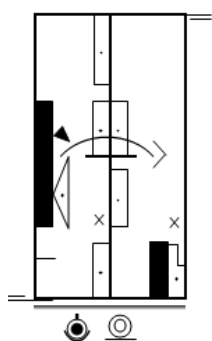
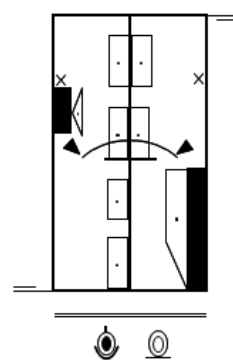
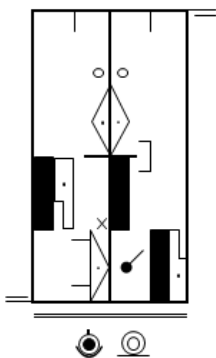
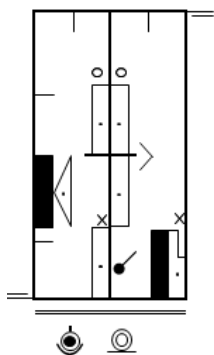

Az ugrós csárdás női motívumai és változatai.

Az ugrós csárdás férfi motívumai és változatai

Kották

1. kotta mellélet

$\frac{13, 13, \overset{5+5}{10}, 6}{1-8}$

C II

1 ①1

Kemse (Baranya)
Jós István (61)
Kerényi, 1935.

1. Elszaladt a Kemence teli pogácsával,
Utána ment a lepát minden családjaival.

Retr.

Tiklál a tálba, ludlál a tálba,
Jó lesz vacsorára.

2. Elindult a Kemence, utána a kuckó,
Utána ment a szidó minden bugyborító?
Repr.

Kanásztánc

ELMÉNTEM ÉN A SZŐLŐBE

Tar István, Kémes

Tempo rubato, parlando sostenuto

2. Arra jött a kisangyalom,
 Kérdi tőlem, mit dolgozom.
 - Nem dolgozom én egyebet,
 Gyere, rózsám, igyál egyet !

A KÉMÉSI HID ALATT

Soós Lajosné, Kémes

Con moto animato (♩ = 120)

2. A kémési halastó, halastó,

Betelestem kocsistúl, lovasitúl.

Jaj istenem, ki húz ki, ki húz ki?

Léssz-e olyan jószívú valaki?

MÉG KELL A BÚZÁNAK

Tar István, Kémes

Tempo rubato, parlando andante

2. Fene még nem tudott enni,
 Mikor kezdél hozzám járni,
 Hadtál vóna békét nekém,
 Más is elvett vóna engem.

3. Ördög bújjék az anyádba,
 Mer' válogatsz a lányba ?
 Tő se vagy a világ szépe,
 Se a legények eleje.

4. Ördög bújjék mindéggyikbe,
 A kémési legényekbe,
 De abba se mindéggyikbe,
 Csak a legkevélebbikbe !

A ZSANDÁROK

Soós Lajosné, Kémes

Andantino poco rubato (♩ = 69)

2. Bátyámuram, vesse le a ködmenjét,
 Kilenc betyár vizitál a zsebjét.

A zsebembe nem találtak egyebet:
 Csak egy szivart, még egy pipafüdet !

3. Betyárgyerék bújosik az erdőbe,
 A'ssè tudja, mēre mēnjēn el benne.
 Harasztlevél a dunyhája, párnája,
 A'ssè tudja, lēfe küdjōn-ē rája ?

Irodalomjegyzék

Andrásfalvy Bertalan:

A Dél-Dunántúl népviseleteinek néhány kérdése. Szekszárd, 1979.

Néptáncosok könyvtára, Néprajzi alapismeretek. Budapest, én.

Barna Gábor:

Néphit és népszokás a Hortobágy vidékén Bp. 1979.

Bodai József (szerk.):

Néptáncosok könyvtára. Tánc kutatás és tánc hagyomány Dél – Dunántúlon.

Népművelési Propaganda Iroda Budapest, 1978.

Darmos István:

Füzér táncai és táncélete Magánkiadás, Sárospatak, 2006.

Dr. Komlósi Sándorné Nagy Piroska: Népi gyermekjátékok Baranyában. A Baranya megyei

Tanács V. B. művelődésügyi osztálya Pécs, 1979.

Dr. Várnay Ferenc:

Szivárványos az ég alja... Művészetek Háza Pécs, 2006.

Hoppál Mihály (szerk.):

Folklor archívum 15. Zentai Tünde: Ormánsági hiedelmek. Magyar Tudományos

Akadémia Sokszorosító Üzeme Budapest, 1983.

Ifj. Kodolányi János:

Ormánság. Gondolat Kiadó Budapest, 1960.

Kalotai László (szerk.):

Pécs – Baranyai Ismertető. Dunántúl Rt, Pécs, 1934

Kaposi Edit:

Bodroghöz táncai és táncélete. Planétás Kiadó Budapest, 1999.

Kaposi Edit-Maács László:

Magyar népi táncok és táncos népszokások. Bibliotheca Kiadó Budapest, 1958.

Kiss Géza: Ormányság.

Gondolat kiadó Budapest. 1986.

Kolta János (szerk.)

Baranya. A Baranya Megyei Idegenforgalmi Hivatal Kiadása Pécs, 1958.

Lányi Ágoston:

Néptáncolvasókönyv. Zeneműkiadó Budapest, 1980.

Lázár Katalin:

Gyertek, gyertek játszani I. Eötvös József könyvkiadó Budapest, 2002.

Martin György:

Magyar néptáncgyománnyok. Planétás Kiadó Budapest, 1995.

A sárközi-dunamenti táncok motívumkincse Planétás Kiadó Budapest, 1999.

Magyar nép és nemzetiségeink táncgyománnya. Planétás Kiadó Budapest

Magyar tánc típusok és táncdialektusok. Planétás Kiadó Budapest, 1995.

Morvay Péter, Pesovár Ernő (szerk.):

Somogyi táncok. Művelt Nép Könyvkiadó Budapest, 1954.

Neuwirth Annamária:

Táncjelírás és – olvasás alapfokon. Mezőgazda és Planétás Kiadó Budapest, 2005.

Ortutay Gyula (szerk.)

Magyar Néprajzi Lexikon 3. Akadémiai Kiadó Budapest, 1987.

Pesovár Ernő:

A magyar néptánc területi – történeti tagozódása. In: Tánc tudományi Tanulmányok

1984 – 1985. 31. – 55. p., Az ugrós páros. 1976 – 1977. 243. – 264. p. A Magyar

Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata Budapest, 1985 és 1977

Táncgyománnyunk történeti rétegei. A magyar néptánc története. Berzsenyi Dániel

Főiskola Szombathely, 2003

Pesovár Ferenc:

Kanásztánc és seprűtánc. Tánc tudományi Tanulmányok 1967 – 1968. 93 – 123 Bp.,
1968

Sebő Ferenc:

Népzenei olvasókönyv. Planétás Kiadó Budapest, 1997.

Szakácsné Kozári Piroska:

Kasza Gyula híres ormánsági paraszttzenekara. In: Hagyományápoló Ormányság. 2002.
június

Tátrai Zsuzsanna – Karácsony Molnár Erika:

Jeles napok, ünnepi szokások. Mezőgazda Kiadó Budapest, 1997.

Váradny Ferencz (szerk.):

Baranya múltja és jelenje. Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság Pécs,
1897.

Vargyas Lajos:

A magyarság népzeneje. Zeneműkiadó Budapest, 1981.

Wallerger Endre:

Kémesi újság 1977. szeptemberi cikke

Zenatudományi Intézet honlapja:

http://db.zti.hu/br/br_list.asp 2008-04-16

Zórándi Mária (szerk.):

Néptáncaink tanítása, Ugrós táncaink. Planétás Kiadó Budapest, 2003.